

KUUKIRI**EESTI KIRJANDUS**

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
O. Loorits, J. Mark, J. Mägiste, E. Nurm,
A. Saareste, Fr. Tuglas

SISU:

Bernhard Linde: Tõnu Sander.

Fr. E. Paas: Segabiellud ja nende mõju rahvusesse piiriäärsetes
maakondades Eestis.

Paul Ariste: Viimseist Kärkla rootslasist. (Pildiga.)

Elmar Päss: Joomasõnade aruanne II.

H. Prants: Lisandusi, täiendusi ja õiendusi mõnede kirjutiste kohta
„Eesti Kirjanduses“ a. 1926 ja 1927.

A. Anni, A. Palm, K. Ehrmann, M. Sillaots,
J. Reimann, B. Linde, M. J. Eisen, E. Päss,

H. Sepp: Kirjanduslik ülevaade.

Lisaks: Koidula kirjad omakseile 20. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

22. aastakäik.

Asutatud 1906. aastal. Ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandena iga kuu lõpul, number 4½—5 trükipoognat (72—80 lk.), piltidega.

Kuukirja kaasas ilmuvad llsad, mida võib kõita iseseisvaks raamatuks:

Arno Raag: **Ellsabeth Aspe.**

Koidula kirjad omakseile 1873—1886

III osa, alates 241. lk.

Eesti raamatute üldnimestik, alates 1924. a.

V osa, alates 381. lk. Viimane sisaldab kuudekaupa kõik Eestis ilmunud raamatud, Venemaal ilmunud eestikeelsed raamatud, samuti Eestis ilmunud ajakirjad ja ajalehed.

Toimetus: tegev ja vastutav toimetaja lektor Joh. V. Veski, Tartu, Vabriku tänav 5, telefon 2-81.

Käsitajade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01, avatud äripäeviti kella 9—15.

Tellimishind 4 krooni aastas, 2 kr. poolaastas, 1 kr. veerandaastas. Üksikuid numbreid müügile ei lasta.

Tellida võib otse talituselt ning postiasutiste, raamatukaupluste ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmeeste kaudu.

Kuulutused kaantel või teksti järel: terve lehekülge 30 kr.; pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Vahesel arvul on saada veel XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3.60 kr. (nahkköites 5.35 kr.) ning aastak. XIX—XXI (1925—1927) hinnaga 5 kr. (nahkköites 6.75 kr.) aastakäik.

Mõningaid üksiknumbreid, on saada alates 1906. aastast hinnaga 40 senti number.

Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivi on kogutud Eesti tähtsate meeste pabereid, nagu avaldamata käsikirju, kirjavahetusi, dokumente, pilte jne. Need on paigutatud tulekindlasse ruumi, korraldatud teaduslikult ning selle tõttu kättesaadavaks tehtud uurijaile.

Selts võtab vastu uusi materjale alalhoidmiseks ja korraldamiseks arhiivis.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks.

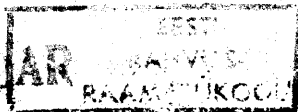
Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 kr. ühekordselt.

Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu Seltsi usaldusmehed ja

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo

Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01.

Ar 928 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1928

XXII AASTAKÄIK

№ 6

Tõnu Sander

on sündinud 14. (26.) detsembril 1868. a. Põltsamaa kihelkonnas, Kuriste vallas Kaavere „Suure-Aru“ talu rentniku pojana. Seal mööduski Tõnu Sanderi varane noorus kuni 7. eluaastani. 1874. a. ostavad vanemad Pilstvere kihelkonda Vana-Põltsamaa valda Võrtsjärve külasse „Kobina“ talu, kuhu kolib Sanderite perekond 1875. a. kevadel.

Esimese õpetuse saab Tõnu kodus isalt, kes oli oma aja kohta haridusehuviline mees. Siis siirdub Tõnu külakooli, kus äratub tähelepanu oma õppimishimu ning usinusega juba esimese kooliaasta lõpul. Raamatud ja ajaleht „Sakala“ olnud ta armsamaks ajaviiteks nii koolis kui karjas käies; noorte muudest lõbustustest hoidunud see tagasihoidlik vaikne laps eemale. Ainult oma kodus aiakeses töötanud Tõnu suure hoolega, kasvatades lilli, õunapuid ja tammesid seemnetest, kastes ja puhastades aiakest suurima usinusega. Kõrvuti külakoolis käimisega laskis isa oma nooremat poega õppida tuttavalt käsitööliselt saksa ja vene keelt.

Peale aastast külakoolis viibimist ületas Sander oma teadmistega selles pakutava ja isa viis poja Põltsamaa kihelkonnakooli, mis seisis tolleaegse kooliõpetaja Beermann'i juhatusel heas kuulsuses. Beermanni poeg, päras-tine saksa rahvusekretär, õppis Tartu ülikoolis ja tutvus teadmistejanulise noore õpilase Sanderiga, andis talle juhatust gümnaasiumis nõutavais õppeaineis ja soovitas tungivalt keskkooli astumist. Alguses olidki lootused selle teostumiseks, sest et keegi sugulane lubas rahalist toetust, mis jäi aga paljaks lubaduseks; aga isa ainelised võimalused üksi ei küündinud niikaugemale, sest talu oli koormatud suurte võlgadega, mille eest tuli maksta kõrgeid protsente.

Kolme aastaga lõpetas Tõnu Sander kihelkonnakooli, kus juba väljendusid tema kirjanduslikud huvid õpilaste käsikirjalise nädalalehe toimetamises, millises lehes olid

kõik need osakonnad, mis leidsid tolleaegseis ajalehiski, kuni kuulutusteni. Edasiõppimise ainukeseks võimaluseks osutus kooliõpetajate-seminar, mis pakkus väljavaateid riigi kulul õppimise saamiseks.

1886. a. augustis astubki Tõnu Sander koos oma pärastise südamesõbra, kirjanik Ernst Petersoniga tolleaegsesse II kooliõpetajate-seminari, ja kohe algusest peale saavad mõlemad prii kooli ja ülalpidamise. Et T. Sander oli valmistunud gümnaasiumi astumiseks, polnud tal seminari üldaineis enam suurt õppida, mis võimaldas huvilisele noormehele anduda seda suurema innuga eesti väikese kirjanduse lugemisele.

Seminaris õppimise alg-aja kohta kirjutab Ernst Peterson oma käsikirjalistes märkmetes: „Oli venestamise algus ja surve seminaris kõige pöörasem: keelatud emakeeles kõnelemine, eesti ajalehtede lugemine, linnaga läbikäimine... See tekitas vastuvoolu — ja meist said ninamehed. Vihuti rääkisime eesti keelt, salaja tellisime ajalehti, vargsi käisime seltskonnas jne. Isekeskis vandusime sõna tõsisel mõttes teha tööd oma keele ja meele kasuks. Vande andsime ühel õhtul suudluste ja kätepigistamisega. Sander juhtis ka minu jutukirjutamisele, sest Wilde ei meeldinud Sanderile sel ajal põrmugi: pidas teda följetonide kirjutajaks. Nii algas meie tegevus: tema eesti kirjanduse uurijana, mina pidin juttusid kirjutama, sest minu salmikud ei meeldinud temale: olla liiga proosalised ja reaalsed.“

Ernst Petersoni andmetel alanud Tõnu Sander juba seminari esimese klassi õpilasena eesti kirjanduslooliste materjalide kogumisega (1886.—1887. a.) ja teises klassis kirjutanud ta valmis sellele tööle (1887.—1888. a.). See oli muidugi ainult esialgne kava tulevaseks eesti kirjanduslooks.

Viimases klassis tabanud Tõnu Sanderit ja Ernst Petersoni 1889. a. 15. märtsil rahvuslik sissekukkumine. Kooliõpetaja-venestaja esitanud kirjalikuks vastamiseks küsimuse: „Kas vene keele õpetamine rahvakoolis tõstab või alandab üldist haridust?“ 16-leheküljelise vastuse seadnud kokku kaks sõpra Peterson ja Sander, ja kostuseks olnud muidugi, et vene keeles õpetamine üldist haridust alandab, kuna teised õpilased andnud sellele oma allkirjad. Selle vastuse pärast taheti eestvedajaid välja heita, kuid lepitud viimaks lõputunnistusel elukommete „rahuldavaks“ märkimisega. Seminaris olles õpib Sander ära soome keele täielikult ja osalt prantsuse keele. Seminari lõpetas T. Sander 1889. a.

Juba aasta varemalt oli Tõnu Sander olnud Kolga-Jaani kihelkonna kõstri ja kooliõpetaja Tiedt'i juures õpe-

tamas suvel vanemale ametivennale vene keelt. Peale seminari lõpetamist valitud Sander Tiedt'i ettepanekul ühel häälel ta enese teadmata Kolga-Jaani kihelkonnakooli õpetajaks. Sander loobus vastu võtmast seda looduslikult kaunist ja tulunduslikultki tasuvat kohta, põhjendades oma äraütlemist maaelu igavusega ja oma edasiõppimis-kavatsusega, milleks soovis asuda suurlinna. 1889. a. lõpul asubki Tõnu Sander Peterburisse, saades sealse Mihkli koguduse vaeslastekooli õpetajaks ja kasvatajaks. Jaan Seimann, nimetatud kooli juhataja 1888.—1896. a., tunnistab oma käsikirjalistes mälestistes: „Sander töötas eeskujulikult ja võitis peagi õpilaste, nende vanemate ja kooli ülemuse täieliku lugupidamise.“

Koolitöö kõrval jätkas T. Sander oma haridust, valmistades end matemaatikas kodukooliõpetaja eksamile, mille sooritamine andis õiguse õpetada matemaatikat keskkooli algklassides. Eksami tegigi T. Sander hiljemini, olles peabioservatooriumi kirjutajaks, kuid loobus selle õiguse kasutamisest ja tarvitas endiselt kogu vaba aja eesti kirjandusloo algallikate uurimiseks, niipalju kui see oli võimalik Peterburi avalikus raamatukogus ja kodumaad külastades. Erilist huvi tundnud T. Sander Balthasar Russow'i teose vastu. Üksikuid osi oma valmivast eesti kirjandusloost lugenud Sander meeleldi ette oma sõpradele ja tuttavatele.

Peterburi tollaegsest seltskondlikust elust võtab T. Sander osa, lastes valida enese 1890. a. Peterburi Eesti Heategeva Seltsi sekretäriks dr. Peeter Hellat'i esimeheks olekul. Neidki kohuseid täitnud T. Sander äärmise kohusetruudusega, nagu kinnitab oma erakirjas nimetatud seltsi tollaegne abiesimees, ülalnimetatud Jaan Seimann.

Kuid varssi tulevad ilmsiks tiisikuse tunnused, vereköhimine; seda aga ei võtnud tõsiselt Sander ise ega ka arstid. Kui hoiatanud koolijuhataja, vastanud T. Sander naiivselt: „Kui ma üheksa-aastane olin, siis oli mul küll tiisikus, aga ema arstis mind ja ma sain terveks.“

Kooliõpetajaks olles tutvub Tõnu Sander proua Buivid'iga, poolatariga, kelle poeg käis Mihkli koguduse koolis. Peagi tekib kirglikul ja sensiiiblil Sanderil poolatariga intiimne sõprus, millele hiljemini järgneb kodanlik abielu.

Teise õppeaasta lõpul, 1891. a., lahkub T. Sander jäädavalt koolitööst ja astub kirjutajaks Peterburi peabioservatooriumi, millisele kohale jäi kuni oma varase surmani.

Uue koha otsimisele ergutasid teda kaks asjaolu: lootus rohkem teenida, et võida toita oma perekonda, s. o. oma

kodanlist naist ja viimase lapsi, ja teiseks oletus, et uuel kohal jätkub enam aega tööks eesti kirjanduslooliste esemete kogumiseks ja teose viimistlemiseks. Sest juba 1891. a. oli Tõnu Sanderil valmis „Eesti kirjanduse ajalugu, I jagu: Rahvaluule“ ja käsikiri läks otsima kirjastajat, mis polnud tol ajal kaugeltki nii kerge. Kirjastaja otsinguil läks käsikiri isegi kaotsi ja 1892. a. valmistas autor uue käsikirja Ernst Petersoni alalhoidunud ära kirja järele, ja sellega jätkati kirjastaja otsimist. Ei olnud paremat õnne selgi puhul: käsikiri läks uuesti kaotsi. Esialgse kavatsuse järele pidi II jagu „Eesti kirjanduse ajaloo“ järgnema paari aasta pärast. Juba 1892. a. oli II jagu valmis kuni Hornungini, kuid seda lõpetada ei suutnudki Tõnu Sander oma iika hädisemaks muutuva tervise tõttu.

Tõnu Sanderi vanem vend Juhan Sander kirjutab: „Seal (Peterburis) oli aga kord veeuputus olnud, kus ta (s. o. Tõnu) väga märjaks ja külmetada saanud, kust talle tiisikus külge hakkas, ja sellesse ta surigi.“ Kuid see teade tundub liialdatuna. Tõenäolisemana tunduvad juba Tõnu Sanderi ülaltsiteeritud omad sõnad, et tal olid tiisikuseid juba varases nooruses. Vähemalt kinnitavad seda ka tema ligema sõbra Ernst Petersoni mälestised, kust loeme: „Sander oli väga kõhn ja vähese füüsilise jõuga, ja kirklik naiste-armastaja, mis teda veel enam kurnas.“

Dr. Peeter Hellat saatis Tõnu Sanderi 1894. a. suvel, juunikuus, kodumaale, kus ta asus vanemate tallu, kuid veetis seal kõigest paar nädalat, kurtis igavuse üle ja sõitis tagasi Peterburisse, kus surigi 16./28. juulil 1894. a. ja on maetud Smolenski surnuaiale Peterburis. Nõrgakonstitutsiooniline Tõnu Sander varises kokku tööga koormatuna.

Tõnu Sanderi haruldased anded väärivad allakriipsutamist, eriti tema filoloogilised: peale eespool-loendatud soome ja prantsuse keele mõistis Tõnu Sander veel itaalia keelt ja kõnelnud poola keelt. Viimast kõnelnud „kochany Dionüsi“ koguni väga hästi, nagu kinnitanud tema kodanline naine, poolatar, sest koduseks keeleks olnud sellel meie esimesel kirjandusloolasel — poola keel.

Otsekoheselt on Tõnu Sanderi nimega seotud üksnes „Eesti kirjanduse ajaloo“ kaks õhukest raamatukest, millest teine jagu jäi lõpule viimata ja läks trükki viimistlematult, millistena ilmusid mõlemad jaod alles peale autori surma: I jagu 1899. a. ja II 1901. a. Peale selle on T. Sanderilt pärit pikem kirjutis „Olevikus“ meie koolide ajaloo ja nimetuid sõnumeid samas ajalehes. Ajakirjas „Oma Maa“ ilmunud jutustuse „Järelandmata“ on kirjutatud küll Juhan

Sander, kuid Tõnu Sanderi ümbertöötamine, parandus ja viimistlus õigustab meid nimetama sedagi tööd kui kahasse-tehtut. See ongi kõik, mis on jätnud meile 26-aastasena surnud Tõnu Sander. Arvuliselt mitte palju, kuid „Eesti kirjanduse ajalugu“ õigustab meid siiski nimetama teda esimeseks väarikaks eesti kirjandusloolaseks.

Kui meelde tuletada, et Sanderi „Eesti kirjanduse ajalugu“ on kirjutatud enne dr. K. A. Hermann'i „Eesti kirjanduse ajalugu“, lisades siia juurde, et esimese autoriks oli 22-, 23-aastane noormees, autodidakt kirjandusloos, teise aga on kirjutanud kõrgema teadusliku aukraadiga keskealine mees, ülikooli lektor, ja kui siis võtame vaatluse esemeks mõlemad teosed nende väärtustelt, siis alles kerkib meie silme ette Tõnu Sanderi vaimlise isiku väarikus ajaloolises raamistikus.

Tõnu Sanderi „Eesti kirjanduse ajaloo“ I ja II jagu ei vasta tänapäeval küll neile nõuetele, mis asetab moodne kirjandusteadus rahvuslikule kirjandusloolisele ülevaatele. Samuti nõuab folkloor oma tänasel arenemisastmel rahvaluule teiselaadilist käsitlust, kuid ärgu unustatagu, et 1890. — 1894. a., mille vahel on kirjutatud Tõnu Sanderi „Eesti kirjanduse ajalugu“, oli alles tekkimas folkloor teadusena, ja vaevalt võis olla algkooli noorel õpetajal aimugi sellest uuest teadusest, nagu olid tal kasutada meie rahvaluule õige piiratud esemed selle analüüsimisel (vt. allikate loendit I jaos).

Tõnu Sander käsitleb dr. Fählmanni muinasjutte veel ehtsate pähe, nagu ta pole ka küllalt teadlik muinasjuttude rahvusvahelisest iseloomust, püüdes nende põhjal teha oletusi, mis valgustaksid üksikuid ajajärke meie rahva minevikust.

Ka meie rahvalaulude tekkimise aega püüab Sander viia kaugemasse minevikku, kui on veendunud selles tänapäeva folklooriteadus. Samuti on kirjandusloo I jaos liiga palju refereerivat, vähemalt tundub palju sellisena praegu, kuid ei pea jällegi unustama, et ilmumisajal oli seegi väga vajalik.

Üldiselt aga on käinud M. Kampmanni oma „Eesti kirjandusloole peajoonte“ rahvaluulet käsitlevas osas palju Tõnu Sanderi radadel, olles sagedasti ainult laialivalgavam ja oma väljenduses vähem täppis kui see 26-aastane noormees üle 20 aasta enne Kampmanni, kõnelemata sellest, et dr. K. A. Hermann möödub rahvaluulest vaikides oma kirjandusloos.

„Eesti kirjanduse ajaloo“ teiseski jaos on Tõnu Sander kokkuvõtlikult väljendanud seda — tõsi, liiga katkendlikult —,

millest pajatab M. Kampmann küll üksikasjalikumalt, kuid siingi ei tohi unustada eeltööde arvu ja avarduvaid väljavaateid, mis olid kasutada juba viimasel.

Tõnu Sanderi „Eesti kirjanduse ajalugu“ hoolega uuesti lugedes enne käesoleva kirjutise lõpuridade kirjutamist, veendume, et nende autoril ei puudunud eeskätt kriitiline tunne ja sellest juhituna kindla suuna kinnipidamine oma kirjanduslikkudes vaatlustes, nii vähe kui võimaldaski seda rahvaluule ja algelise kirikliku kirjanduse käsitlemine, — omadused, mis puuduvad täiesti nii dr. Hermanni kui ka M. Kampmanni kirjanduslugudes. Muidugi ei võimaldanud Tõnu Sanderile rahvaluule ja ainult keelalise tähtsusega kirikukirjanduse käsitlemine väljendada täiel määral oma kirjanduslikku ja kriitilist suhtumist, nagu ei või ega saa seda nõudagi nii noortes aastates teotsevalt kirjandusloolaselt. Kuid Tõnu Sanderis olid andmed, mis oleksid võinud idaneda võimsalt aastate kestes, kui poleks tiisikus teda nii noorelt hauda viinud. Mingi raske saatus on lasunud meie kirjanduse lootuslikumatel võsudel: veelgi nooremana viis surm eesti esimese täisverelise luuletaja Kristjan Jaak Petersoni, nagu suri esimene kirjandusloolane ja võib-olla tärkav arvustaja Tõnu Sandergi, enne kui suutis paisuda tema vaim oma tõsiste võimiste algelise-malegi väljendusele.

Allikad: Tõnu Sanderi „Eesti kirjanduse ajaloo I ja II jagu“ ja Ernst Petersoni eessõna nimetatud teose I jaole. Peale nende trükiallikate on olnud mul kasutada veel järgmised käsikirjalised: Ernst Petersoni isiklikud mälestised ja andmed, Tõnu Sanderi venna Juhan Sanderi erakiri, mis sisaldab mälestisi tema nooremast vennast, Peterburi Eesti Heategeva Seltsi omaaegse abiesimehe ja Peterburi Mihkli kirikukooli endise juhataja Jaan Seimanni käsikirjalised mälestised.

Bernhard Linde.

Sega-abielud ja nende mõju rahvusesse piiriäärsetes maakondades Eestis.

Ars longa — vita brevis.

Eessõna.

Seades endale eesmärgiks uurida sega-abielusid ja nende mõju rahvusesse piiriäärsetes maakondades Eestis, võtsin 1927. a. suvel ette reisu Petserimaale. Reis kestis üldse kaheksa nädalat, — 24. juunist kuni 24. augustini. Tutvudes oludega koha peal, valisin endale vastavalt keskkoh-

tadeks lõuna pool Valga-Irboska raudteed Vilo vallas oleva Troitsa mõisa, mis asub Petseri linnast umbes 15 kilomeetrit lõuna pool, ja ülalnimetatud raudteest põhja pool, Satslerinna vallas asetseva Satslerinna aleviku, mis asub Petseri linnast umbes 15 kilomeetrit kirde pool.

Neist keskkohaadest võtsin siis ette lühema- või pikemaajalise kestusega uurimisreisid ümbruskonda. Andmete kogumisel näitasid suurt lahkust ning vastutulekut ja kergendasid uurimist igapidi kohapealsed arstid, vaimulikud, kooliõpetajad, vallasekretärid ja teised ametnikud ning seltskonnategelased.

Et vastavates ametiasutistes andmed mind huvitavate abielude rohkuse ja asukoha kohta puudusid, tuli puuduvate andmete hankimiseks eeskätt alati pöörduda mainitud tegelaste kui kohapealsete olude tundjate poole. Eriti tuleb siinkohal ära märkida kooliõpetajate vastutulelikkust ja huvi asja vastu, kes minuga pea alati külast külla kaasa rändasid ja sega-abielusid kätte juhatasid. Selle tõttu oli mul võimaldatud ka pea kõiki uurimiseks kohaseid perekondi kätte leida ning neid vaatluse alla võtta.

Läbi käisin kõik vallad Petserimaal, välja arvatud Senno ja Laura vald, kus usaldust-äratavate andmete järele sega-abielusid eestlaste ja venelaste vahel ette ei tule, kuna need on puhtvene või vene ja läti segavallad.

Sega-abielusid leidsin: Vilo vallas — 15 külas, Merimäe vallas — 1 külas, Satslerinna vallas — 5 külas, Järvesuu vallas — 3 külas, Petseri vallas — 3 külas, Kulje vallas — 2 külas; kokku kuue valla kohta 29 külas 49 perekonda. Petseri linn jäi uurimise alt välja sel põhjusel, et võimata oli saada andmeid uurimise alla käivate perekondade arvu ja asukoha kohta.

Uuritavates perekondades kogusin andmeid järgmiste küsimuste kohta:

a) Isa ja b) ema 1) vanus, 2) rahvus, 3) usk, 4) elukoht, 5) sündimiskoht, 6) elukutse ehk amet, 7) abikaasade vanemate rahvus: a) isal (isa, ema) ja b) emal (isa, ema), 8) kui palju lapsi perekonnas ja laste vanus, 9) kodune keel, 10) mis keelt räägivad lapsed, 11) missuguses koolis käivad või käisid lapsed (eesti, vene), 12) mis keelt tarvitavad elanikud külas läbikäimisel; 13) korter: a) mitu tuba, b) elanikkude arv; 14) vanemate tervislik seisukord: tuberkuloos, lues, gonorröa, reumatism, trahhoom, 15) märkused. — Küsimused 8, 13 ja 14 ei olnud käesolevaks uurimuseks mitte vajalikud ja olid küsimuslehele võetud, et neid soovi korral mõneks teiseks otstarbeks ära võib kasutada.

Lõpuks tänan siinkohal kõiki neid, kes käesolevatel uurimistel nii nõu kui jõuga kaasa on aidanud.

Üldist Petserimaa oludest.

Enne kogutud materjalide lähemale käsitlusele asumist tutvume siinkohal lühidalt Petserimaa üldiste oludega.

Praeguses Petseri maakonnas elavad peale Petseri eestlaste või — nagu neid üldiselt nimetatakse — setude, nagu teada, veel venelased ning Laura piirkonnas lätlased.

Endiste nelja valla: Lobotka, Panjkovitsa, Petseri ja Irboska asemel on maakond Eesti iseseisvuse ajal kümneks vallaks jaotatud: Merimäe, Petseri, Satserinna, Järvesuu, Kulje, Senno, Irboska, Vilo, Rootova ja Laura. Maakonnalinnaks on Petseri, kus asub ka kreeka-õigeusuliste vana I järgu klooster. Uute administratiiv-piiride kindlaksmääramisel on püütud arvestada maal asuvate rahvuste elamispiirkondi. See on osalt ka õnnestunud. Nii on Irboska, Senno ja Kulje vald puhtvene vallad, kuna Laura ja Rootova vallas elavad peamiselt lätlased ning venelased. Setusid neis valdades üldse ei ela või kui elab, siis ainult mõni üksik perekond.¹⁾ Teised ülejäänud viis valda on kas puhtsetu või jällegi segavallad, kus setud on ülekaalus.

Millest või kust on oma alguse saanud nimetus „setu“, „setukene“, ei ole kindlasti teada. Dr. O. Kallas arvab, see olevat pooliti pilkenimi, mille luteriusulised eestlased oma kreeka-õigeusulistele suguvendadele olevat andnud.²⁾ J. T r u s m a n n leiab selle nimetuse sama vana olevat kui näiteks mulk, ugalane jne.³⁾

Petseri eestlased ise nimetavad endid järjekindlalt setudeks ja ei näi vastavat nimetust sugugi pilkenimeks pidavat. Sisemaa eestlasi nimetavad nad eestlasteks, samuti nagu nad kõiki uuendusi ja nende omadest erinevaid kombeid eesti nimega austavad, nagu eesti rõivad, eesti usk jne.

Minu küsimuste peale, mis rahvusest on kõneleja, kas eestlane või venelane, vastati: setu. Ja sääraseid vastuseid ei saanud ma mitte üks kord, vaid korduvalt.

1) Rootova vallas ainult kaks setu perekonda.

2) O. Kallas; Einiges über die Setud. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1894. Dorpat 1895, lk. 81.

3) Ю. Трусьманъ: Полувѣрцы Псково-Печерскаго края. Живая Старина. Периодическое издание Отдѣленія Этнографіи Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Выпускъ I, С.-Петербургъ. 1890, lk. 35.

Venelased nimetavad setusid pooleusulisteks (полуверцы). Miks nad oma kaaskodanikke sedaviisi kutsuvad, ei osatud mulle seletada. „Ei või teada; nii hüüdsid neid juba meie isad!“ (А не можем знать, так их уже и наши отцы звали). J. Truusmann arvab nimetuse sellest ajast pärit olevat, kus setud, vastu võttes kreeka-õigeusu, jätkasid esiisade usu- lisi kombeid ja talitusi.¹⁾

Et setud on eestlased, ei tarvita siinkohal loomulikult mitte kinnitamist.

Dr. J. Hurda arvates on setud võrukate idaharu. Lahkumine või õigemini — lahutamine võrukatest olla sündinud juba Truvor'i aegadel, mil setud jäid Vene riigi piiridesse, kuna võrukaid samal ajal kordamööda valitsesid Saksa, Poola ja Rootsi valitsused.²⁾ J. Truusmann loeb setusid aborigeenideks, s. o. maa ürgelanikkudeks, viimaseks soome sugu rahvaste haruks, mis kunagi kogu peipsitaguse maa ja suurema osa end. Pihkva kubermangust oma alla olla võtnud, ja vaidleb vastu seisukohale, nagu oleksid setud eesti sisemaalt kunagi oma praegusele asukohale rännanud.³⁾ Kui palju sellel väitel tõepõhja all, ei kuulu siinkohal arutusele.

Setud on kreeka-õigeusulised. Jumalateenistus kirikutes sündis seniajani vene resp. kirikuslaavi keeles. Vaimulikud olid enamasti umbkeelsed ja sageli tuli neil rahvaga tõlgi kaudu asju ajada.

Selle peale vaatamata, et nad juba ammust ajast on vene kultuuri ja kiriku mõju all seisnud, on nad oma rahvust ning rahvapära siiski alal hoidnud ja „sama palju venestunud nagu sisemaa eestlased on saksastunud“, nagu seda dr. O. Kallas eespoolnimetatud ülevaates tabavalt ütleb. Setu naised kannavad praegugi veel traditsioonilist rahvarõivast ja ei mõtlegi sellest nii pea lahkuda, olles väga uhked oma ehete kauniduse peale. Litvino külas, Satserinna vallas, olid noored tüdrukud end rahvarõivas kandmisest lahti ütelnud, kuid see meelemuutus ei saanud kaua kesta, sest kes mehele tahtis saada, pidi rahvarõivad jällegi selga tõmbama, sest muidu jäi kas või vanaks tüdrukuks. Seda aga sealpool eriti ei soovita.

See on kujukaks näiteks, kuidas seal rahvas kindlalt rahvapärast kinni hoiab. Setud on nõndaütelda kogu ihu

1) Ю. Трусманъ, т. к., lk. 35.

2) Dr. J. Hurt: Über die Pleskauer Esten oder die sogenannten Setukesen. Helsingfors 1904, lk. 5.

3) Ю. Трусманъ, т. к., lk. 36.

ja hingega veel isaisade kommetes kinni. Vahest on see üheks teguriks, miks venestamise mõjule on suudetud seniajani tagajärjekalt vastu pidada. Vaatamata sellele, et elatakse venelastega külge külje vastas sõna otsemas mõttes, sest tuleb ette segakülased, kus ühel pool küla otsas elavad venelased, teises setud, on vene keele oskus viimastel väga nõrk. Vene keelt valdavad ainult mehed ja sedagi nõrgalt, naised aga ei oska seda sugugi. Venelaste seas setu keele mõistmises tuleb samane nähtus esile. Tuleb muidugi külasid ette, mis on venestunud, nagu seda Koväslova küla kohta Vilo vallas oletatakse, kuid esineb ka ümberpööratud nähtusi. Nii on Küllatüva küla Merimäe vallas setustunud. Küla vanema elaniku seletuse järele elanud nimetatud külas varemalt ainult kolm (3) setu perekonda, praegu nimetavad aga kõik elanikud end setudeks. Ühes talus samas külas kohtasin täiskasvanud perepoega, kes vabalt eesti keelt kõneles ja end setuks resp. eestlaseks nimetas. Ka perekonnanimi oli seal eestipärane valitud. Lähemal järelepärimisel selgus aga, et perekonnas ühtegi eestlast resp. setut ei olnud. Elusolevad vanemad nimetasid end samuti setudeks resp. eestlasteks, ehkki nad tõeliselt venelased olid. Ka kohtasin ma Kuurakese (Бризделева) külas, Vilo vallas, üht eite, kes külasse naiseks oli toodud, setu rõivaid kandvat ja soravalt setu keelt kõnelevat; tõeliselt oli ta aga, nagu järelepärimisel selgus, siiski venelane.

Sama nähtust konstateerib ka dr. O. Kallas oma tähelepanekute põhjal. Toome siinkohal väljavõtte tema kõnest, peetud 1894. a. Eesti Õpetatud Seltsis: „Fürs Erste halten sich hier die beiden Völker noch so ziemlich das Gleichgewicht; sind einige wenige ursprünglich setukesische Dörfer russifiziert, so hörte ich dafür von manchen Setud, besonders Weibern sagen, sie seien eigentlich Russen, hätten aber ihre Sprache vergessen. „Vinne tütrigu pandva Setu rõiiva pääle, saa ei muidu mihile“ — erklärt vielleicht theilweise den Wechsel der Nationalität.“¹⁾

Küla kirmastel (simman, pidu) panin tähele, et mõlemad rahvused, setud ja venelased, end eraldi hoiavad. Erilist sõprust nende vahel seal välja ei paistnud. Üldiselt aga saavad mõlemad rahvused omavahel kaunis hästi läbi ja erilist vaenu ei näi olevat.

Kultuuriline tasapind on nii setudel kui ka venelastel kaunis madal. Suurelt osalt tuleb see muidugi vene

1) Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1894. Dorpat 1895, lk. 83.

kooli ning kiriku arvele kirjutada. Nende arvele tuleb panna ka rahva seas lokkavat ebausku. Viimasel ajal on aga, tänu tihedale omakeelsele koolivõrgule ja korraldusele, et jumalateenistused kirikutes rahvale arusaadavas keeles sünnivad, suurt pööret paremusele märgata.

Mis enim kultuurilise tasapinna kohta üldse öeldud, seda peab siin veel eriti toonitama tervishoiuliste olude kohta.

Vastavalt tervishoiu-personaalilt saadud teadete põhjal on rahva seas eriti laiali lagunenud veneerilised haigused (neist kõige enam lues) ja trahhoom ehk silma-marjatõbi.

Maad on võtnud suur alkoholi ning eetri tarvitamine, missuguste pahede vastu võitlemine nõuab suuri jõupingutusi. Eriti suur on eetri ehk — nagu rahvas teda nimetab — liikva tarvitamine. Eelistatakse liikvat piiritusest sellepärast, et liikvat juues olevat „pohmel“ ehk „kassi-ahastus“ järgmisel päeval palju tühisem ning kergemini mööduv kui piirituse või viina joomise järel. Eetri tarvitamine setude ja venelaste hulgas Petserimaal ei ole uuema aja nähtus, vaid oli juba kaugelt enne ilmasõda rahva hulgas laialt maad võtnud. Prof. A. L ü ü s juhib juba 1909. aastal ühes oma kirjutises sellele väärnähtusele tähelepanu. „Ometi peame liikvast kõnelema! Meie juures, Võru ja Petseri ümbruses, kasvab aasta-aastalt liikva ehk eetri joomine. Mõned joovad teda juba mitukümmend aastat. 1908. a. on üksi Võru vaksali kaudu 1202 puuda eetrit petrooleumi nime all sisse toodud. Mõnes kohas arvatakse eetril suur vägi olevat. Ta pidavat kõikide haiguste parandaja olema. Sellepärast andvat mõned teda isegi väikestele lastele!“)

Arstiabi kättesaadavamaks tegemiseks on asutatud velskeripunktid, kust vähese tasu eest nii arstiabi kui ka arstimeid võib saada. Velskeripunkti juhatajateks on arstid. Naisorganisatsioonide Liidu poolt on Troitsa mõisas, Vilo vallas, emade ja laste nõuandepunkt avatud, mis eduga töötab.

Rahva tulunduslikku seisukorda, mis praegu palju soovida jätab, loodetakse tõsta sellega, et iganenud hingemaa-süsteem kadumisele on määratud ning kohtade kruntiamajamisele on asutud.

1) Dr. A. L ü ü s : Liikva ehk eeter. Tartus 1910. lk. 3—4.

Sega-abielud ja nende sagedus Petserimaal.

Eespool on puudutamata jäetud sega-abielud ja nende sagedus Petserimaal setude ja venelaste vahel. Püüame seda küsimust siinkohal lähemalt käsitleda.

Rahvuste segunemine leiab ja on aset leidnud mitmesuguste rahvuste vahel. Ajaloost võime sageli näiteid leida, kus aegade kestel mitmesugused rahvused on segunenud ja isegi ühte sulanud. Antropoloogia on kindlaks teinud tõsiasi, et rahvuste segunemisi ka kõige väiksematel saarekestel ette tuleb. Segunemisi tuleb ette mitte ükski rahvuste, vaid ka rasside vahel. Nii on romaani Ameerika tugevalt neegri ja indiaani verega segatud. P.-Ameerika Ühendriikides on enamikus osariikides veresegamine musta ja valge, mõnes isegi valge ja kollase rassi vahel seadusega keelatud. Selle tagajärjel on aga kombeks saanud teisest tõust kõrvalnaiste pidamine.¹⁾ Seaduseandlusega, nagu näeme, ei saa ära hoida veresegamist. Puhast tõugu ei ole õieti olemaski. Ka eesti rahvas ei ole puhast tõugu, nagu Dr. R. Villems hiljuti oma väitekirjas püüdis tõestada. Meie rahvas on aegade vältel segunenud taanlaste ja rootslaste, sakslaste ja venelastega. Rahva segunemine kestab meil ka praegu edasi, andes umbes 4°/_o kogu abielude arvust Eestis.²⁾

Kõige soodsamad tingimused veresegunemiseks on loomulikult neis paikades, kus rahvused vahetult ja kõige laiemas ulatuses üksteisega on kokku puutunud, s. o. piirimaadel. Harilikuks ja endastmõistetavaks nähtuseks on, et riikide piirid pea kunagi ei ühti rahvaste etnograafiliste piiridega ja selle paratamatuse tagajärjel riigi piiridesse suuremal või vähemal arvul teisest rahvusest kodanikke satub. Seega on loodud soodus pind veresegunemiseks, sega-abielude tekkimiseks.

Säärase piirimaana, kus sega-abielude tekkimiseks on kõige soodsam pind olemas, tuleks meil eeskätt vaadelda Petseri maakonda, sest nagu juba eespool nägime, asub seal eesti soost elanikkude kõrval kaunis suurel arvul muulasi, peamiselt venelasi. Eeltoodud kaalutluste põhjal võiks oletada, et nimetatud maakonnas sega-abielusid ka tõesti õige tunduval arvul ette tuleb. Sellega ongi osaliselt se-

1) Géza von Hoffmann: Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika. München 1913, lk. 67.

2) Dr. med. J. Vilms: Abinõud ja teed tauterwise tõstmiseks. Pärivus ja valik. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1927, lk. 281.

letatav, miks uurimisreis piirimaadest just Petserimaale ette võeti.

Nagu juba tähendatud, läks mul korra leida kuues (6) vallas 29 küla, kus kokku 49 sega-abielu ette tuli. Need uuritud sega-abiellud rühmituvad valdade järele järgmiselt:

Tabel nr. 1.

Valla nimetus	Külade arv	Sega-abiellude arv
Vilo	15	26
Merimäe	1	2
Satserinna	5	6
Järvesuu	3	7
Kulje	2	2
Petseri	3	6

Kokku 6 valda 29 küla 49 sega-abielluga.

Sellest liigitelust näeme, et sega-abiellude arv on suhteliselt kõige suurem Vilo vallas. Seletatav on see sellega, et Vilo vald on üks kõige suuremaid segavaldu. Nii elab Vilo vallas üldse 6972 hinge, neist venelasi 2566 ja lätlasi 43 hinge. Merimäe vallas sellevastu elab üldse 5955 hinge, neist venelasi ainult ligi 600 hinge ja lätlasi 38, kuna Kulje vald on pea puhtvene vald.

Oletades, et mõned sega-abiellud juhtumisi registreerimata jäid, tuleb, kui arvesse võtta üldist rahva-arvu nimeetatud maakonnas, siiski otsusele jõuda, et sega-abiellused tuleb Petserimaal võrdlemisi vähe ette.

Samale otsusele on varemalt ka teised Petserimaa olude uurijad jõudnud. Toome selleks väljavõtte dr. J. Hurda poolt Keiserlikus Vene Geograafiaseltsis 4. dets. 1903. a. peetud kõnest: „Heiraten zwischen Russen und Setukesen sind sehr selten. Herr Mutovozov, der ältere Priester in Petschur; teilte mir mit, dass in seiner Gemeinde, die 3000 Seelen zählt, in den 23 Jahren seiner Amtsführung nur zwei Mischehen vorgekommen seien.“¹⁾

Samasugune on dr. O. Kalda otsus: „Im Ganzen sind Mischehen zwischen Setud und Russen (ebenso auch zwischen Setud und lutherischen Esten) selten: „Me iks oma rahva jaost võtam.“²⁾

1) Dr. J. Hurt, m. k., lk. 6—7.

2) Dr. O. Kallas, m. k., lk. 83.

J. Truusmanni tähelepanekute põhjal, mis tehtud 1885. a., tuli sega-abielusid setude ja venelaste vahel samuti harva ette. ¹⁾

Põhjused, miks sega-abielusid nimetatud maakonnas võrdlemisi vähesel määral ette tuleb, on mitmesugused. Peamiseks põhjuseks näib olevat mõlemapoolne tugev rahvusetunne. Nii setu kui venelane vaatavad teineteise peale nii-ütelda ülevalt alla. Setudele ei meeldi venelaste juures juba naiste rõivastus; omi rahvarõivaid peavad nad kaunimaks. Setude rahvajutu järele olevat Püha-Maarja samu rõivaid kandnud kui nemadki. Venelased omakorda ei pea setusid jällegi endi väärilisteks, vaadates nende kui pooleusulistele peale. Takistuseks abiellumisel on ka keeleoskamatus. Nagu eespool tähendatud, ei oska setu ega vene naised peale oma emakeele teise rahvuse keelt. Setu meestel on aga vene keele oskus puudulik. Sama võib ütelda vene meeste kohta setu keele suhtes. Ka teevad vanemad sageli takistusi, kui poeg tahab teisest rahvusest naist võtta või tütar teisest rahvusest mehele minna. Takistusi tehakse peamiselt kaasavara suhtes. Kaasavara aga etendab siin abiellumisel tähtsat osa. Tütrel meheleminekul antakse kaasavaraks (priidanoje) raha, rõivaid, loomi jne. Esimeseks jutuks kosja puhul on „priidanoje“ — kaasavara suurus. Ei ole selle suurus peigmehele vastuvõetav, jäävad kosjad ilma pikema jututa katki ja pruudi isa maksab kosilase toodud viinad kinni. Ei ole kosilane pruudi vanematele vastuvõetav, siis määratakse kaasavara meelega väike. Ei saa aga tütar mingil põhjusel mehele, siis ollakse valmis leppima ka teisest rahvusest kosilasega. Sageli kuulsin öeldavat, et see või see vene tüdruk või setu piiga toodi majasse kaasavara pärast, andes mõista, et ega teda muidu poleks kositud, aga näe, mees ise vaene, pidi võtma, et elada.

Kui nüüd vaadelda, kumb rahvus teisega meelsamini abielu-sidemeid sõlmib, siis, nagu alljärgnevast tabelist näha, kosivad setud sagedamini vene naise kui ümberpöörduvalt.

Tabel nr. 2²⁾.

Abikaasade rahvus:	Mees setu, naine venel.	Mees venel., naine setu	Mees venel., naine eestl.	Kokku
Abielude arv:	23 abielu	14 abielu	6 abielu	43 abielu

1) Ю. Трусманъ, м. к., lk. 36.

2) Tabelist nr. 2 on välja jäetud kuus abielu, kus üks abikaasade vanematest oli sega-abielust sündinud.

Huvitava nähtusena tuleb siin ära märkida, et vene mehed eestlastega on abiellunud.

Kuuest juhust on 3 juhul naine kositud suvel, välistel töödel sisemaal olles, kuna kolmel (3) juhul naise vanemad Võrumaalt sisse on rännanud.

Mis põhjustel setu vene-neiu meelsamini kosib kui vene mees setu neiu, on raske ütelda. Arvatavasti mõjub siin kaasa asjaolu, et setu naised sugugi vene keelt ei mõista, kuna vene meeste hulgas setu keele kõnelejate protsent on õige väike, igatahes hulga vähem kui setu meeste hulgas vene keele mõistjate protsent.

Sega-abelude mõju rahvusesse Petserimaal.

Nagu eelmises peatükis nägime, tuleb rahvuste segunemisi nii meil kui ka mujal ette ja puhast tõugu ei ole selle tõttu õieti olemaski. Mõnelt poolt on arvamist avaldatud, et sega-abelud meie, eestlaste eneste, liiga suure omavahelise veresuguluse tõttu, mis halbu pärilikke algeid ähvardab nähtavale kutsuda, on nende koondamise kaudu — osalt isegi tarvilikud¹⁾.

Kas ja kui suurt kasu vereseGUNEMINE meie rahvale bioloogiliselt võib tuua, on lahtine küsimus; ei ole aga ka põhjust siit iseäralist kahju karta.

Tähelepanu tuleb pöörata aga ilmavaatelisele ning kultuurilisele mõjule ja nende tagajärgedele, ja nimelt perekonna ümberrahvustamise mõttes.

Missuguse rahvuse liikmeks sega-abelust sündinud lapsed täisealiseks saades end loevad, ei olene mitte juhust, vaid mitmesugustest mõjustavatest teguritest. Juba sellest momendist, kui laps esimesi sõnu hakkab rääkima, hakkavad ka esimesed rahvust määravad mõjud end maksma panema. Tavaliselt kujuneb keel, millel laps oma esimesi sõnu ja ütlusi katkendilistes lausetes väljendab, keeleks, millel ta pärastpoole mõtleb ja end enam-vähem vabamalt väljendab — emakeeleks.

Kui teisi segavaid mõjusid vahele ei tule, kujuneb emakeeleks enamasti keel, mida vanemad omavahel koduses läbikäimises tarvitavad, s. o. kodune keel. Võib leida ka sega-abelusid, kus perekonnas tarvitatakse mõlemaid abi-kaasade rahvusekeeli, kuid üks neist keeltest on koduses läbikäimises ikkagi esikohal, ja see kujuneb siis ka lapse

1) Dr. J. Vilms, m. k., lk. 281.

emakeeleks; ta võib aga ka teist kodus tarvitavat keelt kõnelda.

Esimeseks mõjuvaks teguriks, millega pärast muidugi teised seltsivad, on seega kodune keel.

Kodust keelt määramas on aga omakorda rida mõjusid. Eeskätt tuleb siin arvestada, kumb abielupooltest oskab teise keelt. Kui mees näiteks mõistab peale oma emakeele veel keelt, mida kõneleb ta naine, kuna viimane ainult oma keelt oskab, siis muidugi jääb koduseks keeleks naise emakeel.

Kohtasin Vilo vallas, Davida-Kontsa (Давыдов-Конец) külas abielupaari, kus mees oli venelane, naine aga eestlane, Võrumaalt kositud. Naine ei osanud vene keelt sugugi, vahest ainult mõne sõna. Mees kõneles aga eesti keelt enam-vähem vabalt. Selle tõttu kujunesid kodusteks keelteks eesti ja vene keel. Aga laps rääkis ainult eesti keelt.

Oskavad aga mõlemad abielu-pooled mõlemaid keeli, siis on koduse keele määrajaks harilikult mees.

Nii näiteks on Moldogovetsi külas, Vilo vallas, sega-abielu: mees setu, naine venelane. Küla on segaküla, seega langeb ümbruse mõju ära. Nii naine kui ka mees oskavad mõlemaid keeli. Koduseks keeleks on setu keel. Lapsed kõnelevad ainult setu keelt.

Teine näide. Potalova küla, Vilo vallas, on segaküla. Mees on venelane, naine setu. Mõlemad kõnelevad mõlemaid keeli. Kodune keel vene keel. Lapsed kõnelevad vene keelt, setu keelt halvasti.

Üheks teguriks sega-abielust sündinud laste rahvuse määramisel on ümbruskond. Juba kodusesse keelde mõjub ümbruskond. Laste keeleoskuse avaldab ta aga seda suuremat mõju. Väga sageli kõrvaldab ümbruskonna mõju teised ja kerkib ise esiplaanile.

Olgu näiteks kaks perekonda Saputje külast Vilo vallas. Küla on puhtsetu küla. Mõlemas külas olid mehed venelased, naised setud. Koduseks keeleks oli peamiselt vene keel, sest mehed kõnelesid halvasti setu keelt. Lapsed rääkisid aga mõlemas perekonnas setu keelt paremini kui vene keelt. Seletada tuleb nähtust sellega, et mõlemas perekonnas olid veel vanavanemad, kes lastelastega ainult setu keelt kõnelesid, ja külaelanikkude läbikäimis-keeleks oli ainult setu keel. Selge on, et kodu ja ümbrus lastele oma pitsati rahvuse mõttes peale suruvad. Täisealiseks saades määrab laps oma kuuluvust ühte või teise vanemate rahvusse just eespooltoodud mõjude sunnil. Nii tunnistas

end Sokolova külas (setu küla) Vilo vallas üks perekonna-isa setuks. Vanematest oli tal isa setu ja ema venelane olnud. Huvitav on see perekond veel selle poolest, et üks mees omakorda jällegi oli sega-abiellu astunud, abielludes venelasega. Lapsed aga räägivad setu keelt, samuti on koduseks keeleks setu keel. Siin on muidugi peamiselt ümbruse mõju näha.

Teine näide Koväslova külast (Vilo vald). Küla on vene küla (varemini on küll setu küla olnud, nagu kohapealsed tegelased teadsid tõendada). Mees nimetas end venelaseks, oli aga sündinud sega-abiellust: isa setu, ema venelane. Abiellunud oli ta venelasega. Kodune keel vene keel. Lapsed räägivad vene keelt, setu keelt halvasti. Kaks teist sama küla perekonnapead, sündinud samuti sega-abiellust, tunnistasid endid küll setudeks, aga et abielus olid venelastega, oli neil koduseks keeleks vene keel, ja lapsed kõnelesid vene keelt, setu keelt halvasti.

Neist näiteist on selgesti näha ümbruse mõju rahvusesse.

Rahvusesse avaldavad kahtlemata mõju ka koolid, aga käesolevas uurimispiirkonnas ei paista see eriti silma. Tuleb arvestada asjaolu, et Vene valitsuse ajal koolisid, eriti nimetatud maakonnas, vähe oli. Koolisundust tol korral maakonnas ei olnud. Ka ei meeldinud rahvale vene õppekeel koolides. Dr. O. Kaldale kaevanud üks isa, et õpilane ei saavat õpetajast ega õpetaja õpilasest aru: „No umma ku tsika ja lamma; tõne rõhk, tõne määg, mõistai üts tõze keelt.“¹⁾ Arusaadav, et säärase kooliolude maksusel vanemad vähe oma lapsi kooli panid. Sellega ei saanud ka kool oma mõju rahvusesse mitte avaldada. Eesti iseseisvuse ajal on maa küll tiheda koolivõrguga kaetud, kuid tema mõjust on veel liiga varane kõnelda. Et mõlemad rahvused, kes sega-abiellusid annavad, ühist kreeka-õigeusku on, ei saa siin jälgida ka usu mõju rahvusesse.

Kodune keel ja lapse keeleoskus, s.t. missugust vanemate rahvuskeelt ta paremini valdab, on kahtlemata paremateks põhisteks, et otsustada, missuguse rahvuse liikmeks arvab end sega-abiellust sündinud laps täisealiseks saades.

Meie poolt uuritud perekondades oli koduseks keeleks:

Tabel nr. 3.

Keel:	setu	eesti	vene	setu, vene	vene, setu (eesti)	Kokku
Perek. arv:	10	2	13	7	7	39

1) Dr. O. Kallas, m. k., lk. 83.

Laste keelte oskus oli järgmine:

Tabel nr. 4¹⁾.

Keel:	ainult setu	ainult eesti	ainult vene	setu esikohal	vene esikohal	Kokku
Perek. arv:	13	3	10	7	6	39

Nagu nendest tabelitest näha, on perekonnad, kus koduseks keeleks vene keel või vene keel esikohal, ülekaalus perekondadest, kus koduseks keeleks setu keel või setu keel esikohal. Laste keeleoskus on aga ümberpööratud. Nende perekondade arv, kus lapsed ainult vene keelt või vene keelt paremini oskavad, on vähemuses. Seletatav on see ümbruse ja teiste eespooltoodud mõjudega.

Nii näeme, et sega-abielude mõju areneb normaalselt, ei avalda ümberrahvustamise tunnuseid.

Kokkuvõte.

1) Sega-abielusid setude ja venelaste vahel Petserimaal tuleb harva ette. Põhjusteks on mõlemapoolne tugev rahvusetunne, teineteise keele mittemõistmine ja tulunduslik tingimused.

2) Ettetulevate sega-abielude puhkudel võib tähele panna, et setu mehed sagedamini vene naistega abielluvad kui vene mehed setu naistega. Põhjuseks on, et setu meeste hulgas vene keele kõnelejate arv suhteliselt suurem on kui vene meeste hulgas setu keele kõnelejate oma.

3) Sega-abielude mõju rahvusesse areneb Petserimaal normaalselt ja ei avalda ümberrahvustamise tunnuseid.

Kirjandus.

1) G. v. Hoffmann: Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. München 1913.

2) Dr. J. Hurt: Über die Pleskauer Esten oder die sogenannten Setukesen. Helsingfors 1904.

3) Dr. A. Lüüs: Liikva ehk eeter. Tartus 1910.

4) Dr. J. Vilms: Pärivus ja valik. Tõutervise käsiraamat. K.-ü. „Loodus“. Tartus 1927.

5) V. Schallmayer: Vererbung und Auslese. Jena 1920.

6) Sitzungsberichte der Gel. Estn. Gesellschaft 1894. Dorpat 1895.

7) H. E. Ziegler: Die Vererbungslehre in der Biologie und in der Soziologie. Jena 1918.

8) Живая Старина. Периодическое издание Отдѣленія Этнографіи Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Выпуск I, С.-Петербургъ 1890.

Fr. E. Paas.

1) Tabelitest nr. 3 ja 4 on välja jäetud 5 perekonda, kus abikaasade vanemad olid sega-abielus, ja 4 perekonda, kus laste vanadus ei võimaldanud nende keeleoskust kontrollida.

Viiitseist Kärđla rootslasist.

Käesoleval varakevadel Hiiumaale sõitnud, tegin enesele üheks ülesandeks jälgida hiiu rootsi murde surmalevaibumist. Elab ju see vähim haru eesti rootsi murdeist oma viimseid hetki. Aastat 10 või 15 edasi — ja rootsi keel on kadunud unustusse Hiiu saarelt, mille põhjapoolne osa oli omal ajal peaaegu täielikult rootsi elemendi asustatud. Meie — eesti — seisukohalt on hiiu rootslaste murre äärmiselt suure tähtsusega, sest sealseis eesti murdeis on enam rootsi laensõnu ja rootsi keelest tõlgitud kõnekäändusid kui ei kuskil mujal eesti keele alal, ka mitte seal, kus on alati pidevaid kokkupuuteid eestlaste ja rootslaste vahel veel meiegi päevil, nagu Noarootsis ja Ristil. Isegi hiidlaste häädus tundub kuidagi rootsipärasena. Kahju, et varematal aegadel, kui hiiu rootsi murre oli veel mõneski kohas igapäevaseks keeleks, meil ei olnud võimalik pöörata sellele suuremat tähelepanu. Ka rootsi teadusemehed on alles 12. tunnil rutanud päästma seda, mis on veel võimalik.

Hiius on rootslaste kadumine käinud hoopis teissugust teed kui mandril. Mandril on läinud ja läheb eestistusprotsess edasi samm-sammult, eriti sega-abelude kaudu. Rootslaste arv väheneb küla-külalt, ilma et märkaks suuremat muutust

(vt. muide M. J. Eisen, „Rootsi mälestused Eestis“ — Eesti Kirjandus 1922, lk. 18—28, ja C. Russwurm, „Eibofolke“ mitmes kohas). Hiius on andnud rootslusele pea-surmahoobi rootsi keelt kõnelevate elanikkude massiline väljarändamine. Igivanade konfliktide pärast kohalikkude mõisnikkudega pidi 1781. a. enamik „vabased“ Reigi (r. k. Räike) rootslasi rändama Lõuna-Venemaale, kus nende järglased asuvad praegugi Dnjepri ääres Vana-Rootsi (Gammal-svenskby) külas. Paigale jäi vaid Rootsi küla (Svenskby), mis oli Reigi kirikumõisa järgi ja seega ei kannatanud nii palju mõisnikkude omavoli all. Kärđlas (Kärđal) oli peale mõisnikkude omavoli rootslaste hajutajaks ka praeguse kalevivabriku asutamine.

Pauliine Jõelett.

Russwurmi järgi („Eibofolke“ I, 85) oli Kärkla rootsi külas 32 majapidamist — kohalikkude elanikkude andmeil 36 „suitsu“. Vana Kärkla küla oli praeguse Kärkla mõisa ja mere vahel. 1810. a. öeldi kohaomanikkudele endised lepingud üles. Maatajäänud rändasid enamuses välja Vormsi saarele, Noarootsi ja Haapsalusse, kus praegugi leidub nende lapselapsi. Ainult viis peret jäi alles ja tegi mõisnikuga uue kontrahi. Ent ka neilt võeti maa ära, kui 1830. a. asutati kalevivabrik. Rootslased pidid tööliseks jääma vabrikusse, kus nad aeg-ajalt ümber rahvustusid ohtvalt kõikjalt juurde voolavate eesti tööliste hulgas. Russwurmi ajal 1855. a. („Eibofolke“ I, 85) oli Kärklas 74 meest ja 95 naist „vabu“ rootslasi, kellest pealegi suurem osa oli kaunis eestistunud. Ainult 5–6 perekonnas kõneldi rootsi keelt igapäevase keelena. Need perekonnad olid vabastatud ka eestikeelsest leerist ning hoidsid oma käes vanu vabaduskirju.

Käesoleval sajandil on Kärklas otsinud rootslaste jälgi õpetaja Hans Pöhl Tallinnast, kes 1902. a. ei leidnud enam ühtegi rootsi keele kõnelejat. Eesti iseseisvuse ajal on Vormsi õpetaja Joel Nyman 1921. a. ja Upsala magister Nils Tiberg teinud uurimisretki hiiru rootslaste juurde. Eriti olgu mainitud viimane, kes mitme suve jooksul on püüdnud talletada niihästi keelelisi kui ka etnograafilisi sugemeid Reigi Rootsikülas. Kärklas on mõlemad uurijad leidnud vaid vanamehe Wilhelm Pisa, kes peab ennast rootslaseks. Joel Nymani teateil („Svenskarne på Dagö förr och nu“ — Årsbok utgifven af Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet, 1921, lk. 31—41) saavat Wilhelm Pisa rootsi keelest aru ilma raskuseta (utan svårighet), kuigi ta autoriga kõnelnud eesti keeli. Mag. N. Tiberg läkkab ümber selle väite („Dagösvenskarna“ — Svenska Landsmål, 1925. H. 4, lk. 8), mis asjaolu vastabki tõele. Muide mainib J. Nyman, et mõne aasta eest surnud W. Pisa vanem õde, kes olevat vabalt (flytande) kõnelnud rootsi keelt. — Seega oleks rootsi allikate järgi Kärkla rootsi murre lõplikult välja surnud.

Tundsin nii kõige suuremat huvi selle vastu, kas tõesti Kärklas ei leiduks ühtegi vanakest, kes mäletaks kas või mõne üksikugi sõna kohalikku rootsi murret. Hellitasin lootust, et see murre ei ole täiesti kadunud, ning võtsin sellepärast ette põhjalikuma küsitelu kohalikkude ja ümberkaudsete elanikkude seas, kuni viimaks hakkasin saama positiivseid vastuseid. Peaaegu iga vanem inimene oli oma kõrvaga kuulnud rootsi keelt räägitavat või teadis mainida mõne alles hiljuti surnud rootsi eide-taadi. Ühtekäivalt kõikide andmete järgi olnud Pisade perekond viimane, kus

rootsi keelt kõneldud igapäevases elus. Eespool-nimetatud W. Pisa vanemad Mats ja Kersti osanud eesti keelt kaunis halvasti. Praegugi elavat nende ligi saja-aastane tütar Pauliine Jõelett, kes, nagu ta vendki, pidavat end rootslaseks. Ja tõeliselt osutuski see eideke viimseks Kärkla rootslaseks, kes kõneleb ka rootsi keeli. Endisile uurijaile on ta kuidagi jäänud täiesti kahe silma vahele. Mag. N. Tüberg olevat küll korra W. Pisa juhatusel eidekese poole sisse astunud, aga viimase haiguse pärast ei olevat saanud lähemalt tutvuda ja konstateerida keele oskust.

Pauliine Jõelett on sündinud 1838. a. 7. märtsil — seega 90-aastane. Üheksateistkümnepaastalt abiellus ta rootsi soost Peeter Takking'iga, ent jäi juba 21-aastaselt leseks. Lesena teenis saksu Lehtses, Tallinnas, Kuresaares, Lüübekis, Peterburis ja Riias. Hiljemini tuli taas Kärdlasse, kus hakkas tegelema ämmaemandana, ja 42-aastaselt abiellus teise korra eestlase Jüri Jõelettega. Sellest abielust sai tütre, kelle juures praegu elabki. Oma vanematega kõneldud Pauliine Jõelett alati rootsi keelt nende surmatunnini. Vanaema ei olevat osanud sõnagi eesti keelt ja isa kirjutanud ning lugenud ainult rootsi keeli. Umbes 35 aasta eest surnud ema. Tema surmavoodil rääkinud P. Jõelett viimased rootsikeelsed sõnad. Rootsi kirjakeelt ei ole ta kunagi kuulnud. Ainukesed kokkupuuted teiste rootslastega olnud Reigis ning merel Vormsi ja Noarootsi kaluritega. Seesugustel olukordadel oli emakeel aeg-ajalt jäänud ikka enam unustusse. Pealegi on eit mõne aja olnud poolhalvatud, mis üldse on teinud raskeks mõtlemise ja rääkimise. Kui ootamatult pöördusin tema poole rootsi keeli — s. o. noarootsi murdes, sest kirjakeelest oleks ta vaevalt aru saanud, ei leidunud tal vastuseks ühtegi rootsi sõna, kuigi mõistis kõik, mis kõnelesin. Alles pikapeale harjus rootsi keeli vastama ning minult küsima. Emakeel oli siiski muutunud niivõrt kangeks ja võõraks, et enam ei saanud muide teha õiget vahet grammatiliste sugude vahel.

Nagu kõik viimased hiiu rootslased, on P. Jõelettki suur rahvuslane. Lakkamatu innuga võib ta jutustada pikki lugusid Kärkla rootslaste elust ja nende hajumisest. Märgin üles mõned senini kirjanduses registreerimata tõsiasiad.

Viimane rootsikeelne luteri usu jumalateenistus olnud 1871. a. Pidajaks olnud köster Andrus Nuuter — rootsi soost mees. Jumalateenistus peetud eidekese isamajas. Mõni aeg hiljemini käinud keegi Vormsi lahkusuline kuulutama oma evangeeliumi. Ka tema leidnud veel näputäie rootsikeelseid kuulajaid.

Kärdla rootsikeelsed perekonnad olnud nimeldasa Pisa (Bisa, Byså), Tarning (Tärning) ja Tacking. Esback'id olnud küll ka rootslasi, ent Noarootsist sisse rännanud.

Peale P. Jõehe vanemate olnud viimaseid rootsi keele kõneleajaid lasteta abielupaar Tähva Kristjan ja Leenu.

Rootslased hoidunud eestlasist eraldi — pidanud endid paremaks, sest nad ei olnud juriidiliselt orjad, vaid vabad talupojad vanade, juba orduajal antud kirjade põhjal. Need vabaduskirjad olnud maailmasõjani W. Pisa käes, kes nad siis annetanud rüütelkonna arhiivile, sest ei ole enam kedagi, kes neid vajaks.

Mõni aeg veel edasi — ning Kärdlast on kadunud igasugune elav mälestus endisest rootsi asulast. P. Jõehelega läheb hauda kogu murre, isegi kogu hõim, sest ta vend W. Pisa (s. 1851. a.) on rootslane vaid moe ja vahest ka kasu pärast. Paar kirjakeele lauset: var så god ja tack så mycket, mis ta teab, on saadud teda külastanud riigirootslasilt.

Ainukesed kestvamad mälestised endisist Kärdla rootslasist on rootsikeelsed kohanimed alevi ümbruses ja mõned raudristid surnuaedadel. Vana rootsi surnuaed asus praeguse vabriku pargi kohal. Endise kabeli varemete juures on säilinud rist järgmise pealkirjaga: Karel Tarning war den sista, som här blef begrafwen. 1848 (K. T. oli viimane, kes siia maeti). Tagaküljele on kirjutatud: Den gamla Svenska Kyrkogården (Vana rootsi surnuaed).

Praegu tarvitataval kalmistul on umbes pool tosinat rootsikeelseid riste. Neist viimane 1899. aastast.

Veidi kauemini elab rootsi keel Reigis. Umbes 15 inimest — neist noorimad 60-aastased — oskavad kõnelda; Mikaste-Kristi peres tarvitatakse seda koguni igapäevase keelena eesti keele kõrval, kuid siingi on viimane hetk õige lähedal. Pea jääb ainult legende ja muinasjutte endisist laialdasist Hiiu rootsi asundusist.

Paul Ariste.

Joomasõnade aruanne II.

Möödunud ja käesoleva aasta vältel on saadetud 445 joomasõna ja kõnekäändu. Võrreldes eelmiste saadetistega (vrd. E. Kirj. XX, 10, lk. 540—543, läkitati 229 teisendit) on märgata joomasõnade vastu huvi tõusu. Nimetan siin tänuga joomasõnade kogujaid: Paul Voolaine — Koiva eestlastelt ja Setust: Kuislova, Karabilova, Helbi, Ivvo, Ka-

ramsina külast; üliõp. Edgar Treufeldt — Helme, Liina kl.; Adolf Johanson — Tarvastust, Laossa t.; adv. Artur Varul — Petserist; dr. med. A. Valdes — Narvast ja Saaremaalt: Pöidest, Muhust; R. Milles — Tarvast; dir. Nikolai Nurmiste — Järvamaalt: Võhmutalt; Märt Kuum — Abjast, Karksist, Pärnust; Juuli Põrk — Sõmerpalust; Kõrgesilla lapsed — Setumaalt, Sestniki kl.; M. Iro — Setumaalt, Kolovina kl.; Olli Kiizik — Setumaalt, Väike-Nedzjäjä; Taarka Pisumaa — Setumaalt, Meremäe v., Hilana kl.; Maks X. — Setumaalt, Mikitamäe kl.; H. Pedmanson — Räpinast.

Avaldan siin 1927.—1928. a. saadetud senini tundmata joomasõnu ja kõnekäände samas murdekeeles, nagu nad on üles kirjutatud.

Vanasõnu:

1. Ega mu suugi sitaga olõ-õi, et sa mu perrä taha-ai!
2. Egas pää olõ-õi üte pääva pärast, pääd või ei raisku laskõ!
3. Egas tuu inemine es määrrä-äi, viin määrras.
4. Ennembide (ennemb) lää lambal kusi meelest, kui joodikul viin¹⁾.
5. Ezi iks nä tõõnõ tõist kitvä', ilma azalda austazõ.
6. Hius om haigõ, pääd paranda vaja!
7. Hoia miil kodo minnä, hoia pää pääle saia.
8. Huul om tal kõvvõr kõrdzi poolõ, nõna virril viina poolõ!
9. Ikka õllega, ikka viinaga veel mina oma päeva lõpetan!²⁾
10. Jooda miist, küll sis mihest aru saad.
11. Joodik ei murra konti, satas nigu ingli kaissu.³⁾
12. Joodik näitäs oma iseluumu!⁴⁾
13. Joodikul om tuhat tenge, kanel penipersetki!
14. Joodikul um silmäke är saistunu!⁵⁾
15. Joodiku suu om laiemb ku paksu naese perse!
16. Joodik vii liina linigu, pand panti pallapoolõ.
17. Jook kautas teda maa pealt ära.⁶⁾
18. Joonu pääge ilmarikas, targa pääge puruvaene!⁷⁾

1) Vrd. E. Kirj. XIX 559, nr. 32.

2) Sõjaväe marsilaul.

3) E. Kirj. XIX 559, nr. 39.

4) E. Kirj. XIX 559, nr. 37.

5) E. Kirj. XIX 559, nr. 43.

6) vrd. dr. Wiedemann, Eesti-Saksa sõnaraamat, sõna „jõk“ all.

7) E. Kirj. XIX 558, nr. 10.

19. Joonust pääst suur hõiskaje, targast pääst vait kui tui munakott või joobnuna suur lärmikarask, targast pääst vait kui sukapoig!

20. Joot'ku laul: täämbä-pulma' hummõn-ülehummõn lepäl malga!

21. Joot'kõl oma iks katuzõ kakõnu, oma aia arõnu!

22. Jo viina juu, jo enäbä tahtos!

23. Juhan mass Juku kõrtsivõla või küll Juhan mass, mis Juku juu!

24. Jummal iks hoitko joot'kut, taivanõ ezä viinatahtjat!

25. Juu, juu, Jaanikõnõ, Jaani kirja kaanikõnõ!

26. Juu mu perä, sis saa sullõ poig, sis lää aho pääle, sis: ahi avitas minno, kirpits pidä kinni.⁸⁾

27. Jõi nii pal'õ ku silmä' ellilõ ja suu ammulõ jäi!

28. Kas tä (joodik) om kambrõh käunu' vai karmu saanu'.

29. Kas viin püsüs hummonguni, är lät vällä.

30. Kes olut juu, tu unõhtas, kes taari juu, tu tahtma nakkas.

31. Kes viina juu, sii õnnis on, nii ütäl' Jaan Tõnisson!⁹⁾

32. Kirik Jumalest, kõrts kuradist.

33. Kirik, kõrts ja hooramaja, neid om igäl mihel vaja.

34. Kohe Jummal om kerigu nõstnu, las saada kon joodigil inemezil Jumalat pallõlda, armuaiga armada, ikõ-aiga ikkõ, bet Juudas nõst kruuga lähkodõ, las saada joot'kil karõlda un plutkil kon žuupaida.

35. Koli koha pääle, kus sind ammuigi oodetakse.¹⁰⁾

36. Kui kirp käe pääl, saad juuva.

37. Kui kolm aastet kohtumes oled, küll sis jooma õpid!¹¹⁾

38. Ku kabõhõdzõl hand üles jääse, saa viina.

39. Kukk ja kana temä vara, kõrtsi tüdruk ja vana märä!

40. Ku kurk laul, sis saad viina.

41. Ku miis lät kõrtsi, om küpär iisperi pääh, tagasi tullõh taasperi!

42. Ku sa tuled, tuu mul viina, poolest liitrist küllält saa või aitab küll!¹²⁾

43. Kus om kesvämärg meid lõbustamas, sääl ma viibin hää meelega!¹³⁾

8) E. Kirj. XIX 560, nr. 51.

9) Vabadussõjaaegsest sõdurilaulust.

10) Üliõpilastel joomalauda tulles.

11) Öeldakse vasikale Abjas, kui see ei joo; vrd. nr. 39 ja E. Kirj. XIX 560, nr. 50.

12) Rida põlvneb Miina Hermann'i viisiga lauldavast Anna Haava laulust: „Kui sa tuled, too mul lilli, lillekesi armastan“ jne.

13) Üliõpilastelaulust.

44. Kus pere-ezä juub, sääl perekonna rahu rikutud.¹⁴⁾
 45. Ku vas'k (vasikas) ei juu, sis pane ta vallavanembes!
 46. Kõht ees kui kõrtsimehel.
 47. Kõik laskis ta (läks tal) läbi tilli maha.¹⁵⁾
 48. Kõik vabariigi joodikud küll kiitvad doktor Koonikut!
 49. Kõkõ peräkõrd õks viiga pohmeldadas.
 50. Kõrdzih om katstõistkümmepaari härgi, a ku vällä-tulõ, jää ei härgä, jää ei härä handagi.¹⁶⁾
 51. Kõrdzi naazel oma' siidikleidi' sälah, a joodigu naazel olõ-õi tsitsikleitigi sälah!
 52. Kõrdzi omma' tõrvatsõ, nõstad üles, om rassõ; jäl'ki sats tagasi, perze sats pingi pääle.
 53. Kõrdzi pingi pinnadzõ', istmize' kõik ikulize'!
 54. Kõrts ei ole mõni lorikoht, sii om ausate meeste tüükotus!¹⁷⁾
 55. Kõrtsimihel kige suuremb kõtt, kõrtsinaesel kige laiem perse.
 56. Kõrtsiussel taevavõlvi', kodulävel põrgupiida'.
 57. Kõrts om kuradi kodo ja põrguhavva täüde!¹⁸⁾
 58. Küll oma' sul käe' kulladzõ', a kurk viil kullatzõp!
 59. Küll om hää, justku palsam!¹⁹⁾
 60. Liikva om vana halva piir!²⁰⁾
 61. Linaluinõ (joodikul) leevakene, agananõ näil taar kõnõ!
 62. Läämi obest kaema ja panemi tekk pääle või mia lää takule tekki pääle paneme!
 63. Lõpku au ja varandus, a kõrdzih om pää parandus.
 64. Mihenaane kuts sanna natori (oma nadu): saano sanna kütetülle, veerä viha hauetulõ, sann om kütet küneldega, viht om haut verdega.²¹⁾
 65. Minule annab suud (viin), sinule näitab perset.
 66. Mis on õlu õige humalata, põrgu kuradita, taevas Jumalata!²²⁾

14) Vrd. läti rahvalaulu:

Zehrt, brahtili, bekrsa maluu,
 Kurin siltu istabinu,
 Atnahks drihsi lihgewina,
 Sudrabā sasaluse.

Tule tagasi, vennakene,
 Ära, väiksekene, õlut joo!
 Meie väiksekene paraneb,
 Pikka teed käib!

Latwju Dainas. Rigā, 1922 I—VI, nr. 18 536.

15) See, kes oli kaotanud kõik oma varanduse joomise ja ulaeluga!

16) E. Kirj. XIX 558, nr. 10.

17) Joomanali.

18) E. Kirj. XIX 559, nr. 32.

19) Õeldakse viina ja õlle kohta.

20) E. Kirj. XIX 558, nr. 1.

21) Verde = hää olu (Setu).

22) Mart Raud, Videvikust varavalgeni, lk. 16.

67. Mis sa mõnited oma mihi!²³⁾
 68. Muud teessi-ei ku tuud juussi: kadajamara taari.
 69. Näiokõzõ noorõkõzõ: ära mingu joodikulõ, ära kõndku kõrdzi kõndijalõ!
 70. Näitä pass (putel) ette, et sa nii kõvaste võid tere-tede!
 71. Oh üks meid mehikeizi, viinavõtjõt velekeizi!
 72. Om üks kõrdzih käunu, olnu' humala aiah, tuiõ üks kodo kopõr-kapõr.
 73. Ollõ vatt om pahru vatt.
 74. Olt sa kullandõ kurgukõni, kohes sa uma raha sulatad?
 75. Pane pere ankrusse!²⁴⁾
 76. Pereh täl (joodikul) üks süü pedäjä kuure, latsõ' haarva' haava kuure.
 77. Poisid prunti, igaüks saab „poole hunti“!²⁵⁾
 78. Rummal obene om pal'ü targemb ku joodik miis: kodu taht ta parembede ku kõrtsi manu või kodu juusk temä hopsadi-hopsadi, kõrtsi poole tsõrk-tsõrk!
 79. Taarka taari luits, Ann adra luits.
 80. Tarka tundas pääst, joonut jalust.²⁶⁾
 81. Ta taar hapnõma lää-äi!²⁷⁾
 82. Ta uppusi viinaklaasi.²⁸⁾
 83. Tsaarakust olõ-õi patt!
 84. Tuudi sääntsit viino, et käsi päse-ei klaasi külest.
 85. Täna täis kui tatikas, homme joome jälle, ja kui see asi ei parane, siis ülehomme jälle, kui siis veel pea ei parane, siis teeme uue õlle²⁹⁾ või täambä täüs kui sitikas, hummõn lakumi kui latikas, kui pää paranõs, üle-hummõn jälki.
 86. Umala-ja porsa³⁰⁾ viha hakand peremehe piha (pähe).
 87. Vah't tä (joodik) viinavaadi pääle, kaes ollõkanni pääle.
 88. Vat kus mul ilmaparandeje!³¹⁾
 89. Viielisest (odavast) viinast ei saa keegi lakku täis!

23) Öeldakse ülejäätja kohta noorsoos.

24) Üliõpilaste ja õhvitseride keskel.

25) Kirjutisest „Kuidas vanasti Tallinna sadamas jääd lõhuti“, „Päevaleht“ 1926, nr 37, lk. 5.

26) E. Kirj. XIX 559, nr. 36.

27) Täendus: ei saa mehele!

28) E. Kirj. XIX 562, nr. 131.

29) E. Kirj. XIX 561, nr. 74.

30) Porss — sootaim, mille mõrudest marjadest õlut keedetakse (Saaremaa, Põide).

31) Ülejäätja kohta (Helme).

90. Viinaga iks veeretädäs, ollega iks hullatas.
 91. Viinaga meid ristitakse, laulatakse, maetakse, viinaga meil' labidaga tuhka pääle aetakse.³²⁾
 92. Viina mano saava' kõik vele', ollõ mano — uma'!
 93. Viinaputel om põrgopill või põrgopini!
 94. Viina vits ol' küll vallus, ropo juujal ol' ta tullus või viinavits om väege vallus, joodikule (juujale) temä (ta om küll) tullus.
 95. Viin om kuradi kusi.³³⁾
 96. Viin om kõiki suurõb üreidnik: kõik kurjus viinast algus.
 97. Viin om mõtsavahile pai (paitamine)!
 98. Viin om sulle magusast lännü, et „timä“ om sisse tüknu.
 99. Viin om vanakuradi vesi.
 100. Viin on südame karastus.³⁴⁾
 101. Viin, ta ollõv nii ezi kui kabõhidzel meži.
 102. Viin tege sõbras ja vaenleses.³⁵⁾
 103. Viin tege vesseläst, olu' tege uzinast.
 104. Viin viskas ta varsti sirgu!
 105. Väsünü päägä om silmä kirivä!
 106. Ärä inämb tühjä (joodikut) kitku, azalda austagu-ui, ku na läävä lauldõh kõrdzi poolõ.
 107. Ölu olla vana kurja poig!³⁶⁾

Kõnekäände.

Joodikust:

1. purjed peal; purjetab.	7. pohmelusen. ³⁸⁾
2. lakevasikas.	8. ta om Jumale villä pruuvin. ³⁹⁾
3. pläsu täis. ³⁷⁾	9. talle om täambe Jumala vili liiga tennu. ⁴⁰⁾
4. naspel täis.	10. tal om nokk täis; nokastanud. ⁴¹⁾
5. tege ihu kergembes.	
6. parandes kõttu.	

32) Uussõna.

33) E. Kirj. XX 541, nr. 45.

34) Dr. H. Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksia työmailta nr.144, vt. sõna „karastama“.

35) E. Kirj. XIX 563, nr. 138.

36) P. Ruga, Rõuge > H. IV. 8. 867: 9.

37) E. Kirj. XX 542, nr. 29.

38) E. Kirj. XIX 563, nr. 13.

39) E. Kirj. XIX 564, nr. 58.

40) E. Kirj. XIX 564, nr. 90.

41) E. Kirj. XIX 564, nr. 50, 57, 73, 84.

11. tal om täambe ülemine kõrd segi!⁴²⁾
 12. täis kui tatt.
 13. täis kui tatikas.
 14. täis kui kaan.
 15. täis kui vaat.⁴³⁾
 16. kõva auru all.⁴⁴⁾
 17. ta om täis tõmmanu' ennest.
 18. ta om ära kukkun.
 19. ta juba lõõp.
 20. ta om viina nännu.
 21. ta om arust ära!⁴⁵⁾
 22. ta om hääd päeva nännu.
 23. ta om selget päeva nännu.
 24. ta ei tiia üüst ega ilmast.
 25. tal om nosu viltu.
 26. tal om nõna viltu.
 27. tal om prilli viltu.⁴⁶⁾
 28. ta om loputemen käenu.⁴⁷⁾
 29. ta om peris täis.
 30. just kui igävene lakart.⁴⁸⁾
 31. ta om rasken vindin.
 32. ta om haledasti vintis, vinditab.⁴⁹⁾
 33. ta om kõva viskaje.
 34. ta om pummeldeje.
 35. ta om maitsta saanu.
 36. ta om toksin.
 37. ta om keskmine poiss.
 38. ta om paras poiss.
 39. ta om pehme poiss.
 40. lakekauss.
 41. raasike saanu.⁵⁰⁾
 42. potistab, viskab potti.⁵¹⁾
 43. täis mees!
 44. restorani usku.⁵²⁾
 45. kannatab alkoholi all.⁵³⁾
 46. pühitseb sinist esmaspäeva.⁵⁴⁾
 47. peab sellipäeva.
 48. pudelipõhja vaadanud.
 49. laasipõhja vaadanud.
 50. pinnutaja.
 51. alkoholiker.⁵⁵⁾
 52. joomasell.
 53. kõrtsisell.
 54. viinasell.
 55. pitsitab, viskab pitsi.⁵⁶⁾
 56. timmin, timmis, timmima.
 57. kümmeldama, kümmeldamine.⁵⁷⁾
 58. vingun pääga.
 59. täis kui tsiga.
 60. täis kui vasikas.
 61. täis kui sitt.
 62. peab prasnikut.⁵⁸⁾
 63. lai mees.⁵⁹⁾

42) E. Kirj. XIX 564, nr. 94.

43) E. Kirj. XX 542, nr. 15.

44) E. Kirj. XX 542, 31, 43.

45) E. Kirj. XIX 563, nr. 42.

46) E. Kirj. XIX 564, nr. 86 ja XX 542, nr. 41.

47) E. Kirj. XX 542, nr. 24.

48) E. Kirj. XX 542, nr. 7.

49) E. Kirj. XIX 564, nr. 101.

50) E. Kirj. XIX 564, nr. 113.

51) E. Kirj. XX 542, nr. 56.

52) Tuntud talurahva, haritlaste ja noorsoo keskel.

53) Uussõna.

54) Mustla alevi ümbrusest.

55) Uussõna.

56) E. Kirj. XX 542, nr. 10.

57) Öpilaste erikeel, „Päevaleht“ 1928, nr. 66, lk. 4.

58) Pajuvenelaste (tiblade) keel.

59) Kaitseväelaste keskel; samuti nr. 65—69.

64. k arakaviskaja. ⁶⁰⁾
65. t ais kui miljon meest.
66. t ais kui pat ul.
67. t ais kui r ugul.
68. t ais kui sitasitikas.
69. t ais kui sitikas.
70. t ais kui kantarist. ⁶¹⁾
71. t ais kui miljon neegrit.
72. no see mees on  ige galopis. ⁶²⁾
73. sai l oodud m oned  lled hinge alla.
74. tegime v aikese v otmise.
75. J uri teeb vasikat! ⁶³⁾
76. tipja (tipsutaja).
77. v otime (visassime) paar laasi!
78. v otime kaits (paar)  lut!
79. lapime  ts liiter.
80. r  p ame m arjukest!
81. kiil pehme.
82. viina l ompsja v oi limpsja. ⁶⁴⁾
83. k ull kaldab! ⁶⁵⁾
84. joob laua alla.
85. joob ennest maha.
86. sa oleks nagu midagi saanu (n annu).
87. viinaga ennast nahka pannu.
88. restoranis seisja! ⁶⁶⁾
89. t ukitegija. ⁶⁷⁾
90. maru viskaja!
91. purujoodik. ⁶⁸⁾
92. napsitaja, napsiv otja.
93. prassija.
94. p  aparandaja.
95. ilmaparandaja.
96. porijoodik.
97. elutsilga v otja.
98. karmudz o p  aga.
99. p  a l at  mbre.
100. p  a um h oorik (ts o orik).
101. puruv as un u!
102. palava (tulise) p  aga.
103. k ortsiv u lmo ldre.
104. purjuvalla miis.
105. klaasikumardaja.
106. priiskaja.
107. elumiis.
108. (l abi-)p attseldaja v oi l abil u j a.
109. ravvan ol oma.
110. t ais kuraas oli p ah an.
111. napsi n annu.
112. kaljapea. ⁶⁹⁾
113. kalapea.
114. puu t ais.
115. otsani t ais.
116. herr om t a us v otnu!
117. rammetu olema.
118. sulle om suust t obi sisse l annu!
119. mul om pohmel' a. ⁷⁰⁾
120. k ordzi p uh us'.
121. joogi himutseja.

60)  leajateenijate kaitsev aelaste keel.

61) Loomaveiskerite keel; samuti nr. 71; Cantharides — hispaania k arbes!

62) Aspirantide ja kadettide keel; samuti nr. 73—74.

63) Oksendab.

64) E. Kirj. XX 542, nr. 82.

65) Imesuur joodik.

66) Alaline joodik.

67) Joodik, kes sagedasti lollusi teeb.

68) E. Kirj. XIX 563, nr. 4.

69) See, kes palju viina ei kanna; dr. Wiedemann, Eesti-Saksa s onaraamat, s ona „kali“ all.

70) Juumis ost ol o haig o! (s. o. kassiahastus, pohmelus).

122. joogi näl'äne!
 123. joobahanu'.
 124. kõrdzi elätäjä!
 125. kõrdzi toetaja!
 126. ta om täüs (võtnu) ku
 sapcznik!
 127. jõi, et silmä' sinidze'!
 128. kõrdzi pingi peesütäjä.
 129. läts musta katusõ ala!
 130. vastane pää otsah!⁷¹⁾
 131. ta om putnu' või ta om
 vähä putnu'!
 132. viinasõber.
 133. nägu säetud.⁷²⁾
 134. šnabolovski!
 135. ennast ilusasti laadinud!
 136. õllekalts!⁷³⁾
 137. täis kui pott!
 138. pitsipidäje.
 139. krõllis.⁷⁴⁾
 140. naba-arstija.
6. küll sii viin kõhvitses
 ümbre naba või küll
 mäng ümbre naba!
 7. tervist tütarlastele!⁷⁵⁾
 8. selle peale jõid vanad
 eestlased!⁷⁶⁾
 9. sõjavälja käsk!⁷⁷⁾
 10. viskame paar haanis-
 11. julgust võtma. [pitsi!⁷⁸⁾
 12. kurku uhtma.
 13. káarakat võtma.
 14. kuraasi võtma.
 15. pisutama.
 16. serlámä.
 17. kurku hämmámä.
 18. alavõtma, ta võt pal'lo
 viina ala!
 19. ta jõud pal'lo kanda.
 20. pin'nämä.
 21. tsálpämä.
 22. haukama või viina hau-
 kama.
 23. süänd karastama.
 24. jäneze tüküze kõrvo ja
 jalgo!⁷⁹⁾
 25. ta oo rohe (arstirohe) kah!
 26. punnsuutäit juuma.⁸⁰⁾
 27. viin om kõturohi!
 28. võta üts kluhv!⁸¹⁾
 29. see on kõrist alla läi-
 nud!⁸²⁾
 30. maga õlu ärä!

Joomisest:

1. anna valgele valu!
2. viskas nigu täis miis!
3. viska ärä, ära laula ta
 man nii kavva!
4. pane mineme, ärä lase
 ärä aurate!
5. küll om naps iks üts
 tahe asi!

71) E. Kirj. XIX 564, nr. 75.

72) Üliõpilaste keel; samuti nr. 134—135.

73) E. Kirj. XX 542, nr. 48.

74) Esineb Pärnus.

75) Proosit!

76) Peale jutu lõppu märgusõna joomiseks.

77) Demobiliseeritud sõdurite ja noorsoo keskel.

78) Kadakasakste (kadakakõrvetajate) keel. (Saksa sõnast „ange-
 spitzt“ — [mingi teise viinaga] tembitud.)

79) E. Kirj. XIX 564, nr. 62.

80) Et rutemini viinaisu ära ajada, võetud suu viina täis ja hoitud
 tükk aega suus.

81) Endiste sõdurite keel.

82) Dr. Wiedemann, Eesti-Saksa sõnaraamat, sõna „kõri“ all.

31. vanna kurja pruukima.	23. särka. ⁸⁵⁾
32. läke võtkõ vanna „kurja kargajat“!	24. tuline.
33. sügävälle klaasi põhja kaema.	25. liiter tulist.
34. pääd sälgä ajama!	26. punase lakiga või petsatiga.
	27. karjajaak.
	28. valge lakiga või petsatiga.
	29. kallihinnaline.
	30. vaevavõtja.
	31. eluandja.
	32. süämekarastaja.
	33. rõõmustaja.
	34. jõvvuandja.
	35. julguseandja.
	36. isuandja.
	37. söögialus.
	38. söögioherd.
	39. tervestegija.
	40. sõbrustaja.
	41. keelemääre.
	42. kurgukaste.
	43. kurguniisutaja.
	44. lämmistaja.
	45. külmavõtja.
	46. kihäkarastaja.
	47. pass.
	48. kosjapass. ⁸⁶⁾
	49. pulmapass. ⁸⁷⁾
	50. korjamispass.

Napsi nimetusi:

1. kapten.⁸³⁾
2. polkovnik.
3. kindral.
4. soru viina.
5. soru riiklikku.
6. riiklik.
7. üks liiter!
8. maarjapäeva puna!⁸⁴⁾
9. porujomm.
10. keelekaste.
11. päävalu rohi.
12. kõhurohi.
13. elutilk.
14. märjuke.
15. eluvesi.
16. hambarohi.
17. tropid.
18. külmarohi.
19. lõpetus.
20. vabariiklik.
21. liiter kõvat.
22. kõva, kõvat.

83) Laenatud vene sõjaväest, pitside nimetused nende suuruse järele.

84) Tarvastust kirjutatakse: „Meil on ju kalendris — vist aprillikuus — n. n. maarjapäev; kui nüüd keegi meesterahvas läheb näiteks maarjapäeva hommikul kuhugi tallu, kus Mari nimeline naisterahvas, siis ta küsib Mari käest: „Mari, anna puna?“ ehk „Mari, anna maarjapäeva puna. Mudu puu su üles või sio sāngi külgi kinni.“ Siin mõeldakse peaasjalikult viina, kuid Mari võib „maarjapunana“ ka teisi alkoholeid või magusaid jooke anda, — muidugi mitte kohvi ega teed. Tegelikult tuleb „puna nurumist“ vist veel õige vähe ette, küllalt juba rääkimisestki.“

Adolf Johanson.

85) Vanema põlve keel.

86) Esäk annab seda pruudi isale, kui asjad joones; P. Ruga, Rõuge > H. IV. 8. 867: 9.

87) Seda antakse sissesõitjate poja- või vakarahva poolt nõudjatele, kes tee on kinni pannud; sealsamas H. IV. 8. 867: 9 < Rõuge.

51. linutamispass. ⁸⁸⁾	63. kõrtsi pigil ⁹⁰⁾
52. jutujakkaja.	64. meelevõtja.
53. purujomm. ⁸⁹⁾	65. mõistusesegäjä.
54. kõrtsi lähka.	66. hullustegijä.
55. kõrtsi tsolk.	67. vana kuri. ⁹¹⁾
56. naps.	68. vana kur'a poig ⁹²⁾
57. samakonn.	69. meeletahutaja.
58. sorokon.	70. pikk silm.
59. kärak.	71. kartohvli uhtmõ.
60. kõrrõ (krõpõ) juuk.	72. pisutaja.
61. hobõsõ nilutav vana lahk
või lähkä.	73. kuri kargaja.
62. prostoi.	74. valge kardulavesi.

Kes tunneb neid (ka Eesti Kirjanduse 1925. a. nr. 12, 1926. a. nr. 3 ja nr. 10-das avaldatud) või uusi joomasõnu ja kõnekäände omas külas, alevis või linnas, neid palun sellest — igaüks oma murdekeeles — allakirjutatule teatada aadressil: Eesti Kirjanduse Selts, Tartu.

Elmar Päss.

Lisandusi, täiendusi ja õiendusi mõnede kirjutiste kohta „Eesti Kirjanduses“ a. 1926 ja 1927.

I.

C. H. Niggoli mälestused vanemast ajast

(ilmunud „Eesti Kirjanduses“ 1926, nr. 9—12) toovad õige kõrgeväärtuslikke andmeid eesti rahvusliku elu ärkamise algusaegadelt, mida küll sünniks hoolega tähele panna, nimelt nooremal põlvel, et nõndaviisi arendada ja kosutada oma ajaloolist mõtlemisviisi ning paremini aru saada kõnesoleva aja sündmustest, mis on igaühel aluse pannud meie rahvuslikule iseolemisele. Autor ise ütleb, et „tema kirjeldatud asju võib õieti ette kujutada üksnes see, kes seda ise on ühes elanud“, kuid ikkagi annavad ka kirjeldused sellest, mis on tulnud asjaosalise enda poolt, õige rohket võimalust süveneda endistesse aegadesse. Kuna kadunud autor osalt küll kirjeldab juba üldiselt tuntud asju (nagu I. laulupidu jne.), leiduvad ta kirjutises ometi mõnedki üksiksündmused, mis on otse uudiseks isegi ta kaasaeglastele, ning nõnda väga huvitavad.

88) Seda antakse korjamisel ja linutamisel nõudjatele; muidu kut-
sutakse korjamist kerjamiseks (santimiseks); sealsamas H. IV. 8. 867: 9
< Rõuge.

89) E. Kirj. XIX 563, nr. 4.

90) Vähe pruugitav õlu.

91) Viin; sedasama tähendavad nr. 71—72 ja 75.

92) Õlu.

Hoolimata kõigest hoolest ja agarusest, millega autor oma töö teinud, on ta kirjutisse ikkagi sattunud mõned vääratused, mida õiendada arvan tarviliseks, nii et tema antud kujutis oleks kõigiti õige ja täppis. Selle juures pürdun teadagi ainult otsekoheste asjaliste õiendustega, — kõrvale jättes kõik autori hinnanguid sündmuste ja isikute kohta, mille puhul mõtted ju mitmeti iahku võivad minna, nagu seda ka „Eesti Kirjanduse“ toimetus omalt poolt on avaldanud.

Esitan järgnevad märkused.

1. (Lk. 581). „Jannseni „Sioni laulo kannel“ ilmus kahes jaos“ — neid oli kolm jagu.

2. (Lk. 582). „Sõnumetoojast“ ilmus iga aasta üks osa“, kuna neid tuli aga 13 aasta jooksul seitse (1848—1860), oli ka pikemaid vaheaegu.

3. (Lk. 584 ja 585). „Kirjameeste Seltsi esimene koosolek oli Viljandis veebruaril 1873... üldine koosolek sama aasta juunikul Tartus“. Need koosolekud olid aga juba a. 1872. Lk. 585 mainitud ühe R. Kalda arvuteadusliku teose tiitliks oli „12½ toopi pähklaid“ — mitte „½ toopi“.

4. (Lk. 587). „Kirjameeste Seltsi rahulisse töösse tungisid peagi vaen“ jne. „Peagi“ see just ei olnud, vaid lõhe hakkas sigima alles seltsi 8. eluaastal, a. 1879, Jakobsoni ja Hurda vahel lahtipuhkenud tülide tõttu, mis kahjuks kanti ka seltsi, kuigi see asi iseenesest sugugi ei puutunud seltsi töövalda.

5. (Lk. 588). Hurda enda kindla seletuse järele oli ta oma „avaliku kirja Jakobsonile“ saatnud ühtlasi „Eesti Postimehele“ ja „Sakalale“, kuid „Sakala“ avaldas ta alles „Eesti Postimehe“ järele — pärastpoole seletades, et ta Hurdalt endalt mingit kirja pole saanud. Enda vastuse avaldas Jakobson samal ajal kui „Eesti Postimees“ muidugi ka enda lehes ning hiljemini ilmus see mõnede eelmärkustega ka eriraamatus — eesti ja saksa keeles.

6. (Lk. 590). Veske valmistatud „Sõimu ja laimu kiri raamatu moel“ ei tulnud mitte „Kirjameeste Seltsi“ sekelduste puhul, vaid hiljemini, sama loo kordumisel „Eesti Aleksandri kooli“ peakomitee kriisi lahtipuhkemisel a. 1883. Eriti heideti selles Hurdale ette, ta olevat riigivalitsusele esitanud Aleksandri kooli asjus „vale põhjuskirja“, — sellega süüteo korda saatnud, millel seisab Sibirisse saatmise karistus.

7. (Lk. 591). „Kirjameeste Seltsi“ koosolekul 28. augustil 1881 —mil Hurt seltsi esimehe ametist lahkus — valiti ta — tema teenete austamiseks — seltsi auliikmeks, mitte aupresidendiks, — selleks oli seltsi algusest aadik juba dr. Kreutzwald (nagu ka autor ise ütleb lk. 584), kes aga pisut hiljemini, protesti avaldamiseks Jakobsoni valimise vastu seltsi esimeheks, oma aanimetuse ise tühistas, mille järel valiti aupresidendiks prof. Köler. Juba järgmisel koosolekul, 14. novembril, tühistati Hurda auliikmeks valimine.

8. (Lk. 593). Hugo Treffneri tagasiastumise järel „Kirjameeste Seltsi“ juhatusest (a. 1891) ei valitud ta asemele mitte K. A. Hermann, vaid aupresident prof. Köler, — tähele panemata jättes, et see õieti oli degradeerimine, aukohuse asemele ta peale panna tegelik töö. Sest seltsis valitsev vool (Kõrvi ja Truusmanni mõjualune) ei tahtnud näha Hermann seltsi eesotsas, vaid ta seati ainult abiesimeheks, aga iseloomuliku märkusega: tegevaks presidendiks. Sellega loodi seltsi juhatuse asjus keeruline vastu-

olu, kuna nimeline esimees Peterburis elades seltsi tööst suuremat osa võtta ei saanud, aga oma Tallinna sõprade mõjualusena Hermannil ka vabalt teotseda ei lasknud. Sellest vastuolust sigisidki pea seltsis sekeldused (eriti Kõrvi väljajätmise pärast seltsist 4. jaan. 1892), mille tagajärjeks oli seltsi kinnipanek 29. aprillil 1893. Nii ei olnud „Kirjameeste Seltsi“ haudakandmine mitte „Hermanni osa“, kes kõigest väest soovis seltsi edasikestmist. Ka prof. Köler ise ei tahtnud sugugi seltsi surma. Nagu pärastpoole selgus, oli seltsile suuremaks hauakaevajaks mag. J. Truusmann (ise seltsi teine abipresident!).

9. (Lk. 593). Autori ütlus, et „Tallorahva Postimeest“ toimetas Väandra õp. Körber, pole täppis, sest Körberi toimetusel ilmus leht ainult viimsel poolaastal, kuna esimesel aastal toimetajaks on Tartu kirikuõp. Willigerode, teisel Aksi kirikuõp. Theol.

10. (Lk. 635). „Jakobsoniga kokkupõrkamist Grenzsteinil ei olnud“, ütleb autor. See on ekslik, sest kuigi Grenzstein 1881. a. alul „Eesti Postimehe“ toimetusse astudes püüdis „selle eest hoiduda“, oli kokkupõrge mõlemate tegelaste vahel ärahoidmatu juba nende agressiivse iseloomu tõttu. Kõige kaaluvamad ja mõjukamad vastuväited Jakobsoni kohta esitas otse A. Grenzstein, eriti „Kirjameeste Seltsi“ perehitemise puhul (Hurda seltsist lahkumise järel); Grenzstein süüdistas Jakobsoni lausa „seltsi lõhkujaks“. Kõige raskem sõna, mis Jakobsoni kohta iganes öeldud: teda ei saavatkan enam pidada inimeseks, sest nii palju tige-dust ei võivat tulla kelleltki inimeselt, — öeldi sel puhul „Eesti Postimehes“ (küll mitte Grenzsteinilt).

11. (Lk. 636). Dr. Hermannist arvab autor: „et ta poliitilise ajalehe toimetajaks asus, see ei olnud mitte õige“. Tõepoolest puudus Hermannil tarvilik omadus mainitud tegevusalal, aga kõnesoleval ajal oli seisukord nõndamoodi, et vaevalt küll keegi teine oleks saanud rahva tõsist häälekandjat toimetada õnnelikumalt, kui Hermann seda suutis. Sest oma suure populaarsuse tõttu võis ta enda ümber koguda soojasüdamelisi ausameelseid isamaalasi, eriti ka eesti haritlasi, ning selle tõttu oma lehte tõsta „tervel maal palju-loetud ja lugupeetud leheks“, hiljemini esimeseks eesti päevaleheks.

12. (Lk. 640). Eesti Aleksandri kooli asjade pärast tekkinud vaidluste kohta (a. 1877) tuleb autori antud teateid täiendada sellega, et „üks nimetamata erapooletu“, kes Tartus saksa lehes avaldas koolivastaseid mõtteid, oli, nagu hiljemini selgus, see sama „Urvaste Samson“, kes hiljemini esines vaidluses oma täie nime all. — Hästi pihta tabanud on autor ütlusega, et „Hurda kirjutused olid täiesti meisterteod rahva asja kaitseks, tõid palju selgust asjaolule ja andsid korjamisele ikka rohkem hoogu“. Tõepoolest sai Aleksandri kooli ettevõtte otse nende kirjutiste tõttu alles üldiselt kogu rahva omaks, rahvusliku elu lipukirjaks.

13. (Lk. 643). Hurda tagandamise kohta ka Aleksandri kooli asja juhtimisest tähendab autor, et „Jakobson oli surnud, ei võinud isiklikult oma poolt hoopigi anda, aga selle eest muretsesid tema järeltulijad“. — Nõnda küll, kuid nad muretsesid seda ka u-gelt halvemini, kui Jakobsoni enda siht ja soov oli. Sest sellel suurvaimulisel mehel oli ikka asjade kohta laiem vaade ja kõrgem siht silmas. Ta oskas anda väärtust ka vastasrinnale. Seda näitab õieti selgelt asjaolu, et kui „Kirjameeste Seltsis“ võit-lused läbi olid Jakobsoni tuluks, siis „Sakala“ selle järel tundu-valt taltsamaks sai Hurda sõpruskonna vastu ja nähtavalt püüdis

mingi kokkuleppe poole, mis vahest oleks teostunudki, kui Jakobsoni ootamata surm (7. märtsil 1882) seda poleks takistanud. Leinatundes selle kohta sündiski tõepoolest 22. juunil 1882 Aleksandri kooli komitee üldkoosolekul mingisugune „vaheerahu“ mõlema voolu vahel, nii et korraks ilmus jälle üks meel kogu isamaalaste leeri. Võib küll kaunis kindlalt arvata, et kui Jakobson oleks elanud, siis ta enam Hurda vastu vaenukinnast poleks lehvitamata hakanud. Kuid kahjuks polnud nendest meestest, kes asusid „Jakobsoni vaimu pärandajaiks“, ühtegi, kes oleks vähegi olnud kadunud meistri vääriline. Selle tõttu sündis siis mitte ainult Hurda tagandamine Aleksandri kooli asja juhtimisest järgneval aastal, vaid ka palju muid eksisamme.

14. Ei saa leppida autori vaatega, et „riigivalitseja täitis enda korraldustega (Aleksandri kooli kapitali oma kätte võtmisega) oma paratamata kohuseid. Meie oma rahva suured tegelased on selle hävitustöö alustajad ja lõpetajad“. — Olgu peale nii, et nad olid alustajad, aga lõpetajaks oli ikkagi riigivõim oma de sihtide taotlemisel, — selle juures talitades aga ülekohtuselt, kuna ta oma kätte võetud rahva kogutud kapitaliga ei pannud käima mitte rahvakeelse kooli, — mis juhtmõte ometi oli väljendatud isegi keiser Aleksander II antud ukaasis, — vaid venekeelse kooli. Saadi valmis sellegagi, et väänati mainitud ukaasisõnade¹⁾ otsekohesest mõtet, seletades, et ütlus „Eesti kool“ ei tähendavat mitte eestikeelset, vaid aga üldiselt kooli eestlastele! — Ja „Kirjameeste Seltsi“ sulgemise nimeline põhjus: põhikirja mittetäitmise ja sellest üleastumise pärast (millega mõeldi venestusvoolu kandja J. Kõrvi väljaheitmist seltsist), oli ikkagi selgesti tunduvalt otsitud. Pärnis põhjuse avaldas Riia vene leht lausa mingi ilustuseta: „Eesti Kirjameeste Selts“, mille peatstarbeks on rahvakeelse teadusliku kirjanduse, eriti kooliraamatute soetamine, olevat nüüd saanud täiesti asjatuks ja valitsuse politikasihi takistajaks (mille järgi kooliõpetus peab olema täiesti venekeelne). On päevselge, et seesugune „asjatu ja kahjulik“ selts pidi kaduma, kuigi ta sisemised asjad oleksid olnud kui tahes korra.

15. (Lk. 645). Väga õige ja kõigiti südamesse võetav on autori hindamine Aleksandri kooli ettevõtte kohta. See oli ühistegevus laialt rahvuslikul alusel, üksmeelsus aatelse eesmärgi saavutamiseks, täis selgust ja arusaamist rahvaste vahekorradest meie maal. See aeg ei võid meie rahvaelus unustusse langetada, iganes mitte, sest sellelap põhjeneb kogu meie pärastine edu, ka nüüd saavutatud omariiklus.

II.

Õige tähelepandavaid mõtteid avaldab autor Kaljo Randa oma kirjutises 1927. aasta „Eesti Kirjanduses“ lk. 21 ja 22, taotelles

Suurteose „Eesti ajalugu“

saabumist, selle juures küll tunnustades, et „seesugune teos on alles tuleviku päevadel võimalik, esiti peame leppima ikkagi joonealustega ja kokkuvõtetega“. Nõndap see on, kuid neid „kokkuvõtteid“

1) Эстонское училище.

tuleb teha jõudu ja võimalust mööda agaralt kõigil, kellel on huvi meie rahva käekäigu kohta. „Jõudu selleks on,“ arvab autor, „jätkugu ainult kannatust ja püsivust ülikooli ringkonnil.“ Kuid seda peab jätkuma ka muil ringkonnil, sest ülikooli-ringkonnad ei suuda ega saagi kõike teha. Vaid kõnesolev tegevus saagu kogu rahva üldülesandeks, nagu on olnud ja veelgi on meie rahvaluule kogumine. Seda tööd tegid „ülikooli ringkonnad“ juba ammu, kuid õige hoog saadi asjasse alles siis, kui J. Hurda õhutusel rahva „sügavad read“ asusid kaastegevusele. Nõnda tuleks asuda samalaadilisele tegevusele meie rahva eluavalduste kohta minevikus, — valmistada kogu, „kuhu kirjas ja pildis on üles võetud Eesti muinasaeg ja selle mälestusmärgid, vabadusvõitlus... käesolevate päevadeni, kusjuures iga ajajärk ja selle tegelased tõetruult iseloomustatud“. Niisugune kogu peaks enne saadaval olema. Siis alles võiks nõuda meie ajaloolaste poolt laiaulatuslikku vaatlust.

Kõnesoleva kogu jaoks ainete ja andmete kogumisel võivad, nagu tähendatud, mõjukamalt kui „ülikooli-ringkonnad“ teetseda otse rahva seas laiemate hulkadega kokku puutuvad tegelased, kelle silm ja kõrv ulatuvad sinna, kuhu teadlasel mitte ei ulatu. Selle tõttu võib ühes autoriga täie rõhuga alla kriipsutada kogutava varanduse määratu suurt tähtsust. See on „rahva raudvara, mis nende kaudu ajakirjanduse abil üldsusele kättesaadavaks tehtud“. Ja see on igatahes väga suur ja kõrgelt hinnatav saadus, — olgugi et „ajalehe vara-aita seni küllaldaselt hinnata ei osata“. Nii siis: asutagu sellel alal tööle agaralt, hoolsalt ja usinalt, milleks omakohast õhutust võiks anda ka kõnesoleva autori väärtuslik kirjutis „Sangaste sõjast“¹⁾ „E. Kirjanduses“.

Selles kirjutises riivab „Kaljo Randa“ vähekeste ka „Pühajärve sõda“. Sellest asjast on ta kirjutanud mõne aasta eest „Postimehes“ huvitavalt ja värvikalt, mis näitab, et ta ses aines on kaunis kodu. Selle tõttu usaldan temale esitada palve, et ta võtaks sarnase põhjalikkusega, kui kirjeldab „Sangaste sõja“ olusid, lahendusele küsimuse: Kuidas oli õieti lugu Pühajärve sõjaga? Teatavasti esitas 1926. aasta 28. märtsil mag. Kruus enda kõnes „Akadeemilises Ajaloo Seltsis“ kõnesolevate Pühajärve sündmuste kohta vaadet, mis suurelt lahku läheb seni üldiselt maksvuselt olevast vaatest asjakäigu kohta. Et kõneleja selle juures toetus ametlikele dokumentidele, on arvata, et tema seisukoht tulevikus

1) Arvan aga kohaseks selle juures tähendada, et iseenesest mõista ajalooliste andmete ja ainete kogumisel peab olema täieliselt õiglane ja erapooletu, sest ainult siis on nendel tõsine väärtus. Sellelt vaatekohalt ei saa leppida niisuguste kõrvalekaldumistega, mis ilmuvad „Sangaste sõja“ kirjutises lk. 98 ja 99, kus tikutakse kõnelema meie maa ja rahva üldasjadest, mis kuidagi ei ole eriti „sangastelised“ (peale joonealuse märkuse, millel on oma ase). Kohalistest asjadest ja oludest kõneldes peaks ikka piirduma eriti nendega, — mitte iga nähtust üldistama. Pealegi on niisugused hurjutused, mida autor siin esile toob, meil juba saanud õige odavaks kaubaks, mille ase mitte pole teaduslikus kirjutises, vaid miitingukõnedel. (Niisugust „halisemist“ arvustas kibedalt kindral Laidoner „Estoonias“ oma kõnes 17. veebr. m. a.)

jääb mõõduandvaks, kui sellele ei ilmu asjalikke ja põhjendatud vastuväiteid, mida vahest võiks esitada „Kaljo Randa“ — andmete najal, mis arvatavasti praegu veel leiduvad rahvamälestuses. Seda peaks aga tehtama varemalt, sest kui kaovad rahvamälestused, saab küsimuse igakülgne lahendus võimatuks.

III.

Kirjutise „Sangaste sõja“ (E. Kirj. 1927, nr. 1 ja 2) sisu kohta usaldan esitada järgnevad märkused.

Sissejuhatavas osas „Vene 1905. a. revolutsioon“ leiduvad mõned natuke huupi avaldatud ütlused, mis sel kujul sobivad pole. „Eestlased haarasid sõjariistad kätte... Helid kutsusid eestlasi võitlusele oma vabaduse ja kodu eest.“ See kõlab otse nõnda, kui oleks kõne meie vabadussõjast a. 1918.—1919. Kuid 1905. a. sündmuste käik oli ikka täitsa teine. Asjaolu, kuidas „Peterburi rahutused varsti Tallinna üle kandusid“, näitab hoopis teist, kui autor näidata tahab: neil rahutustel polnud pisematki tegu eestlusega, vaid nad olid täielt ja tervelt kihivõitluse puhangud, mis Neeva äärest kanti eeskätt Tallinna vene rahvusest tehasetöölise sekka.

Agasellekohased vastuväited jäägu 1905. a. liikumise tegelaste teha, kui nad seda vajaliseks tunnevad. Ma piirdun sünaajalooliste andmete esitamisega, nimelt Valga linna sündmuste kohta, mida autor kirjeldab hoolsalt kogutud teadete najal.

1. Kas Põdeli jõe äärne Põdeli küla (millest hiljemini arenes Valga linn) on identne selle „Puidise“ kohaga, millest „Liivimaa alguslugudes“ kõneldakse paaril kohal (kus Vene sõjavägi sakslastega võitles), ei saa kindlalt öelda, aga oletada võib seda küll, kuna kirjelduses selgelt kõneldakse Ugandis „Vete-ema“ (Emajõe) üle minekust ning hiljemini „ühest väiksest jõest“; see pidi siis olema küll umbkaudu Põdeli paigal (Võrtsjärvest lõunas).

2. Valga linna asutamise aja kohta on olemas mõnesuguseid oletusi, aga õiget kindlust pole ühelgi. Teade, et linna rajajaks olnud ordumeister Munheim, on selle tõttu kahtlane, et ordu ikka agar oli oma võimu tugipunktiks kindlusi (lossid) rajama, millest aga Valga juures pisematki jälge ei leidu. Nii on vististi õigem, et linnake tekkis aegapidi kaubanduslikul otstarbel, vahest Tartu piiskopi laenuliste algatusel (kelle võimkonda siis Valga maa-ala kuulus). Seda tõendab kaudselt asjaolu, et asundust asjakirjades alguses nimetati „oppidum'iks“ — tähendab alevikuks, mis koguni teine asi on kui loss (kindlus, Burg).

3. „Verine lahing“ 2. aug. 1560, — mis sai orduvõimu hauaks, — polnud mitte „Valga juures“, vaid üle paarikümne km sealt eemal, Härgmäel (Ermes). Ka polnud selles lahingus kaasas (endine) ordumeister Fürstenberg, kes siis viibis komtuurina Viljandis, kus parkümmend päeva hiljemini ühes lossiga Vene väele alistus.

4. Ei ole täppis, et „a. 1643 kingib kuningas Karl XII Valga linna ooberst Anrep'ile“, vaid mainitud aastal v a b a s t a s kindral-kuberner Wrangell Valga Sangaste mõisa võimu alt, kuhu see Gustav Adolfi ajal sattunud. A. 1678 annetas kuningas Karl XI ta

uuesti Sangaste mõisnikule, millest aga peagi lahti sai — meie maal käsilevõetud mõisate tagasivõtmise (reduktsiooni) tõttu.

5. Teadet, et „Põhjasõjas (1703—1708) põletati Valga jälle maha“, tuleb nii mõista, et hävitus sündis kahel korral: a. 1703 ja 1708. (Põhjasõda ise kestis teatavasti a. 1700—1721.)

6. Ei ole täppis ütlus, et a-st 1627 kakskümmend aastat hiljemini on Põdeli lähedal kokkupõrge rootslaste ja venelaste vahel, sest seal peeti ikka päris suur lahing, mille tagajärjel 1500 surnut maha jäi võitlusväljale. Kuid see sündis kümme aastat pärast autorilt märgitud aega — Rootsi-Vene sõjas a. 1657.

7. Valga linna minevikust kõneldes oleks küll õieti vaja olnud rohkem rõhutada seda asjaolu, et ta maa-ala 18. aastasaja lõpuni kuulus kindlalt Eesti külge. Nagu ju eel mainitud, seisis linnake oma tekkimisest saadik Tartu piiskopi valitsuskonnas ning kui Poola kuningas Valga a. 1584 linnaks tõstis, on selle puhul selgelt öeldud, et ta käis Tartu kreisi (maakonna) alla. Rootsi ajast on see iseenesest mõista, kuna Valga siis korra allus Tartumaa Sangaste mõisale. Et Vene ajalgi Valka arvati Tartumaa külge, tunnistab — peale muu — dokumentaalne teade, et kui a. 1720 linn sellevõrra kosunud oli, et sinna jällegi oma nõukogu („Rat“) tekkis, siis see end luges Tartu magistraadile alluvaks, sellele teatades, et Valgas nüüd jälle endist moodi turgu ja laatasid pidama hakatakse. Lätimaa külge läks Valga alles a. 1783, kui keiserinna Katariina II määrusel Vene riik jagati järjekindla kava järele kubermangudesse ja need kreisidesse. Sel puhul jagati Liivimaal senised liiga suured Tartu ja Võnnu maakond kaheks ning Võnnumaast eraldatud osale seati siis kreisilinnaks Valga, kuigi see seni oli seisnud ta piirkonnast väljaspool. Kuid et mitte hakata uut linna asutama, tõmmati ligidane Valga uue maakonna külge ning anti sellele ka ta nimi. — Tartumaast eraldatud osale rajati aga päriselt uus linn, mille asukohaks esiti määrati Koiola, kuid pea paigutati see Tammula järve äärde Võru mõisa kohale, millest siis sai nimetuse niihästi uus linn kui ka ta maakond.

Oma laadi poolest oli Valga endisel ajal eeskätt muidugi saksa kaju kandev; alles kreisilinnaks saades, kus maarahval sinna rohkesti käimist tuli, omandas ta aegapidi enam lätilise laadi; kuid teiselt poolt hakkas seal võimsalt kosuma ka eesti ollus, ning viimasel ajal seisid nad umbkaudu tasakaalus. Eesti riigi rajamisel jaotati Valga teatavasti kaheks: suurem osa sai Eestile, vähem Lätile; mõlemad aga kannavad edasi endist nime.

Sangaste asjust sellevõrra, et ei sünni sangastlaste tõsiseid teeneid püüda veel tõsta asjata oletustega, nagu see, et a. 1343 „Põhja-Eesti lahingutest ülejäänud osa eestlasi tormas ühes sangastlastega“ jne. See oli asjaolude tõttu lausa võimatu. Kui vahest sel ajal „kogu Eesti kääris“, sündisid sõjalised võitlused ikkagi ainult Põhja-Eestis ning sinna ei ulatunud maa teises ääres asuvad sangastlased tõesti mitte. „Lõuna-Eestit mässutada“, „sõjale organiseerida“ kavatseti alles, kuid sinnamaani asjad ei arenenud ning nõnda ei saa kuidagi kõnelda Lõuna-Eestis suurejoonelisest kokkupõrkest eestlaste ja sakslaste vahel. Aja- raamatutes ei leidu sellest pisematki jälge. — „Mahtra sõjasse“ ei saanud sangastlased kuidagi moodi „suhtuda“ — juba maa kauguse pärast. See liikumine piirdus õige kitsas ringkonnas. Kuna lätis-

tuse eemaletõrjumiseks „kõik Eesti-Läti piiriäärsed rajamaad oma kohust ustavalt täitnud“, ei tarvitse sangastlaste teeneid selles asjas eriti rõhutada.

IV.

Mart Soobergi eluloo kohta (J. Hermann „E. Kirj.“
1927 nr. 2)

tabaks täienduseks mainida, et temast on kirjutatud — peale dr. Hermannini ta „Eesti Kirjanduse Ajaloos“ ka V. Reiman oma tähtsas teoses „Kullakaevajad“, mis ilmus esiti „Eesti seltsi“ albumis a. 1889 ja hiljemini teises trükis eriraamatuna. — 1874. a. „E. Postimehes“ ilmusid mitmed arvustused S. „Laulutooja“ kohta.

Et S. raamatud trükiti Tartus Schnakenburgi trükikoja väljaandel, ei ole täppis, sest see kirjastus tekkis alles 1875. a. järel, kuna Soobergi raamatud hakkasid ilmuma juba 10 aastat varemini.

H. Prants.

Kirjanduslik ülevaade.

Soome kirjandusuudiseid.

Kaks rahvusteaduslikku täht-väljaannet.

Soome hõimuteaduste tulemusi kokkuvõttev lai ülevaate-teos „Suomen suku“ jätkab oma ilmumist. Sissejuhatav-teoreetiliselt ja üld-ajalooliselt osale (vt. „E. Kirjandus“ 1927, lk. 124) on järgnenud nüüd teine suur osa (472 lk., 559 pilti ja 16 kaarti) etnoloogiliste ülevaadetega üksikuist hõimudest, nende elukohtadest, ajaloost, töu-iseloomust, haridusoludest, rahvariideist, ehitusist, tulunduselust ja teiseks nende ajaloost.

Karjalaste üle kirjutab T. I. Itkonen, lüüdilastest J. Kujola, vepslastest E. N. Setälä ja A. O. Väisänen, vadjalastest Y. Wichmann, eestlastest W. Grünthal, (tõust) Y. Kajava ja (esiajaloost) A. M. Tallgren, liivlastest E. N. Setälä ja A. H. Virkkunen (referaat), laplastest T. I. Itkonen, mordvalastest H. Paasonen (†), marilastest, votjakeist ja komilasist (sürjaneist) Y. Wichmann, ostjakeist U. T. Sirelius, voguleist A. Kannisto, ungarlastest G. Weöres j. t. Nagu näitab juba see autorite nimestik, on tegemist nende alade asjatundjatega. Ja ülevaadete võrdlemisi suur laius võimaldab neil olla huvitavamad kui sarnased entsüklopeedilised artiklid harilikult. Eriti mis puutub vähemaisele suurahvaisele, kelle elust-olust meil senini olnud nii vähe pikemaid, aga ometi kokkuvõtlikke kujutisi. Nende puhul oleks lootnud vahest ometi kuulda ka nende praegustest oludest natuke rohkem. Ja nagu eelmiseski osas, oleks paiguti näinud ka siin vähe uuemate, enam vaimuteaduslikkude meetodite tarvitamist ja suuremaid sünteese. Küsitav on ka, kas oli tarbekohane ära jätta ülevaated vaimukultuuri saavutisist ja piirduda ainult ainelisega, kuna need mõlemad on ometi liiga seotud. Kuid igatahes on see raamat ka nüüd ainulaadne ülevaate-teos omal alal ja peaks meilgi (kas või üksi oma pildimaterjali pärast) kuuluma vähemalt iga keskkooli raamatukokku, kui selle eesti keele õpetaja tahab vähegi korralikult teostada Haridusministeriumi, veel enam aga hõimuaate poolt soovitatavat hõimuõpetust.

Mis puutub teose eesti osasse, siis on see korralik, kuigi ta oma lühiduse tõttu (64 lk.) muidugi eestlastele ei või uudist pakuda — maha arvatud tõu-peatükk, mis kirjutatud osalt dr. Willemis seni alles ilmutamata andmeil. Mõne väitega maa tutvustuses ei tahaks just täpsalt nõus olla, ja vahest oleks ehk võimalik olnud kasutada ühtlasemalt uuemaid, meile edulisemaid statistika-andmeid (näit. või-ekspordis). Ja kas tõesti vastab praegusele Eestile see kujutis tema taluelamust, kus olevat ainult elutuba, „mida suvel tarvitatakse ka rehena, ja kamber“. Seda kõige mahajäänudate nurkade elukorda poleks vist ometi vaja olnud nii mainida kogu nüüdset maad esindavana. Lõppu lisatud kirjanduseloend oleks võinud olla täielikum; puudub isegi Ak. Hõimuklubide toimetatud „Viron kirja“ (1926), mis ometi soomlasele orienteerimiseks kõige täielikum ja uueaegsem.

„Kalevalaseuran vuosikirja“ 8, 1928. Kalevalaseltsi aastaraamatud on kujunenud soome soo mineviku kalevalalise kultuuri, eriti rahvaluule uurimise alal tähtteosteks, mida ikka huvitusega maksab oodata. Seda enam, et siin rohkem kui mujal on märgata ka nooremata ja värskemata verd, nii uurijais kui ka nende meetodeis, ja juba ained ise on tihti kirjanduslikkudena huvitavad ka laiemale lugejate piirkonnale.

Selleaastase albumi algusartiklis analüüsib prof. Tarkianen Eino Leino võimsat helkballaadi „Halla“ (ilmunud ka „Loomingus“ 1926, nr. 10), eriti ta n. ö. mütoloogilist külge, kogu rahva kehastust ühe kujuna. Varemalt kujutati seda „ema Soomet“ (maaema rahvuslikku paralleeli) enamasti romantiliselt idealiseeritud valguses, Leino silmis saab ta aga sootu isiklikuma ning palju traagilisema sisu. See on laul täis kibedaid etteheiteid oma kitsameelsele ja tigidale maale ning soole (küllap meil oleks sellegi puhul karjutud: karauul! ja sõimatud autorit rahva teotajaks!), tegelikult kannab seda kõike ometi palju sügavam armastus kui kelkivail filistreil, ja teos on üldse üks tõsisemaid ning parimaid mitte ükski autori, vaid kogu soome luules.

Järgmistest kirjutistest on huvitavam prof. Niemi pikk uurimus leedu mütoloogiast ja folkloorist, kusjuures autor, nagu ikka, tõmbab hulga selgitavaid paralleele ka soome sugu rahvaste vastavate aladega ja osutab isegi mitu otsekohest või kaudset ühtekuuluvust või laenu. Nii on eestlaste Uku ja Tõnni „vakad“ oma ehituselt ja tarvituselt väga lähedal leedulaste omadele ja uurija arvab mõlemal rahval nad ühes nende haldjatega põlvnenud olevat ühisest igivanast kultusest, millega Eestis ja Soomes on liitunud Uku, s. o. pikse teenimine. Tuntud „Woda Pickeri“ palve meie Võhandu jõe äärest olevat tüüpiline leedu ohvrilalve, lähedal ka läti Perkunas'i teenistusele. Samuti on meie „hingede püha“ uskumused ja kombad osalt väga sarnased leedu omadega. Peale selle sugulusjooned meie ja leedu traditsioonides jaaniõöl, rahaaugu tuleusus, lastelauludes, linnu-häälte järeleaimustes ja sauna tähenduses j. m. Edasi toob dr. J. Manninen huvitava ülevaate eesti laste mängukannidest, nagu koduelajate kujud, vuri-puud ja vuriluid, vurrid, kassimärsid jne. A. Korhonen selgitab karjala naise seisukohta vanas ühiskonnas, mis meie omast mitte palju ei erine. Prof. Sirelius tutvustab meie siberi hõimude jumalate ja jumalakujukestega, mis üllatavad oma primitiivsuses.

Albumi kõige huvitavam artikkel on aga kahtlemata noorelt mag. Martti Haaviolt „Meie vanade runode maailmakäsitusest“.

Lähtudes väikesest rahvalaulust, kus mesilane saadetakse „üliti meren üheksän“ tooma Maidola saare neilt valuvõtvat võiet, hakkab autor kerima paralleelide-niite (meetod à la J. G. Frazer oma kuulsas teoses „The Golden Bough“), kuni lõpuks selles võrgus on koos runode mitmed kõige tähtsamad kujutlused. Võiet-otsiv mesilane osutub päritolevaks rahvusvahelisest maaema-jumala (hiljem Neitsi Maarja) tuikesest, kes lendab mere taha tooma mesist elujooki. Koht aga, kust seda saab, on porisev katel, küllusesarv „maailma nabal“, maailmasamba läheduses. Edasi leitakse ühine algjuur (tuulest tiineks kiigutatud neitsi saab emajumalannaks) idamaisel jumalatar-pordul (Ištar) ja Kalevala Pohjola emandal, sel maailmasamba, Sampo, hooldajal maailmamäel. Ja teiselt poolt nähakse sellel maailmasambal sugulust elupuuga, mille all istub elujumalatar maa vasksel keskmäel, kui ka meie tuntud suure tamme ga, mille oksad annavad õnne, nagu elupuugi omad jne. Mees merest aga, kes selle tamme raiub, olevat sama emajumalanna alatine atribuut, ta poeg — Eros, Osiris, Kristus. See ühiseuroopaline müüdivara on segatud igasuguste kõrvalainetega erilademeis, ja nii on ta ka Soomes koos ajalooliste j. t. elementidega moodustunud meile Kalevalast tuntud kujudeks ja kujutelmadeks.

Ei taheta siin hakata ligemalt jälgima ja arvustama seda uurimiskäiku, mis paiguti vist küll ootaks üksikasjalisemat tõestust ja küllap üldse vist on mõeldud eeskätt hüpoteesi ülesseadmisenä. Küid juba sellenagi on ta äärmiselt huvitav ja suurejooneline. Arvatavasti oleks ligemas põhjenduses mõnetigi abi ka psühhoanalüütilisist meetodeist, sest et siin nii sünni kui laenu aluseks näib olevat mõningaid üldinimlikke alateadlikkegi komplekse.

Sama üldinimliku põhjendusega ja kosmopoliitilise ulatusega käsitleb oma ainet ka mag. Elsa Enäjärvi järgmise artiklis. Nuku, pupe psühholoogiline alus ja esinemise jälgimine on selle ese, ja imestamisväärt ühtlus avanebki siin kõigil aegadel ja kõigil rahvastel, alates muinasegiptlaste ja eskimotega ja lõpetades maailmalinnade buduaaridaamidega. Muidugi pole unustatud ka Eesti nukud ning „tited“ ja nukumängudki, mis olevat ühenduses rahvusvahelise jaanipäevakõmbega. Hästi kirjutatud artiklile tahaks natuke vastu vaielda ainult lõpus, kus K. Groosi järgi väidetakse: „Kõige mängutoimingu tõukejõuks on harjutada mängijat toimingutega, mida elavas elus tarvitetakse.“ See võib olla muidugi õige, vaadeldes teleoloogiliselt, ülalt alla, vaevalt aga kausaalselt, kus see tähendaks liiga intellektuaalset seletust. Nii muude kui ka nukumängu tõeline tõukejõud, üks see ole pigemini ometi päritud j. t. tungide ja dispositsioonide lahtihargnemine ja sellest sündiv elamusrõõm, jõuvabastusrõõm. Selles ei tarvitse olla mingit taheet end elule ette valmistada, vaid lihtsalt andumist oma elamisihale. Ja ses suhtes on mäng lähedas ühenduses kunstilise gi elamusihaga, kuigi mitte identne, ja lapse „nukuks-saamise“ tung mitte palju erinev ta hilisemast tungist ja rõõmust näit. romaani lugedes elada selle tegelasena.

Viimaseist artikleist olgu mainitud mag. A. O. Väisäse oma, kus selgitatakse „kandlerunode tõelisusepõhja“ ja meie väna kandle laadi ning tarvitamist, kui ka dr. O. O'kkose ülevaade „Kalevala“ illustratsiooni stiilialaloost ja praegu Gallén-Kallelal teoksil olevat „Pildi-Kalevalast“.

A. Anni.

Juhani Aho: **Südametunnistus**, saarestikujutt, tõlk. Konst. Vanik. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1927. 195 lk. 2 kr. — Juhani Aho: **Raudtee** ehk jutt taadist ja eidest, kes seda enne ei olnud näinud; illustreerinud Eero Järnefelt, tõlkinud Gustav Suits, 2. tr., E. Kirj. Seltsi kirjastus Tartus 1928, 124 lk., 1 kr. 50 s. — Joel Lehtonen: **Armunud lombak** ehk **Sakris Kukkermann**, kehv polisevik, tõlkinud Konst. Vanik, Noor-Eesti kirjastus Tartus 1927, 218 lk., 250 mk. — Vilho Helanen: **Karmid tähed**, romaan eesti vabadussõjast, tõlk. Hella Jürgenstein, Noor-Eesti kirjastus Tartus 1927, 220 lk., 275 mk. — Heikki Toppila: **Päikesetõusu maale**, tõlk. E. Oiderman, Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1927, 165 lk., 180 mk.

Läinud aasta tõlkekirjandus pakub jälle mitu Aho tõlget. Aho tõlkimine ei näi rauevat, sest nagu kirjastuste informatsioonist näha, on valmimas veelgi uusi eestistusi: Noor-Eestil „Kevad ja tagatalv“, E. Kirj. Seltsil: „Kas mäletad?“ Need oleksid ka viimased Aho suuremaid teoseid.

„Südametunnistus“ on Aho viimne maailmasõja- ja murrangueelne jutustus (1914). Juba pealkiri laseb aimata autori pietistlikku ja moralistlikku kalduvust, millele ta jõudis oma vanemais aastais. Tegevus saarestikus Soome ranna lähedal. Tege-lasteks vaene kaluri-perekond, rootslased, kes unistavad saada rikkaks ja ootavad merelt õnnistust — laevahukkumist. Jutt käsitleb seda, mis sünnib siis, kui nende soovid äkki täituvad ja meri toob neile ootamatu vara. Aga rõõm osutub üürikeseks. Kaldaleuhted laadungi ja leitud raha seadusevastane omandamine ja varjamine paisub õiglaste saarlaste sisimas varssi väljakannatamatuks südametunnistuse-piinaks ja kummatab nende suguvõsa päritud aususe traditsiooni; nad loobuvad lõpuks kõigest, isegi sea-duslikust leidisest, et uuesti saavutada puhta südametunnistuse rahu ja õnne. Kogu huvi on hingeelu eritlusel: üleminekul rikkuseunistustest nende ootamatu täitumise õnneni, sellest ekstaasist samm-sammult alla hingepiinadeni, kuni lõpuks jõutakse rahustavale ja vabastavale lahendusele. Siingi näeme Aho meisterlikkust inimhinge lahastamises, aga analüüs siin oleks nagu kaotanud juba palju teravusest ja erksusest, mis on omane Aho küpsemaile teoseile. Mingi nõrk ja väsinud kõrvaltoon on kogu teosel ja teatav jahedus. Parim kuju on kindlasti Söderlinska, energiline saarenaine, ainus tõeliselt aktiivne loomus, tõsise ja saamatute meeste kamandaja. Ka vanataat on terviklik. Kalle, Hanna, Söderling seevastu ja eriti veel Helga jäävad tunduvalt ilmetumaks. Ka mõned sisulised motiivid ei tundu küllalt usutavad. Jutustus on kaugel Aho parimate teoste kunstilisest tasapinnast.

Pahandavalt nõrk on tõlge. Puine ja stiilitu. Aho mahl ja peenus on pühitud. Tõlkija maadleb alles, sedagi nähtavasti tagajärjetult, sõnastikuga ja on vist täielikult kaotanud keeletunde eesti ja soome keele eraldamiseks (näit. 'annab lühendamata' (58), 'avalikuksandmist tegema' (65), 'rahad on antud minu taha' (90), 'patt sobitatakse' (114), 'raha valla saadud' (193), 'läks oma minekut hüvasti heitmata' (170) j. p. m.), rääkimata kõigest muust olulisemast, mida tõlkijalt nõutakse. Ei saa olla teist otsust: K. Vanik ei kõlba tõlkima, vähemalt mitte Ahot, ka mitte Lehtost ja üldse mitte kunstproosat ja võib-olla üldse mitte soome keelest, mida ta ei tunne. Pealegi näib ta puht-käsitöölise kombel ja haruldase pealiskaudsusega töötades tõesti nüristunud olevat vahet tegema oma ja tõlgitava keele vahel. Mingi vastumeelsus on kätte

võtta sarnaseid lohakaid ja jämedaid tõlkeid. Kas tõesti pole ühtegi võimu, kes suudaks piiri panna sellele esteetilisest seisukohast otse kuritegelisele kirjandusteoste labastamisele!

Aho „Raudtee“ kuulub soome kirjanduse raudvarasse. Kunstiliselt kõigiti meisterlik, pakub ta meeldiva realistliku lõike soome arhaistlikust hingeelust ja kultuuriastmest. Ei ole meil harilik näha tõlkeid teistes trükkides, kuigi esimesest on möödunud enam kui paarkümmend aastat. Sama tõlkija tõlgituna ilmus see esmakordselt 1906. a. Raamat on varustatud põhjaliku sissejuhatusega, mis mitte ükski ei iseloomusta ega hinda teost ennast, vaid pakub kogu ülevaate Aho varemast teosemotiividest, samuti väärtuslike andmeid Aho eestististest. Rääkimata teosest siin pikemalt, olgu juhutatud nimetatud kirjutise juurde raamatu alul. „Raudtee“ selles eestistises ja käesolevas väljaandes on meeldivamaid raamatuid meie viimase aja tõlkekirjanduses. Täielik kontrast eelmisele räpakale tõlkele, meie tõlkekirjanduse haruldasi pärleid. Eero Järnefelt'i lihtsad, teose laadiga sobivad illustratsioonid liisavad ja süvendavad jutustuse taidislikku, vaik-elulist meeldimust ja täiendavad ühtiast ning rahulikku meeleolu.

J. Lehtonen on leidnud soome ühiskonnast päris uudseid tüüpe, mille vasteid leidub muidugi igal maal. Tuletagem meelde näit. ta Juudas Käkriäist „Putkinotkost“. Õigemini peitub uudus vähem tüübis kui käsitlusviisis. Soome esindavamas kirjanduses on lihtrahvast vaadeldud idealiseerivalt, tüübilisem on siin Aho, kuid vähe on nähtud ja tahetud näha inimest nii, kuis ta on. Lehtonen on avanud siin võrratult tänuliku ja rikkaliku ainevalla, kujutada naturalistliku jõhkruisega lihtrahva ürgsemaid tüüpe hingeelu detailanalüüsiga kui ka nende välist olemust ja toiminguid.

Sakris Kukkermann on oma miljöö kohta haruldaselt keerukas natuur. Huvipunktis seisab just selle inimahvi siseelamuste astmestik. Kehaliselt vigane ja haige oma ühiskondliku päritolu needuse tõttu, on ta vaimlinegi pool-idiotsus tingitud sõdade ja revolutsioonide põrutusist ning ühiskondliku asendi hullukstegevast painavusest. Kukkermann on oma kohast klassiteadlik tööline. Ta maailmavaade, nii puudulik ja pentsik kui see ongi, on kasvanud välja eluhädadest ja viletsusist. Kommunist on ta ihu ja hingega, ootab uut ja paremat maailmakorda, päästmist Venemaa poolt ja leinab taga oma punase revolutsiooni kaotust. Ometi on ta suur patsifist ning unistab maailma rahust. Ta on nietzscheaanlane, sest on asuvastane. Hiiglaküür ta seljas teeb ta karskiseks ja taimtoitlaseks, sest keegi rändav kõneleja on õpetanud, et ses eluviisis peituvat tervise saladus. Peale muu on ta suur romantik ja armuunistaja. Haiglane igatsus naise järele on ta elu suurim kirg ja traagika, kuigi ta rasketes pettumuste kaudu jõuab teoreetilise narsivihkamiseni. Selle tüübi valgustusel ilmub terve rida proletariaadi kisendavaid füüsilisi ja vaimlisi hädasid ja tarbeid. Analüüsitaagu lõpuni selle vaimlise pooltoruse, haletsetava poolikuse ja kehalse viletsuse põhjusi! Kukkermanni kaudu heidetakse valgust kogu ajajärgule, maailmasõjale, revolutsioonile ja verisele kodusõjale järgnenud rasketele aastatele, rasketele iseäranis soome tööliskonnale. Ajajärgu iseloomustavad jooned koonduvad Kukkermannis kui tuleklaasis. — Kui Kukkermanni keerukas tüüp on esitatud haruldase peene eritusega, siis kõrvalkujusid joonistatakse ainult mõne vilka tõmbega. Need kuuluvad pigemini taga-alasse kui tegelasisse.

Lehtose teoseid iseloomustab tähelepanekute konkreetsus ja täpsus, kujutluste värvikus ja lopsakus. Vaatluse üksikasjalikkus pole koormavaks ballastiks, sest detail-tähelepanekud pole juhulised ega kõrvalised, vaid iseloomustavad ja kordumatud. Omapärane, individuaalne peitubki sageli just pisisjus ja hästifabatud detailid on elulisemad ning iseloomustavamad kui suured peajooned. Lehtose stiil on rahulik, erapooletu ja peidetult huumorne. Heatahtliku muigega jälgib ta oma tegelast kui uurimisobjekti; tal puudub maailmaparandaja kirglikkus ja fanatism. Selle suhtumisviisi kohta võidakse ju olla mitmesugusel arvamisel, mitte ainult lihtlugejate seas, kes nõuavad autorilt sooja osavõtmist tegelaste saatusest, vaid ka esteetikul on põhjendatud eriarvamisi säärasest looja suhtumisest oma teosesse. Realistlikuna teosena on „Sakris Kukkelmann“ nii oma süzheeliste kui kompositsiooniliste ja stiililiste elementidega ühtlane ja terviklik. Teos on kahtlusetu kõrgeväärtuslik.

Tõlge on enam kui keskpärane, sisaldab viperusi ja lapsusi. Et Lehtose enese stiil on kaunis metsik, siis jätab see tõlkijale ühelt poolt mõnesuguseid vabadusi, kuid teiselt poolt asetab ürgjõulisuse ja rahvapärasusega rohkeid keelelisi ning stiililisi raskusi, millest tõlkija siin pealiskaudselt on üle kihutanud.

„K a r m i d e t ä h t e d e“ autor mag. V. Helanen on ise vabatahtlikuna kaasa teinud Eesti vabadussõja ja kirjutanud suure raamatu soomlaste osast selles sõjas. Kõnealuse romaani sündmustik, mis hargneb peaaesjalikult sõja-aegses Eestis, on siis pärit autori isiklikest elamusist, ja pole kahtlust, et peategelane Pentti Kaira on autorile vägagi lähike teislane. See Pentti Kaira, kes on elanud läbi Vene revolutsiooni ja Soome klassisõja valgete poolte ja sattunud selle järelepäevil täielikku pessimismi Soome tuleviku kohta, saab Eesti vabastussõjas ja enamlaste vangipõlve-elamuis uuesti tagasi oma fanaatilise usu Soome ja kõigi soomesoolaste ühisesse suurde tulevikku. See suur tulevik on: soomlaste riik Baltimerest Uuralini, mille rahvastiku tõulis-rahvuslik fanatism hävitaks ühiskonnaklasside vastuolud; selle rahvasterviku tähtsaim ülesanne oleks alaline valmisolu rütsade venelaste hädaohu vastu. Siin on siis kirjanduslikku väljendust püütud anda mõned aastad tagasi soome üliõpilaskonnas algatatud ja Karjala Seura poolt kantud marurahvusliku, kõige Vene kohta surmaviha ja kahuhirmu tundva liikumise ideoloogiale. Teatavasti on mag. Helanen üks selle liikumise juhte.

Romaani fantastiline idee ise, nii nõrgalt kui ta ongi põhjendatud ja üldse põhjendatav, ei oma mingit konkreetsemat väljendust, vaid jääb üldiseks patriootiliseks fraasiks ja õhumulliks. Ootaks ju, et arendataks pisut lähemalt, millised on need öeldavad suured ülesanded ja nende teostamisvõimalused ja kuidas mõtleb autor tõsta rahvusliku fanatismi ülimalt ja igaveseks elu- ja väärtusekriteeriumiks üle hoopis reaalsema sotsiaalse ja majandusliku tänapäeva ja homse. Lugejal on enam kui palju põhjust jääda skeptiliseks just teose peaidee kohta, niisama kui selle peategelanegi on kõige nõrgemaid tüüpe raamatus: lihatu ja veretu, jõuetus mõlgutis rabelev nukk. Sel sõnus idealiseeritud kujul puudub jõuline inimlik sise-elu. Autor on tahtnud anda huvitava, vastuoludes vaevleva ja lõpuks suurele veendumusele jõudva kangelasliku mehe kuju, kuid ebaõnnestunult. Võib-olla ebaõnnestus see just sellepärast, et ta lähedaks eeskujuks oli autori enese maine isik, keda ta ei mõistnud vaadelda eemalt ja kõrvalt, nagu kõiki teisi, vaid seestpoolt väljapoole. Nii ongi kõrvaltegelased —

ilmselt elust nähtud, tunduvalt idealiseeritud ja stiliseeritud tüübid — enamasti päris ilmekad ja meelde jäävad. Neis on igati mingi hästitatavad isikuline joon ja nende saatusis ning suhetes tajume rõkkesti inimlikku.

Romaani aineks on kasutatud tõsielulisi juhtumusi. Aga need on lahti lõigatud ja autori kavatsuse kohaselt teisiti kokku kleebitud ning on lisatud kunstlikke vahelülisid. Kuid säärase tõsieluliste ja fantaasiaelementide liitmise satutakse sageli välja kunstikavatsuse piiridest: momentide valik pole järjekindel, kasutatud reaalsed sündmused ja tüübid on kuidagi vastuolus üldise ideega ja lisatud vahelülidega. On liigseid osi, venitatud kohti, üleliigseid tegelasi, kes romaani käigus osa ei etenda või kõrvalarenguid moodustavad, mis hiljemini kogu sündmustikuga kompositsiooniliselt ühte ei jookse. Kohtame koguni kunstlikke hädaabinõusid: õnnelikke sattumusi j. m. Kõik see teeb teose nurgeliseks, ühtlusetuks ja hävitab ta kunstilisest veenvust. Viimasele tulevad kahjuks ka mõned hingeeluliselt küsitavad kohad. Väärtuslikumad osad ses raamatus on need, kus autor otseselt andub kirjeldama sündmusi ja inimesi. Just neil lihtsatel ja soojadel lehekülgedel, olgu see lahinguväljal, haigemajas või sel talvisel metsateel väikese Mattiga, saame haaratud jutustuse veenvast elamust-tekstavast jõust ja saavutame usu algava kirjaniku loovasse andesse. Raamat jääb siiski alles noore kirjaniku lubadusiandvaks esikromaaniks ja selle tõlkimist õigustab küll peamiselt ta sisuline ja olustikuline kuuluvus meie kogemustepiirkonda. Kuid see on idealistlik teos ja leiab arvatavasti rohkem lugejaskonda tegelikkude vabadusõdurite ja vist mitte vähem isamaaliku kaitseliidu ja militaarses vaimustuses rõkkava rahvuslikult lootusiäratava koolimoorsoo poolt. — Tõlge tundub korralik.

„Päikesetõusu maale“ on mingi maeterlincklikus sümbolismis ja aholikus rahvuslik-uusromantilises laadis kirjutatud raamat. Ebausku, kummitusi, nägemusi unes ja iimsi, õudust ja surmaendeid, hirmuvärinaid tekitavaid jutustusi endistest aegadest.

Jutt on Tukala talust ja selle sugukonnast, kellel mitme ja mitme aastasaja kestel lasub õnnetu saatuse käsi, kus esineb roime ja enesetappeid, hullumeelsust ja taltsutamatuid kirgi. See talu ja see suguvõsa on ümbritsetud igiaegadest põlvneva tumeda, raske ja õudseltsalaläpäräse kuulsusega, ja seal toimubki käesoleva raamatu vähene tegevus. Kõvakäeline peremees pole lasknud pojale näida seda, keda see armastab, vaid sundinud abielluma teisega. Kuid mõlemas armastajas on tunne nii tugev, et see teeb nad tundehaigeks, kui nad teineteist ei saa, ja viib lõpuks mõlemad meelesegaduseni. Üks poob enese ja teine, naine, päevi valvanud ta laipa, langeb matusepäeval kirikukünnisele koolnuna — alates koos armastatuga reis päikesetõusu-maale. Tegelasedki, nii kui kogu situatsioon, mis areneb mõne päeva kestes, on järjekindlalt stiliseeritud sümboolseks. Nii saavutatakse sisuline ja meeleoluline ühtlus. Keskpunkt: Mikko ja Vesi-Maija traagiline armusuhe, mis on alanud nii üllatav-ilusalt ning rõõmsalt ja mis enam kui 30 aastaga on piinanud mõlemad hullumeelseks, see saavutab teatava õrna, kuid traagilise ja raske mõju. See solveiglik tundetruus ja õnnekaebus mõjub liigutavalt. Ometi on tarvitatud selle teema käsitlemiseks liiga palju ja korduvalt teenijarahva arutlusi ja sosistusi, liiga palju stiliseeritud effekte, lastakse kogu pikk pühapäeva öö ja päev aina uutest variatsioonides kõnelda Mikkost

ning Vesi-Maijast ja Tukala vanadest salapäraest lugudest; tõesti, see mõjub liialt pingutatult ja väsitavalt. Effektid närivatavad lõpuks ja ka faktilise materjali asjatu rohkus, eriti Tukala talu mineviku kohta ja selle varieerimine teevad jutustuse kohati ja üldmuljeski igavapoolseks. Raamatu inimlik sisu, mida sellesse on tahetud panna aimatavalt rohkesti, ei pääse küllalt mõjuvalt esile. Lugejat ei haara see kohati sugugi, sest tõenäosuse, usutavuse illusioon kipub minema kaotsi. Ka kompositsioonis on tunduivaid puudusi. Teose tugevam külge on ta stiililine ja meeleoluline ühtlus. Kõigele vaatamata on Toppila „Päikesetõusu maale“ huviga loetav raamat.

August Palm.

Henrik Visnapuu: **Maarjamaa laulud**. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, 1927. a. 78 lk. Hind 2 kr. 50 senti. Kaas ja palgeleht Jaan Vahtralt.

„Su soile, aheljärvestikudelle
 mind tõmbab nagu vesivutti vaist.
 Su juure tulen tagasi ma kaugeist maist,
 kui rändaks vastu enda valguselle.
 Ja sinu orukülla, erakelamusse
 ma süüvin nagu õnnistatud pühakusse.
 Ah, ma ei küsi eales, vaene, rikas sa,
 mu sünnipaik, mu südame ja meele Maarjamaa.“

Toodud read Henrik Visnapuu „Maarjamaa lauludest“ ise-loomustavad kogu selle luuletistekogu kandvat ilmet. Visnapuu on tulnud selles kogus peale õnnestunud ja ebaõnnestunud otsinguid ja retki, peale rõvetsmist, jõhkrukutsemist, ajalaulude laulmist ja jumala otsimist oma sünnimaa nurmedele, oma kodumaa või — nagu ta ise nimetab — oma Maarjamaa soile, aheljärvestikudete, et laulda sellest maast. Laulda sellest maast mitte sellel viisil, nagu tegid seda aastakümnete eest valepaatosega patriooidid, kellele isamaa oli ainult võitlusekilbiks ja sõnakõlksuks. Visnapuu patriotism, mis selles kogus mõjuvalt esile tuleb, on lauliku sisetunne; ta ei seo enda saatust ja olemist küll kunagi oma sünnimaa saatusega, aga lugeja mõistab arusaamisega, et see on osa temast enesest, tema enese sisehehtluste ja värinate kajastusest. Puudub näiline orgaaniline side. Ent see on olemas — sõna eesriide taga.

Visnapuu pole kunagi mõjunud oma žesti, poosi ja paatosega. Selleski kogus suudab ta seega vähe saavutada. Ta hüüab küll pateetiliselt, et

„... Minu sisikond on must
 vaitõlemise valkusest;
 mina ei saa
 vaikida,
 sõna on saanud mu suhu,
 nüüd pean ma laulma sest:
 mina armastan sind,
 minu kodumaa pind.“

(Lk. 10.)

Võib-olla on patriootiline aine Visnapuu õige ala, vähemalt usub ja tõendab ta seda ise kõne all oleva kogu programmlauludes („Maarjamaa laulud“), kuid senised saavutised ei suuda seda ikkagi veel kinnitada ega kunstiväärtuslikult õigustada. Luule-

tistekogu sellesisulised palad näitavad vaid seda, et see uus ala on veel läbi elamata, läbi tundmatu, tingitud rohkem sõna liigihast ja tehtud toonist kui elamusest, hingest ja tundest. Sellegi kogu puhul peab kordama eelmistele kogudele osaks saanud väidet: Visnapuu on lüürik, erose, meeleolude, habraste loodusepiltide sõnataide lüürik, kus ta end primitiivse lihtsusega võib maksma panna ja teisi kaasa kiskuda, haarata.

„Maarjamaa laule“ läbib pessimistlik, peaaegu resignatsiooniline kurbuse- ja kartusetunne. Laulik on hirmul enese ja oma Maarjamaa pärast:

„Oi, sina, minu südame Maarjamaa!
Ei ole veel möödä
kõik sinu katsumised ja vaevad.
Veel on öö,
mis süngistub aeva.
Sa oled lopsakas söödamaa
võõrastelle täkkudele...“

— — — — —

„... selja takka raiutakse sind kui laastu,
nagu roogu pekstakse sind tuulen...“ (Lk. 13.)

Mis saab, mis saab? — see küsimus ulatub läbi paljude ridade. Mis saab Maarjamaast? „Veel on Teutoonia raudriie su villase vammuse vastu.“ Sküütia kohiseb ja Neeman ja Visla tõusevad kallastest, Väina jõe suurlinna lõust sirutab katsesarvi — sinu saarte ja aarete perra.

„Mu meele maa, mu vaene süda aimab üht,
veel toonast hirmsamat, kui oled seni näinud.
Ja palub sinu eest, kui aja kerilaud on käinud,
et verist lõnga sinule ei ketra lüht.“ (Lk. 34.)

Jääme ootama Visnapuu edaspidiseid saavutisi sellel alal. Praegune ei osutu veel eriliseks ega tähista veel kriteeriume, saavutisi.

Hoopis veetlevam on Visnapuu neis selle luuletistekogu värssides, kus puudub pateetiline ja programmiline joon, kus ta lihtsalt ja avameelselt laulab oma „südame Maarjamaast“, ta suvest, talvest, kevadest, sügisest ja muust — nii nagu ta on. Neis, lihtsust ja isegi primitiivsust taotlevais luuletusis on Visnapuu eht, nauditav ja kohati haarav-südamlik oma õrna ja maheda mõltoonilise šarmi, pehme varjundi ja värvika pildirikkusega. Veel mõjuvam oleks see siis, kui enese kordamine ei läheks nii kaugele, kohati otse pahandavaks mineva kauguseni.

Laitmatult mõjuvad meisterlikult ja tugeva impulsi kandel sõnastatud looduse-meeleolude read, nagu:

„Imelikult astub alla
kevad kellukesi tilistaden,
paneb aralt maale ühe talla,
teine tald jääb õhku kumisema.
Ning siis läheb rõõmsalt vilistaden,
ikka õhun üks ja teine maan,
järgi vilistab ja õitseb aas,
hakkab kõikjal särama ja sumisema.“ (Lk. 53.)

Ehk jällegi:

„Vaadake täiskuud,
kül'm on ta küljest murdunud killu.
Põlised puud
pakasen seisavad täis õitsevat lund,
Saturn maa ja planeete vahet sillutab,
tillukesilt tähilt pudeneb hõbetuhk.“

(Lk. 43.)

Võiks veelgi tuua selliseid õnnestunud näiteid, sest neist pole puudu. Tarvitseb vaid lugeda luuletisi: „Õhtu kõnnib“, „Talvine teekond“, „Uned kõik on merre uppunud“, „Kes on pihku kogund tuule“, „Üks veise asi“, „Kevad mu kodumaa“, „Üle kodumäe“, „Kevad“, „Tule, mu armas, tuuled ju lähevad“, „Retk igavikku“, „Täna tuli värsket laia lund“ j. p. t.

Neist nimetatuid ja ka mõnedest siin nimetatamata luuletisist koosnev kogu oleks olnud ühtlane, reljeefne ja ka väärtuslik. Seda ei ole aga nimetatud kogu kahjuks mitte. Sest „Maarjamaa lauludes“ leidub terve rida luuletisi, millel puudub kirjanduslik olemasolu väärtus või mis ei ületa Henrik Visnapuu senise loomingu saavutisi. Ning kurb — neid luuletisi pole just väga vähe. Luuletised, nagu „Meie aja muinasjutt“, „Sinu vaim“, „Sügis nurjus südames“, „Surm“, „Vana-aasta kuu“ I ja II, „Sügis sügisen“ j. p. t. segavad paremaid luuletisist saadud head muljet, sunnivad tahes või tahtmata kordama, et Visnapuu hilisema aja looming on katkeline, fragmendiline ja kisub allapoole. Sellest annab tõsist ja kirjanduslikult vähemagi nõudlikkusega inimese te tüüpilist tõendust kas või luuletis „Meie aja muinasjutt“, mille lõpu esitame siin kui näite, kuidas luuletaja, nagu Henrik Visnapuu, kellel oma autoriteetne nimi ja kes on andnud ka hulga häid luuletisi, ei peaks luuletama:

„Ja need palmikud, need olid õlal,
päiksen hõõgusid kui tukatkuld,
poisipäie keskel! Oo, mis kaunis kõla!
Ja mu süda jälle võtab tuld.
Ja ma panen selle muinasjutu
(minu päivil tõesti see näht)
tulevaseks ajaks kirja ruttu,
sära palmik, hiilga nagu täht.“

(Lk. 52.)

Need read ei kõnele mitte ainult Henrik Visnapuu kirjanduslikust loomekriisist, vaid ka enesekriitika puudusest.

Henrik Visnapuu „Maarjamaa laulud“ on raamat, mis ühendab eneses kirjaniku võimeid ja mittevõimeid, tema voo- ja ebavoorusi, parimat ja saamatumat osa tema hilisemast luuleloomingust.

K. Ehrmann.

Richard Roht: See, millest avalikult ei räägita. Romaan. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1928. Hind 3 krooni. Peet Areni kaas.

See on masendav raamat. Jätab raske ja painava mulje, — mitte põrutava ja puhastava, vaid just painava, rõhuva, ängistava: mingi lootusetu abituse mulje. Ja seda kahtlemata on autor tahtnudki; meil pole siin enam tegemist endise — loodusenähtusi vaatleva, fantastikasse kalduva, meeleolutseva, tundelise ja romantilise — Richard Rohuga; ajuti tundub peaaegu, nagu oleks tegemist sootuks uue kirjanikuga. Nii erinev on „See, millest avalikult ei räägita“ sisult ning stiililt Rohu senisest toodangust. Kirjutus-

viisilt kuivavõitu, ei näi teos taotlevat muid eesmärke peale asjaliku sündmuste kirjeldamise; mõjuma peab just sisu, — sündmustiku valik ja üksikute sündmuste erilaad. Juba romaani nimi osutab tendentsi, ja tendents paistab aine käsitlusviisist, tegelaste valgustuse laadist, positiivse tegelase — Jakob Põldsaare — kõnelustest ja kirjutistest. Igal pool tundub autori valivat, korraldavat, kaaluvat kätt; igal sammul on märgata autori mõistuse ja tahte kontrollivat silma: „See, millest avalikult ei räägita“ on tahtlikult ja teadlikult mõistusega konstrueeritud ehitis, mitte luuletaja intuiitiivsete nägemuste vil. Rohu teose eesmärk on — õpetada, hoiatada, manitseda ega saa lugeja salata, et tal õigus poleks. Kahtlemata on tal õigus: meie poliitiline elu tõepoolest väärrib tema etteheiteid; meie kool ja kasvatus tõesti jätab väga palju soovida; meie ühiskondlik kõlblus on lodev ning lõtv. Ja et autoril õigus, see õigustab tema teose olemasolu: kuigi puht-kunstitootena keskpärane, väärrib „See, millest avalikult ei räägita“ tähelepanu sisulisest ning ideelisest küljest.

Romaani sisuline konstruktsioon on hästi tasakaalustatud, ühtlane ja tihe. Sündmustik on küllalt huvitav, tegelased selgelt piiritletud. Võib-olla jääb autor sündmustikku jälgides liiga pinnapealseks, ent see on eesti romaanil tänini peaaegu paratamatu: ikka liigutakse pealispinnal, sügavusteni küündimata; hea veel, kui neid riivataksegi. Ja Rohu riivab eesti elu väärnähtusi igatahes sügavalt küllalt, et tähelepanu äratada ja mõtlema panna. Ilma mingisuguseid suursündmusi kujutamata kisub ta katte meie poliitiliselt ja moraalset korruptsioonilt, — pole kuigi meeldivad nood Kobrased, Albused, Alo Teddermannid; nood noori tütarlapsi himukalt „katsumas“ käivad õpetajad ja koolidirektorid; nood ebelad naised ja varaküpsed ning rikutud plikad. Ega ole suurt asja ka doktor Varepi taolistest elupagulastest, pehmeist ja häist kannatajast, kes kiusatusse sattudes nii hõlpsasti langevad ja hävivad. Ei ühtede ega teiste peale saa tulevikku ehitada, — sellest romaani masendav üldmuljegi. Sest ainus positiivne tegelane — Põldsaar, kelle suu ja sule kaudu kõneleb autor ise — ei suuda ka kuigi lohutavalt mõjuda. Juba sellepärast, et ta — nagu sellised tendentsiteoste positiivsed kujud enamasti ikka — jääb liiga elutuks, kahvatuks, tundudes ajuti ebausutavana; veel enam sellepärast, et tema hoogsalt alustatud võitlus üldise korruptsiooni vastu lõpeb nii õnnetult ja — ebaesteetiliselt. Ses lõpus tundub liialdust, ülepingutust: enam eemaletõukavat kui traagilist. Ning tekib kahtlus, kas oligi Põldsaar sisemiselt kuigi tugev; kas polnud tema üürrike teotsemine ehk õletuli — ja kas ei taandu ta vigasena ja pettununa nüüd kuhugi üksindusse paku nagu nii mitmed Rohu teoste pettunud ning hingeliselt kokkuvarisenud tegelased enne teda.

Teose stiil — nagu juba mainitud — on kuivavõitu, korrekt-selt asjalik; kergesti loetav, kuid eriliste voorusteta — nagu sel pole erilisi pahesidki. Ei oska kujutella kirjutusviisi, mis veel paremini vastaks teose erilaadile ning sisule.¹⁾ **M. Sillaots.**

¹⁾ Raamatu aktuaalne sisu on enesele sooja poolehoidu leidnud muu seas ka väljaspool eesti lugejaskonda. Nii näit. tõi Riia vene päevaleht „Segodnja“ s. a. 138. nr. is kōnealuse teose kohta pikema üldiselt sōmpatiseeriva kirjutise E. Grigorjevi sulest.
E. K. toim.

Richard Roht: **Laanekohus**. Jutustus lastele. Eesti Kirjan-
duse Seltsi kirjastus.

Roht, keda arvustus nii sageli on tülitanud, pole kunagi ette-
heiteid vastu võtnud loodusekirjelduste eest. Ei, vaid pea üks-
meelselt on ta tunnustatud kui parem, õrnanärvilisem, värvierk-
sam loodusekirjeldaja.

Laast Roht'i loodusearmastusest on tema „Laanekohus“. Kas
looduse algupärasus ja loomulikkus või inimese mõistus, julmus
ja egoism? Selle probleemi lahendamiseks on Roht loonud „Laa-
nekohtu“. „Laanekohus“ otsustab algupärase, metsiku looduse ka-
suks.

Elajatejutt on „Laanekohus“. Muinasjutt, milles esineb täna-
päeva inimese hinge võnkumisi. Ja sellepärast ei naudi teost ainult
lapsed, vaid iga maitsega lugeja.

Metsaelanikud on kui inimesed, igäiks erilise hingeeluga, ise-
loomuga. Peategelane, rebane Andres, on kahtleja filosoof, juurd-
leja vaimuga isik.

Tema vastand on Rein Vilgaspää, kes peab jahti jahi pärast,
otsib avantüüre, naudib elu juurdlemata.

Kolmas tegelane on vana, elutark jänes Lepo Suurkõrv, keda
keegi ei suuda tabada, lihtsalt sellepärast, et ta on elus väga
palju kogenud.

Vana metsavaht on metsa ning tema elanikke hoidnud ja
kaitsnud. Kuid vana metsavaht sureb ja tema asemele tuleb uus,
kelle sport on jahipidamine. Metsa rüüstatakse, metsloomi hävi-
tatakse. Enese alalhoiu tung kihutab neid ühinema. Kutsutakse
metsaelanikkudest kokku suur laanekohus. Ja see otsustab metsa-
vahile tasuda. Ühel jahiretkel satub metsavaht oma pojaga sur-
ma-hädaohtu. Metsaelanikud ilmuvad talle kohutava nägemusena,
osutades, et ta elu on nende võimuses. Õudse elamuse mõjul loobub
uus metsavaht jahist ja metsloomade tagakiusamisest. Loodus on
võitnud.

Roht on ainesse süvenenud. Loomade hingeelu pole talle võõ-
ras. Igatahes on raamatus elavaid kujusid. Metsa, suure salapärase
metsa hinge liigutusi on Roht aimanud, tundnud.

Muinasjutud on tihti allegoorilised, neis on oleviku sündmuste
kajastusi. Ka Rohu „Laanekohtust“ võib viimast elementi nõnda-
öelda soovi korral leida. Näit. erakondade kisklemine suurel laa-
nekohtu koosolekul, kadedus, võitlus võimu pärast jne. Loomade
taga seisavad sel puhul inimesed, metsaelanikkude kogu taga —
tänapäeva ühiskond.

Kuid ma ei taha „Laanekohtust“ sellelt seisukohalt vaadelda.
Ta jääb mulle kauniks looduselüürikaks, metsade lauluks, milles
vihatakse tsivilisatsiooni ja tehnikatapakirvest.

Paiguti vähem retoorikat ja veel enam mahlakat, tuumakat
looduseluulet — ja „Laanekohus“ oleks olnud veel ligemal kunsti-
lisele tõele.

Ilmar Reiman.

August Mälk: **Õnnepagulane**. Romaan. Noor-Eesti kirjastus,
Tartus. Hind 275 s.

Noor kirjanik on senini esinenud kolme eriraamatuga: „Sur-
nu surm“, „Kesaliblik“ ja „Anne-Marie“, mille väärtuslikuma tu-

lemusena võiks nimetada kahte novelli pidalitõbiste elust „Surnu surm“ ja viimasena nimetatud koguteose niminovelli. Kõik muu on alla keskpärase ja liiga läbi imbunud Tuglase mõjustusest.

„Õnnepagulane“ on esimene romaan sellelt algajalt kirjanikult, mis olla kuuldavasti „Looduse“ esimese romaanivõistlusegi „Pühaoja apteekri“ nimelisena kaasa teinud ja leitud seal liiga kerge olevat. Ümbertõetatult olla siis ilmunud see teos käesoleva nimega.

„Õnnepagulane“ tahab olla eeskätt kahe abielus oleva inimese psühholoogiline analüüs, mille esemeteks autor on valinud kunstnikuhingelise mehe ja „vanamoelise südamega“ naise, äärmiselt hingelise-tundelise. Apteekrist noorpaari kooskõlalise elu ja õnne purustab väikese tütre Astridi surm, mis võõrutab mehe naisest, viies esimese noore kergemeelse tüdruku mõjupiirkonda ja seal otsimistele, kuidas vabaneda naisest. Viimane aimbab mehe soovi ja otsustab vabastada mehele tee — enesemürgistamisega.

Samal ajal, kui naine linnas haigemajas heitleb elu ja surma vahel, sünnib maal pööre mehe hinges; oma mõttesuunda ja kavatsusi õiglaselt kahtsesdes sõidab ta naisele linna järele. Naine paraneb, sest et õigel ajal olid tarvitusele võetud vastuabinõud, ja nähes mehes suurt hingelist murrangut kosub naine imekiiresti. Mõlemad lähevad tagasi Pühaojale — vastu uuele ja kooskõlalisele elule.

Nii siis *happy end*'iga romaan, milles on õnnelikult kõrvaldatud ulatuslikum traagika, kuhu oleksid võinud viia mehe kavatsused, mürgistada naine, ja naise enesemürgistamise katse.

Kui Mälk on olnud oma eelnenud töis Tuglase mõju all oht-ramalgi määral, kui see lubatav ja sobiv, on ta käesolevas teoses küll enam-vähem vabanenud sellest. Kuid ta pole suutnud anda oma psühholoogilisele analüüsile lugejat köitvat käiku ega ka külaldast süvendust.

Seda romaani lugedes valdab meid igavustunne, ja meie peame pingutama oma tahtejõudu, et lugeda lõpuni. Vähemalt pidi nende ridade kirjutaja pidama võitlust kogu lugemisaja pealetük-kiva igavusega. Hõre hingeelu-kujutus ei suuda rahuldada nõudlikumat lugejat, ja seda puudust ei ole asendamas muudki voo-ruused, nagu olukorra kirjeldused, peategelaste elukäigu huvitav ring-vool või ka kõrvaliste sündmuste huvitavus ega isegi kõitev vest-lus. Kõik hargneb selles romaanis temperamentidult, hoota, nagu vintskelt. See suigutab lugejat, viies haigutamisele ja sagedale lõpu vaatamisele.

Nii Pühaoja apteekri kui ka tema vanamoelise hingega naise hingelise traagika kujutuses on paljugi puuduvaid vahelülisid, mida peab lisandama lugeja ise. See on ju romaanis täitsa luba-tud ja võimalik, kui tühjad kohad on jäetud lugeja virgutamiseks järeloomingule, kuid ainult siis, kui need mõjuvad suggereerivalt ja viivad meid uute küsimuste üleskerkimise kaudu psühholoogi-lises analüüsis uute vaatepiiride, kui mitte nägemisele, siis vähe-malt aimamisele. Sellised omadused aga puuduvad Mälgi uuel romaanil, mille tühjad kohad on hingeelu kujutuse mitte midagi kasvatavad kõrvad.

Neil asjaoludel ei saa seda romaani märkida eduks A. Mälgi kirjanduslikus arengus, vaid paremal juhul mõjudest end vabas-tada püüdva noore kirjaniku paigaltammumiseks, kuna puudub iseseisev suund. Muidugi ei ole selle leidmine kerge ja on vaevalt

teostatav ühes teoses, kuid „Önnepagulases“ ei leia me veel iseseisvat suunda aimatagi laskvaid tunnismärke, kõnelemata kindlamaist tähiseist. Ja kuna Mälk on tõestanud oma novellikestega „Surnu surm“ ja „Anne-Marie“, et ta võiks pakkuda kandvamaski teoses omapärasema ilme ning suunaga kirjanduslikku loomingut, peame esialgu jääma seda ootama ja väherahuldalt kõrvale panema igava ja hõredakoelise „Önnepagulase“.

Bernhard Linde.

Julius Oengo: Üle Atlandi. Jutustus kuunarist, kaheksast mehest ja väikesest poisist. Illustreerinud H. Valtmann. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1928. 109 lk.

Raamatu välimus tekitab mulje, et kaante vahel peitub reisirikireldus. Midagi sarnast nagu Tuglase „Teekond Hispaania“. Ookeani tujukas nägu kerkib silmade ette, rahutu mere asjalikku, pool-luulelist kirjeldust tahaks lugeda.

Kuid „Üle Atlandi“ on ilukirjanduslik teos, täis vahutavat ja mehelikku merelüürikat. On motive, mis pärit „Tahkunast“, Oengo teisest luuletistekogust. Autor kordab neid, kuid värskendatult.

Oengo jõuline, rabav stiil on mõjurikas „Tahkunas“. Ta ajasamuti õisi ta kolmandas teoses. Väliselt kujult proosas, tegelikult vabas värsis on kirjutatud kõnealune jutustis. Omapärane, huvitav poem, täis vallatlevat, pakatavat loomisrõõmu, ideelt terve ja vormilt värsk, uudse maiguga.

On raske vahest lugeda säärast „proosat“ sadade lehekülgedele viisi: tal on omadus väsitada. Kuid seda huvitavam on nautida üksikuid kohti — neid võrdleksin maitsva, karastava delikatessiga, mis mõjub vaimuvärskendavalt.

Oengo on poeet, muinaslugude vestja — lummutiste, nägemuste nägija. Saalomonlik pessimism immitseb siit ja sealt teose koest läbi, kuid see ei muutu haledaks hädatsemiseks, dekadentlikuks ohklemiseks.

Jutustuse alul on moto: „Eilne unistus, tänane tõde, homme vast muinasjutt on.“ See on vana, surematu mõtte uus väljendus, mõte, mille lausunud suure tõsidusega omal ajal Calderon, Goethe. „Alles geht vorüber und wird zum Traum.“

Autor paneb elu liikuma Atlandi lainetele, laseb kergelt purjekat hõljuda, liuelda, hiljemini hukkuda kõrgelepaiskuvates voo-gudes. Inimesed elavad kui sümbolid vanal kuunaril. Igatseja poisike Simmu, elutark mõtleja Jakob, vallatud, naudinguhimulised noorurid — Taavet ja Priidu, kare ja elumehelik tüürimees, endasse kiindunud kapten ja lõpuks peategelane, julm egoist — Timavei Kont. Katsun lühidalt refereerida poemi sündmustikku, et teda paremini tutvustada:

Harilik hiidlaste kuunar „Rosalinde“ purjetab laadungiga Kaanadast Inglismaale. Laeva meeskond koosneb karedatest, lihtsatest, kuid terve hingeeluga saarlastest. Nende omavahelised vestlused laevalaual on huvitavad ja elulised. Neis peegeldub merimeeste lihtne, kuid ausameelne hingeelu. Neis keskusteludes on Oengo osavasti tabanud keele laadi, kõne stiili, mis nii omane merimeestele. See koosneb omapärasest nöökamis-, sõimu- ja murdesõnadest.

Kesk ookeani jõudes leiavad mehed laevalt „jänese“. See on Timavei Kont — sünge ja kinnine mees, kes Ameerikast tulnud ja tahab putkata Venemaale. Ta on osa võtnud Saaremaa

mässust, karistuse kartusel põgenejaks hakanud ning kannab elu vintsutuste tõttu endas põlgust ja viha inimkonna vastu. Meeskonnale Kont ei meeldi, kuid pole teist teed — ta tuleb ikkagi kuni sadamasse jõudmiseni laevale jätta. Üks Kondi iseärasus hakkab silma, nimelt, et ta kunagi ei lahku oma ilmatu suure koluga piibust. See on tal alati hambus. Ja kui madrus Taaver tükkuvalt Kondilt võtab kord viibu, et teda narrida, siis välgub ärganu käes nuga, ja on sündimas veretöö, kui ei astuks vahele teised ning Kont ei saaks tagasi oma näiliselt väärtusetu aarde.

Kondi viibides laeval sünnivad kummalised asjad. Meestel hakkab kaduma kulda, kapteni kajutist varastatakse 50 kuld-dollarit. Kont otsitakse läbi, kuid ei leita midagi. Ent ta jääb ikkagi kahtluse alla. Iirimaa rannale lähenemise aegu tõuseb torm. Ühel hommikul on luup ja Kont laevalt kadunud. Mees on põgenenud, jättes meeskonna tormise ookeani kätte ilma päästepaadita. Laev hukkabki ranna ligidal. Pääseb meeskonnast ainult üks — laeva-poiss Simmu. Merel korkvestis kõikudes kohtab ta tuttava luubi, mis kummuli. Selle põhjal küürutab irvitava näoga Timavei Kont. Ta ei taha poissi päästa, vaid hüüab talle: „Prassai!“

Lained uhavad Simmu Iirimaa randa. Ta astub ranniku kõrtsi. Sinna tuleb hiljemini ka vettinud rõivastega Timavei Kont, astub leti taha ja nõuab viskit. Võtab suust „röögatu piibu“ ja selle hiiglakolust veereb välja kõlisev kuld. Ja jutul on lõpp.

Timavei Kont on äärmise ning julma inimliku egoismi esindaja. Oma egoismiga on ta kõigist üle, võidab lõpuni. Autor narutab teose lõpus: „Üksinda askeldas ta, aga tugevam oli kui kõik nemad kokku. Teisiti tahtis kui nemad ja läbigi viis. Milles võis olla ta imelik jõud? Selles vast oli, et üksinda teotses enese kasuks ja tuluks, alati endaga jäi. Mine nüüd tea neid maailma asju ja värke — kas pole huntki üksinda tugevam karjast.“

Seda äärmise egoismi, ürg-individualismi tugevat pooldamist leiame mitmelt poolt raamatust. Nii filosoferivad mehed laevalael, rüübates viina: „Ning, kuradi päralt, ütles, kas maksabki vedada jalgu siin maa pääl ja rüübata viina, kui poleks ma Jaagup, see-sinane mees, kes ise, just ise võib tunda, kuis kurgus kōditab kibe ja kange kuraas tõuseb pähe! Mis kasu või hüve mul sellest, kui maailma naiste ja meestega sulaksin ühte; tunneksin pudruna, ise vaid pisike tang?“

Ja Simmugi, see väike unistaja, igatseja laevalael, mõtiskleb: „...Ei, Simmu on üks, nagu Atlandi merigi üks! Kaduda, sulada — seda ta eales ei taha...“

See on autori isiklik ilmavaade. Ta pooldab tugevat, võimsat inimest, kes peab võitma. See käib punase niidina teosest läbi, rajab talle kindla ideelise aluse. Ja nii ongi parem, sest meie noorte kirjanikkude looming ei ole tõesti mainimisväärt oma tugeva ideelise selgroo poolest, välja arvatud mõned üksikud autorid. Tugeva, elurõõmsa, võitlushimulise inimese-tegelase esilekerkimine meie kõige uuemas ilukirjanduses on tõesti rõngtenikiir, mis heidab valgust ka meie pigimusta-meelse ilukirjanduse vähkrevasse kehha. Ma ei taha Oengot küll tema väikese, tagasihoidliku raamatu pärast Parnassi uueks helgiheitjaks nimetada, kuid väike teene on tal siiski. Sest tema raamatus on aktiivset mõtet, aktiivset tundmust, loomulikku elurõõmu.

Ma osundan teosest tühe romansitaolise värssi, mis pole küll mingi kunstitöö ülim saavutus, kuid mille lihtsa seadluse taga fuksub ometi tugev, pakatav dünaamika, tung kõigi hinges ja kehas leiduvate jõududega haarata, läbi tunda elu:

„Siin Gotlandi kaljune rand,
kus Inguri vägi läks maale.
Meil kakssada laeva ja mehed
— need otsegu hundid või havid.
Mis on meile mõõgad ja teras!

Nüüd kõmiseb kõu ja purustab taevad.

Jo-hoi! Kaks põrgutäit kuradeid toovad me laevad“, jne.

Võluvad ta Atlandi kirjeldused, milles sagedasti homeerilist illust. Näiteks pilt:

„Saabumas õhtu; ju lääne poolt punetab taevas, kõrgele lõõmendub see. Idakaar mustab kui tont, ja lainetelt luuravad sügavad varjud otsegu luukere silmad. Parda all tumedalt soliseb vesi. Hää! on sama mis päeval, ent kõrvale selgem ja teravam ta. Mastide tipud ei tea, kuhu kaovad; salingristid ja taaklis kui virvendav viirastus, otsegu röögatud ämblikud kudumas võrku.

Saabumas õhtu ja öö — Atlandi värvitu muinasjutt, helitu suur.

Õõtsudes mõtliku raugana lodiseb kuunar, vasakul punane silm, paremal rohekas heik.“

Ehk jälle:

„Atlandi käik on võimas ja suur, ta laul koosneb miljonist helist, lõpmatuks vägevaks kõlaks see ühtub, ning aeg on tundmatu talle.“

Ühiskondlikult kurte ja tummi kirjanikke on vähe. Oengomerimeeste keskustelus on palju mõrudust, viha võimutseva kihu vastu. Siin pulseerib autori sotsiaalne närv. Ta on opositsioonimees nagu suurem hulk teisi, kelle kirjanduslikkudes kopsudes uuristavad rongavärvi pessimismituberklid. Merimehe raksavas lauses aga kõneleb Oengo rahulolematust, mis võib tunduda hellale esteedile sõnniku paiskamisena näkku. „Rosalinde“ tüürimees kirub: „Muidugi, kurat! Eks riik anna raha, ja sõidavad mampslid Pariisi, et õppida kübaraid tegema suurtsugu litsele!“ Kas pole aga selle vulgaarse lause taga jõud, mille najale ilmaparandajad teoreetikud ehitavad oma kivised ja kuivad teooriad. Sada arvustavat lauset teoreetikult ilmaparandamiseks on sama palju väärt kui see üks energiline merimehelt. Kuid sotsiaalne element pole jutustuses kaugeltki esikohal.

Ka muinasjutt veetleb veel „Üle Atlandi“ autorit. Ta ei suuda end tagasi hoida, et välja jätta teosest huvitavat muinasjuttu Kargesest. Muinasjutu tõlgitsemine on õnnestunud, ent kas ta tõstab kompositsioonikindlust, see on iseküsimus.

Nõrkustest ja vigadest, mida sisaldab raamat „Üle Atlandi“, olgu kõige pealt mainitud, et kompositsiooni valem ei ole lõpulikult välja arvatud. Ebaproportsionaalsused, liigkasvud — neid leidub teoses. Täna veidi Kondi kui peategelasega ei ole kõik korras. Tema hingeelu valgustamine on nõrk. Selleks on vaja tugevamat kaarlampi, et valgustada selle tumeda isiku hingesoppe. Ei rahulda see lühike mineviku jutustus Kondist, mis leidub paaril leheküljel. See on kinofilm, täis drastilisi, karedaid momente, ei muud ühtigi.

Poleks vajagi seda minevikku, kui oleks valgustatud põhjalikumalt Kõndi hingeelu olevikus.

Muinasjutt Kargeseist mind isiklikult ei sega, ta on koguni meeldiv, kuid kirjanduslik-puritaansete kalduvustega lugejat võib ta heidutada liiglihana.

Vemmalvärss Taavetilt ja Priidult ei täienda ka küll millegagi teost. Sest asi on nii, et elu puhtal kujul ei saa ikkagi kunstiteosesse tuua. Otsitakse kvintessentsi, sümboleid, sümbolseid nägumusi — ka realistlikud romaanid koosnevad neist. Kuid Oengo romantikasse lorilaulu paigutada on mõttetu. Oleks see Quasimodo — kontrast Esmeraldale! Kuid ei, see lorilaul on lihtsalt kole igapäevane pärdik.

Võiks mõjudest kõnelda või sugulusest vanameistritega, näiteks tundub stiilis sarnasust osalt Aleksis Kiviga, osalt Joel Lehtosega, kuid asjatu on sellest kõnelda raamatu puhul, milles nii palju sööstvat hõugu, isikliku temperamendi hõõgumist.

Oma raksava merimeeste-luulega kuulub Oengo romantikute kilda. Tema muinasjuttude-armastus, helisev igatsus, mis põimub teosesse, osutab, et ta on tugeva värvimeelega romantik, keda veetleb looduse ja kogu maailma hingestatud maalilikkus.

Ilmar Reiman.

Uno Holmberg-Harva: Para. Vertaileva tutkimus. Turku, 1928.

Ülikoolidel on viisiks õppejõudude uurimusi oma toimetuste, aastaraamatute või mõne muu nime all välja anda. Turu noor soomekeelne ülikool on „humaniora“ väljaandmises juba seitsmenda numbrini jõudnud, mille all hiljuti professor U. Holmbergi poolt, kes enesele nüüd uue soomekeelse sugunime Harva võtnud, 175-leheküljeline võrdlev uurimus „Para“ on ilmunud. Sõna „para“ eesti keeles ei tunta, küll aga seda olevust, keda soomlased „paraks“ nimetavad. Eestlastel leidub soomlaste „para“ nimetamiseks mitu erinime, nagu kratt, tulihänd, pisuhänd, vedaja, puuk jne. Osa neist nimedest, nimelt kratt ja puuk sunnivad meid nende põlvnemist võõrsilt otsima; meil on tegemist mingisuguse võõrsilt omandatud olevusega. Isegi „pisuhända“ peeti varemini rootsi laenuks, hiljemini aga on Toivonen näidanud, et pisuhänna nimi saab rahuldava seletuse eesti keelest: Wiedemanni järele tähendab pisk, pisu sädet. Krati nime tuntakse vana soomegi kirjanduses, sest Agricola nimetab juba 1551 „Cratti“. Rohkem aga kui kratti tarvitatakse Soomes ometi nime „para“, missugust sõna eesti rootslaste naabruses mõnikord nimi „päär“ meelde tuleb; rootslastel esineb nimetatud olevus tavaliselt bjära, bära nime all.

Välja minnes soome „parast“ võtab autor harutusele ta tundmise ulatuse. Selgub, et „parat“ — tulihända tuntakse peale Soome ja Eesti peaaesjalikult Skandinaavias, aga neist maist kaugemalgi ei ole ta võõras, näiteks meie naabruses Lätis, kus teda „puhkiseks“ nimetatakse. Nagu meil ta kohta „Kratiraamat“ kirjutatud, nii on Lätiski Auningi sulest pikem uurimus ilmunud.

Autor loendab kolme tõugu parasid: piima- ja võiparad, rahaparad ja viljaparad. Või- ja piimaparat, kes vastab umbes meie puugile, tuntakse Soomes kõige rohkem. Lisan ometi juurde, et meie puuk esineb Lõuna-Eestis laiemas mõttes; seal ei tähenda ta enam või- ja piimatoojat, vaid üldiselt tulihända; mitmes kohas

põhja pool hüütakse puugiks tavaliselt piima- ja võikandjat. Autor harutab oma teoses, missugustes kihelkondades Soomes, Ingeris, Skandinaavias ja Lapis soomlaste seas talle see nimi antakse, siis aga veel Soome rootslaste, Rootsi rootslaste ja Norra maakondades, isegi Islandis; Eesti ei tule küsimusse, sest et Eestis nime „para“ ei tunta, küll aga kasutab autor para tegevuse harutusel kõiki saadaval-olevaid eestigi andmeid. Täiesti teadusliku teosena sisaldab „Para“ tihti lehekülgede kaupa andmeid ta teadete esinemise kohta selles või teises kihelkonnas.

Soome piimapara esineb koera, kassi, linnu, konna ja mao näol. Eestiski tuntakse teda enamasti kõigi nende kujul. Kassina kannab ta vahel nime „mis-mas“. Autor väidab „mis-mas“i“ samaks, mis on muhulaste „miisu“. Nagu Eestis, arvatakse Soomeski para tihti ühejalgseks. Autor arvab, et siin on parale jooni mets-haldjalt omandatud. Eestis võiksid sel puhul ainult koerakoonlastelt omandatud jooned arvesse tulla. Et ometi tõesti nii oleks sündinud, ei taha ma väita.

Para kaju kohta arvab autor, et see alguses ümmargune kera olnud; ometi ei pea ta tõenäoliseks, et see meteoori oleks tähendanud. Palju enam oletab ta, et para-usk alguse on saanud keravälgust, mis kerana õhus või maad mööda edasi veereb.

Rahaparast, kratist, leidub Soomes vähem teateid kui piimaparast. Autori arvates on tema tarvis krati, tulihänna jooni Eestist edasi Ingerisse ja kaugemale kantud. Rahaparat võrdleb autor germaanlaste lend- ehk lohemaoga (Drache) ja ülepea basiliskiga. Nagu lohemaod esinevad varanduste ja rahaaukude valvajatena, nii nimetavad Soomes mõned vanemad teated kratitigi raha-augu hoidjaks; enam langeb see tegevus ometi aarnihauahaldja osaks.

Huvitav, et soomlased ja rootslased rahapara ja bjära nime kõrval tarvitavad veel nime „piritus“. See piritus ei tähenda sama, mida eesti piritus, vaid on tuletatud ladinakeelsest sõnast spiritus, millisel kujul rootslasedki nime nimetavad. Nende piritus, spiritus = vaim sunnib meid Eestis 7 Moosese raamatu abil väljakutsutud vaimude peale mõtlema, kuid viimased ei too raha, vaid nõuavad tööd; neile oleks küll võimalik raha toomist määrata, kuid seda ei tee eesti muistendid. Küll tunneb aga Wiedemann krati mõttes „rahapiiritsat“, mis on ilmsesti sama päritolu kui soomlaste ja rootslaste piritus. Wiedemann tunneb Eestis rahaussigi, kes alati ussi kaju ei kannu; seda rahaussi peetakse enamasti karbikeses puuvillades. Tartus omandanud rootsi ajal keegi G. Stårnhjelm niisuguse „pirituse“.

Kolmas tõug parasid on viljaparad, keda vanem kirjandus ka „jyvätonttuks“ (ivatondiks) nimetab. Vana rahva arvamise järele võis sama para ainult sama tõugu varandust tuua; soovis keegi mitut liiki varandust, pidi tal enam kui üks para olema. Kuna tulihänd Eestis tavaliselt aidast vilja varastab, viib para kuhilaidki ära. Autor mainib aga ka Saaremaa tulutoojat ehk tuluedajat, kes niisama põllult vilja ära kannab.

Ülepea pakub professor U. Harva teos väga palju võrdlevat materjali, näidates meile para, tulihänna ja bära omavahelist sugulust, kusjuures me peaaegu kõiki eesti-soome andmeid Skandinaaviast eest leiame. Paaris kohas ei või ma hästi ühineda prof. U. Harva oletamistega. Lk. 70 avaldab autor arvamist, et neljapäev nõidumispäevana on põhjamaile alles katoliku kultuuriga le-

vinud. Enne nimetab ta, et neljapäeva juba antiik-ajal Vahemere-mail hästi tunti ja et Thori neljapäeval austati. Tingimata kujuneb asi nii, et neljapäeva pidamine ja mõnesuguste nõidumiste ettevõtmine sel päeval ulatub põhjamailegi rahvusvahelise kombena kaugele paganusse tagasi, ilma et kristlus ta pruukide levimist oleks edendanud.

Kaudselt tahaks autor tõendada, nagu oleks Eestis krati tegemist veel mineva sajandi teisel poolel ette tulnud (lk. 160). Sellele eksiarvamisele jõuab ta Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatus ilmunud teate põhjal. Nimetatud seltsi koosolekul arvas korra H. Jannsen Tartu lähedal krati kuju näinud olevat. See kuju koosnenud luuast, mõnest majariistast ja riideräbalatest ja seisnud viljapõllul. Ei või mingil kombel uskuda, et see räbalatesse mässitud kuju viljapõllul kratti esitas; pigemini esitas ta hernehirmutist ehk ütleme lindude eemalehirmutist viljapõllult. Kratti ei tehtud viljapõllul, vaid rehes, saunas, ristteel jne. ega võinud siis poolik kratt kuidagi viljapõllule saada. Küll aga asetati seesugune hirmutis põldudele „lindkrattidele“. Oleks linlane maaeluga rohkem tutvunud, oleks ta Eestist veel palju niisuguseid kratte leidnud. Seega ei või niisugusest kohast leitud kratt kuidagi tõestusdokumendina esineda.

„Para“ autor tunneb oma aineid hästi ja kasutab neid põhjalikult. Me võime rõõmustuda niisuguse põhjaneva teose üle eesti-soome mütoloogia alal.

Kuna Tartu ülikooli toimetised „Acta et commentationes“ eestikeelseid töid saksa-, prantsuse- või ingliskeelse referaadiga varustavad, et eesti keelt mitte mõistvatele võõramaa õpetlastele tööde sisu kohta ülevaadet anda, puudub niisugune võõrakeelne referaat Turu ülikooli toimetistel. Kahju! Oleks U. Harva teos võõrakeelse referaadiga varustatud, saaksid ka võõramaa uurijad selgema pildi parast=tulihännast. Eesti uurijatele ei valmista soomekeelne teos muidugi ülesaamatuid takistusi.

M. J. Eisen.

A. Saareste ja A. R. Cederberg: **Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi**. Vihk I. „Postimehe“ trükk Tartus, 1927. a. Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus ja toimetised XVI. Hind 2 Ekr. VIII + 160 lk.

Peamiselt teaduslikuks ja ülikooli õpingute tarbeks on trükitud mitmeid vana kirjakeele näiteid või näitekogusid, nagu Villem Reiman'i poolt toimetatud G. Mülleri jt lused (a. 1891), J. Rosihniuse keelelised näited katekismusest, evangeeliumidest ja epistlitest (a. 1898), üksikuid näiteid mitmesuguseis kirjanduse õpiraamatuis ja ajakirjades. Ülikoolis tarvitati kadunud prof. Jaan Jõgeveri seminarides keeleliseks analüüsiks eespoolnimetatud vanemate keelenäidete kogusid ja V. Ridala rahvalaulude-antoloogiat. Senini puudus ülevaatlik vanemate keelenäidete kogu. Eelnimetatud raamatu esimene vihk korvab osalt selle puuduse.

Keelenäiteid on valitud a. 1524—1674 nähtava arvustusega ja avaldatud teadusliku täpisealusega. Nagu näidete-eelses seletuses tähendatakse, on neid keelenäiteid enamail juhtudel võrreldud algupäranditega. Eriti väärtuslikud on keelenäidete ette lisatud andmed, kes need on avastanud ja kus neid varemini on avaldatud. Ometi on seletuste esituses suuri ebajärjekindlusi. Nii märgitakse mõne näite seletuses suurem osa lähteandmeid (vrd. näide

nr. 40, Johann Gutsloff — Palve Pikrile, seletus lk. 98—100), kuna teisel jäetakse sellele viitamata, nagu ilmuksid näited siin esmakordselt (vrd. näide nr. 64, Henricus Göseken — Vanasõnu, üksikuid lauseid ja ütlusi), kuna neid on järele trükitud ometi mitmes hilisemas grammatikas, kirjanduseloos (vrd. dr. K. A. Hermann'i, M. Kampmann'i sellekohaseid töid) ja ajakirjas.

Nagu eessõnas öeldud, on keelenäiteid järjestatud nende vanaduse järele, üksikute autorite kirjutisi siiski koos esitades. Kui vaadelda seda järjestust, siis tekib mulje, et tööga on liiga rutatud. Vigu on palju enam, kui seda on põhjustanud näidete leid ja kättesaamatus (vrd. nr. 11, 24, 34 ja 51). Selleks mõni tõendus. On juhtunud mitte ainult üksikute näidete, vaid kogu sarja ebakronoloogiline järjestus, kui Johannes Faustins'i laul a. 1642 ja Georgius Saleman'i kaks laulu a. 1642 (vrd. nr. 31—32) on paigutatud ettepoole Lars Vigæus'e 1641. aastaga algavaid kirjutatud jutlusi (vrd. näiteid nr. 35—37). Kõrvuti sellega on käidud ometi järjekindlalt põhimõtte järele, et arvestatakse üksikute autorite esimese keelenäite vanadust (nagu näit. Henricus Stahl'i a. 1632—1649 ilmunud kirjutiste paigutamine [vrd. näiteid nr. 18—23] ettepoole Reinerus Brocman'n'i a. 1637—1839, Josua Möllenbeck'i a. 1639 ja Henricus Göseken'i a. 1641 kirjutisi [vrd. näiteid nr. 26—28, 29 ja 30], olgugi et autori viimaste näidete vanaduse järele oleks pidanud asetama neid tahapoole).

Joachimus Saleman'i keelenäide — Der Herr Bräutigam a. 1651 (vrd. nr. 33) on paigutatud jälle ettepoole Lars Vigæus'e a. 1641—1645, Balthasar Liphardus'e a. 1644 ja Jacobus Kohten'i a. 1647 kirjutatud jutlusi jne. (vrd. näiteid nr. 35—38, 39 ja 50).

Segav ja tüütu on üksikute autorite, nagu Reinerus Brocman'n'i (näited nr. 28, 56—57), Henricus Göseken'i (nr. 30, 62—64 ja 67), Georgius Saleman'i (nr. 32, 58—59 ja 68) keelenäidete otsimine. Et jälgida ülte autori keelt, selleks tuleb sirvida nagu logaritmide tabelit või sõnastikku! Siin oleks tulnud käia, keelelisest erinevusest ja ajavahest hoolimata, ühise järjestusepõhimõtte järele.¹⁾

Arvestades kitsaid kirjastuseolusid ja seesuguse kirjanduse vähest tarvitajaskonda, oleks võidud küll kergesti laiendada raamatute otstarvet ka keskkoolide ulatuskonda. Praeguse ametliku kava järele õpetatakse keskkoolis vana kirjakeelt III klassis, kuna V klassis korraldatakse veel vana kirjakeele arenemislugu stilistika õpetamisel. Seal sobiks siis tingimata tarvitada sarnast vanemate keelenäidete ülevaatlikku kogu.

Sel puhul oleks väga otstarbekohane, kui nende keelenäidete II vihus antakse juhiseid keeleliseks ja stiililiseks arvustuseks. See hõlbustaks säärase näidetekogu kergemat kasutamist keskkoolis. Ka ei oleks sugugi liigne, kui töö sissejuhatuses oleks vanema kirjakeele ortograafiliste seaduste loend ja lõppu oleks asetatud raskeimate ning mitmeti mõistetavate sõnade seletusi. Loodame, et eesti vanemate keeleliste mälestiste järgmine vihk kõrvaldab need puudused.

Elmar Päss.

¹⁾ Ka Soomes avaldatud vanemates keelenäidete kogudes on üksikute autorite kirjutised koos. Vrd. A. V. Koskimies, *Agricola Juteiniin* (a. 1510?—1810), Helsinki 1921.

Lauri Kettunen: **Oppikirja eestin ja suomen eroavaisuuksista sekä tekstinkäännöksiä selityksineen.** — Öpiraamat eesti ja soome lahkuminekutest, samuti tekstitõlkeid seletustega. Teine täiendatud trükk. Helsingi, 1926. Hind (köidetult) 30 Smk. (3 Ekr.).

Järjest kasvab „Soome-Eesti Silla“ palkide vedu ja tiheneb ühendus nende maade vahel. Prof. L. Kettuse eesti-soome sõnas- tikuga ja nimetatud raamatuga on võimaldatud soomlastele eesti keele õppimine. Nad on mõeldud esialgu küll soome ülikoolide öpiraamatuiks, kuid samuti Tartu ülikooli eesti keele, läänemere soome keelte ja uurali keelte õppetoolidele on need kursuseraa- matuiks ja tähendatud nende keelte ühiste mõudmiste kavas.

Raamatu teine, täiendatud trükk on paisunud eriti rohkesti keelenäidete poolest, võrreldes eelmise trükiga. Nii esinevad täiesti uued palad rööbiti eesti- ja soomekeelsete tõlgetena: F. Tuglase „Felix Ormusson“, E. Wilde „Mäeküla piimamees“, E. Laaman'i „Eesti iseseisvuse ajalugu“, J. Pitka „Sõda langesveriga“, R. Rohu „Eesti-Vene sõda“, dr. M. J. Eiseni „Eesti muistne usund“, J. Aaviku „Puhas keeleteadus ja tegelik keelearenemine“, A. Kivika „Jüripäev“ ja G. Suitsu luuletis „Tõsta lipp!“

Mõningaid endisi tõlkeid on varustatud keeleliste alamärkus- tega, nagu „Karul kell kaelas“, või lisatud endistele uusi seletusi, nagu A. Kitzbergi jutu „Veli Henn“ katkele.

Teiselt poolt on hüljatud M. Kampmanni tarbetu arutus „Koidu ja Hämariku müüdist“ kirjutises: „Müütilised jutud“ (I tr. lk. 64—69 ja 71—72).

Keeleliselt on parandatud hoolega kõrvuti esitatud tõlkeid, nagu näiteks A. Haava kirjutises „Varastatud kell“: varisenud — varissut (pro mennyt, II tr. 58; I tr. 42), kivihoonetele — kivirakennusta (pro kivihuonetta, II 61; I 46), mõni — jokin (pro joku, II 58; I 42), läusunud — loitsinut (pro loihtinut, II 58; I 42), kuulutama — julistaman (pro antaman ilmoitusta, II 58; I 43) j. n. e.

Samuti on parandatud eestikeelseid tõlkeid, näiteks H. Prantsu kirjutises „Eestlaste visadus vabadussõjas“: heitsid, võisid, seisid, jäid, võtsid, valisid, tingisid, saatsid j. n. e. (pro heitsivad, võisivad, seisivad, jäivad, võtsivad, valisivad, tngisivad, saatsivad... II 90—93; I 78—82); trükivigu: võidu (pro voidu, II 94; I 83) j. t.

Ka teise trükki on sattunud (mõnikord murdmisel) harvu trü- kivigu: el rutta (pro ei rutta, 78); kuudub (pro kuuldu, 86); parareid (pro partareid, 136); eisipäeval (pro teispäeval, 43) j. t.

Sisult on näidete valik hästi õnnestunud. Noorema kirjaniku A. Kivikaga rööbiti oleks tulnud tutvustada soomlast vahest A. H. Tammsaaregi toodanguga mõne näite varal. Allakirjutanu arvates oleks olnud huvitav soomlasele teada keeleuenduse kõrval ka teistest tähtsatest üritustest keele alal, nagu Ak. Em. S-i kaudu ülemaalisest murdesõnade kogumisest, sellise üritusega kirjakeele rikastamisest, kirjakeele normimisest, õigekeelsuse-sõnastiku koosta- mispõhimõtetest ja selle sõnastiku kasutamisest praeguses kirja- keeles.

Uusi keelelisi erinevusi on lisatud 33 punkti (s. o. 22 ja 70—100 p.). Nii esinevad uute peatükkidena (IV—VI): „Lause- opillisia eroavaisuuksia“ (lauseõpetuse lahkuminekuid). „Sanas- tollisia eroavaisuuksia“ (lahkuminekuid sõnade alal), „Vieras vai-

kutus“ (võoras mõju). Iga erinev punkt (ka endisi) on varustatud pealkirjaga.

Kahjuks ei tutvustata soome lugejat keeleuudenduse kõrval rahvaluule keele ja normitud kirjakeele erikujudega (keelenditega). Nii ei oleks ligne märkus 22 p. juurde, et sageli ei esine lühemine rahvalaulu keeles sellistes silpides nagu: paad (paed), paasta (ka paadesta — paadesta). Samuti 71 p. — „Omistusliitteitä ei eestissä ole...“ oleks olnud soomlastele tähtis lisada: „erandina rahvalaulu keel ja mõned murded“.

Soomeekeelseid laensõnu on Eestis küll enam kui 50 sõna. Mag. Juuli Rõks'i vastava seminaritöö järele Tartu ülikoolis oli soome laensõnu mäletatavasti 100 sõna ümber, arvestamata ettepanekuid, millede arv ulatub 300-ni.

Tarbetu oleks olnud korrata tavalist arvamist, et vene mõju eesti keelde „ei se... ole varsin palju suurempi kuin ruotsin ja venäjän vaikutus on ollut suomeen“ [see ei ole väga palju suurem kui rootsi ja vene mõju on olnud soome (keelde)], sest ei ole teaduslikult veel põhjendatud sellele vastupidi käiv väide!

Selle raamatuga hõlbustub keele vastastikune õppimine, et minna üle „Soomme-Eesti Silla“. Raamat kõlbaks samuti laiemate seltskonnale ja iseõppijale, kes tahavad õppida praktilist soome keelt või on huvitatud sugukeelte häälikuarengu lahkkuminekuist.

Elmar Päss.

Dr. Elemér Virányi: *Le travail linguistique en Estonie*. 13 lk. Äratõmme Pariisis ilmuvast ajakirjast „Revue des études Hongroises et Finno-Ougriennes, nr. 1 — 4, 1926. a.

Selle kirjutisega annab dr. Elemér Virányi prantslasele ülevaatliku kujutise keeleteaduslikust tööst Eestis. Juba kirjutise alul tutvustatakse lugejat Eesti Tartu Ülikoolis soome-ugri keeleteaduse alal töötava kolme professuuri ja nelja lektoraadiga, kes on tegevad rööbiti teiste Euroopa ülikoolide sama ala lingvistidega. Ajaloolises järjekorras käsitletakse seda tööd, alates dr. F. J. Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatust“ (a. 1869) kuni kõige uuemate keeleliste väitekirjade ilmumiseni ja suure „Eesti murdesugemete“ kogumistööni.

Sissejuhatuses (lk. 1—3) pühendatakse tähelepanu peamiselt ajaloolisele arengule, kus mainitakse ärkamisaja tegelaste dr. J. Hurda, dr. M. Veske ja dr. K. A. Hermann'i omaaegset keelelist tööd. Ühtlasi tuletatakse meelde selle töö jätkajate nooremat põlve: prof. J. Jõgeveri ja lektoreid J. V. Veski't, V. Ridala't.

Lektor J. Aaviku keeleuudendusse suhtutakse arvustavalt, leides seal kahjatsetavasti palju kaalumata subjektiivsust ja авантюristi.

Eesti keeleteaduse arendajate nimestikus esinevad: E. N. Setälä, H. Ojansuu, L. Kettunen, J. Mark ja A. Saarest.

Pikemalt käsitletakse prof. L. Kettunen'i suurt mõju ja tema eesti keeleteaduslikke kirjutisi. Oluliselt peetakse tähtsaks Ak. Emakeele Seltsi asutamist ja selle tööd prof. L. Kettunen'i õhutusel.

Teises järgus (lk. 3—8) tutvustatakse Ak. Emakeele Seltsi toimetistega. On näha, et dr. Elemér Virányi on lühikesel Eestis viibimise ajal põhjalikult süvenenud isegi meie keeleteaduse pisiellu. Siin esitatakse üksikutes toimetistes, nagu raamatus „Eestlasele eesti nimi!“ ilmunud tähtsamate kirjutiste sisu ja põhimõtteid. Nii leitakse, et Ak. Emakeele Selts ei ote üksi piirdunud

ettepanekuga, vaid siirdunud sellest kaugemale ja prof. L. Kettunen'i algatusel koostatud „15000 uue sugunime“ väljaandmisega tegelikkude abi pakkunud nimede valimisel ja soetamisel.

Dr. Elemér Virányi sedastab Liivi I—IV lugemiku toimetust prof. L. Kettunen'i ning dr. Oskar Loorits'a poolt ja kogu eestipoolse liivi töö tähtsust. Edasi tutvustatakse prantslasi „Soome Kirjastiku“ sanjaga ja tähtsamate kirjutistega, mis ilmunud aja- kirjas „Eesti Keel“.

Kolmandas järgus (lk. 8—11) kirjeldatakse Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ja Õpetatud Eesti Seltsi toimetistes ilmunud keeleteaduslikku kirjandust, käsitledes refereerivalt M. Vasmer'i, W. Anderson'i ja A. M. Tallgren'i uurimusi.

Viimases järgus (lk. 11—13) nimetatakse kõige uuemaid kirjutisi soome-ugri keeleteaduse alalt, nagu L. Kettunen'i „Lõuna-Vepsa häälikajalugu“ I, pidades seda keelt läänemere-soome keele sanskritiks! Ühes sellega puudutatakse paljuvaieldud astmevaheldusteooria-küsimust, väljudes E. N. Setälä ja L. Kettunen'i tuntud vastuolulisest põhimõttest, uuemaid keeleteaduslikke väitekirju, õigekirjutuslikke, grammatilisi ning lauseõpetuslikke töid ja lõpuks prof. M. J. Eisen'i „Eestlaste sugu“ ning luuletaja Karl Stalte „Livo Lõlõd'e“ ilmutst.

See keeleteadusliku kirjanduse tutvustis on esitatud võrdlemisi erapooletult ja itühjendavalt. Esitisse on sattunud küll mõningaid komistusi, nagu: „Certes, le g r a m m a i r e s de Wiedemann (1875), de Jacques Hurt e. c. t.“ (vrd. 1. lk.), kuna dr. J. Hurt pole mingit grammatikat kirjutanud, vaid on käsitelnud küll üksikuid keeleküsimusi (-lik ja -line tarvitamine jne.); G. Ernits ja G. Ridala pro V. Ernits ja V. Ridala j. t. Üldiselt on vigu võrdlemisi vähe.

Loodame, et lähemas tulevikus sarnaseid tänuväärseid kirjutisi avaldatakse ka hispaania-, inglise- ja itaaliakeelsetes teaduslikkudes ajakirjades.

Elmar Päss.

E. Meos: Eesti tagavara pataljon 1917—1918. Eesti kirjastuseühisuse „Postimehe“ kirjastus ja trükk. Tartu, 1928. Hind ? 104 lk.

Raamat kuulub isiklikkude memuaaride hulka. Selles peituvad raamatu headused ja vead. Ta on kergesti loetav, kompositsioonilt lihtne ja ei tülita lugejaid viitamise ja käsiteldud andmete allikaile. Üksikud viitamised allikaile on kodused, ilma vajalise täpsuseta, nagu lk. 67: „Tolleaegse „Postimehe“, „Tall. Teataja“ ja „Päevalehe“ andmeil“. Enamalt jaolt aga puuduvad viitamised üldse ja ei näidata kasutatud allikaid, nagu kadunud poiguülesma J. Rosenbaum'i allkiri nõusoleku kohta, töötada komissari järelevalve all, ja leitnant J. Kuperjanov'i allkirja kohta, vabandusega õlakute kandmise asjus, samuti vahejuhtumi kohta dr. O. Kalda arreteerimisel. Need on asjaolud, millel puudub ajalooliselt oluline tähtsus, kuna sellega saavutatakse ainult vastupidist. Eesti tagavara-pataljoni parematest ohvitseridest, komandörist ja selle abist saab lugeja mulje, mida ometi autor ise ei jaga: nende ohvitseride allkirjadega on välja läinud tähtsamaid korraldusi kui mõni pealesunnitud kompromiss!

Raamatu kompositsiooniliseks veaks on ainete äärmiselt kitsapiirilise käsitlemine. Isoleeritud ajajärguga kaasas käivatest sündmustest ja olukordadest, ei saa raamatust õiget kujutlust Eesti tagavara-pataljoni kohta 1917—1918. Juba kõige vähenõud-

likum kirjeldus kaasaegse kaootilise olukorra ja sündmuste käigu üle oleks olnud hädavajaline Eesti tagavara-pataljoni 1917.—1918. a. tehtud ja tegemata töö vääriliseks hindamiseks.

Üldiselt on autor kindlaks jäänud oma väidetele, mis saatesõnas tabavalt esitatud: „Paiguti on väiksema tähtsusega sündmusi kirjeldatud võrdlemisi põhjalikumalt kui teisel suurema tähtsusega sündmusi, mis jällegi seletatav andmete puudulikkusega“ (vrd. lk. 6). Kuid saatesõnas loendatud allikate järele selgub, et pole selles töös kasutatud nii tähtsaid andmeid, nagu Eesti tagavara-pataljoni ohvitseridekogu protokolle, linna-arhiivi, ja isegi mitte kõike tolleaegset ajakirjandust, kõnelemata üksikutest dokumentidest, mis sattunud Riigi Keskarhiivi¹⁾ ja Tallinna arhiividesse.

Keelelt on kirjutis võrdlemisi ladus ja rahvapärane, kuigi siin esineb ka mõningaid komistusi ja vööräpärasusi, nagu näit.: „sarnast asja ei mäleta ma küll olnud olevat“ (lk. 15, r. 18 ülevalt); „...kas leiduks sõdureid kes oleks valmis vastu-revolutsiooniliste [?] (näiteks kindral Kaledini j. t.) vastu võitlema minema [!] (lk. 77, 14 r. alt) j. t. Täiesti asjatu on sarnaseid vahemärkusi kiiluda, nagu: „Need on tähtsamad sündmused 1917. a. novembris Tartus, täpselt ja asjalikult jutustatud...“ (lk. 72, r. 8 alt), sest esimese mõiste on relatiivne ja teine jääks veel lugeja või taotleja otsustada. Ka on rohkesti niisuguseid eksitavaid vigu kui: „21. augustil 1917. a. sõitis polgust 19 ohvitseri, 2 arsti ja sõduriga [!] Tartu, kus aluse panid Eesti tagavara pataljonile“ (lk. 9, r. 16 alt), ja „Ühes nendega [loendatakse ohvitseri] saadeti ka 1. Eesti polgust 1243 sõdurit, kes seal siis panidki aluse Eesti tagavara-pataljonile“ (lk. 8, r. 1 ülevalt). Kes siis tagavara-pataljonile aluse panid, kas 1 või 1243 sõdurit? Ka on 7. leheküljel nimetatud, et mitte 21. augustil, vaid 20. augustil saadeti Eesti polgust mainitud sõdurid. Millist kuupäeva tuleks usaldada?

Kuid vigu on üldiselt vähe ja raamat täidab oma eesmärgi: „Seda (ajaloomaterjali) puudust tahab käesolev kirjutis osaltki²⁾ kõrvaldada“ — täiesti! Ajaloolise väärtusega on ka kronoloogiliste, raamatu lõpule paigutatud andmete loend, millesse kiindugu iga huviosaline.

Elmar Päss.

Ed. Ahas: **Vabadussõja kangelaste mälestussambad I. K.-o.-ü. „Loodus’e“** kirjastus Tartus, 1928. 144 lk.

Vabariigi kümnendaks aastapäevaks ilmus kirjastuse-osaühingu „Loodus’e“ kirjastusel kunstnik Eduard Ahase toimetatud meeldiv raamat — „Vabadussõja kangelaste mälestussambad“, esimene osa. See luksuslik raamat on ilus raamat, ilus oma mõttelt ja välimusest. Autor on kogunud enamiku senini püstitatud mälestussammaste ülesvõtteid ja kirjeldava teeksti juurde lisades neid raamatuks ühendanud, mis meil esmakordne ja otse haruldane. Autor on üle kodumaa siin-seal asuvad Vabadussõjas langenud sõdurite mälestussambad ja -märgid kogunud üheks ter-

1) Riigi Keskarhiivis leidub nimelt ka Tartu väeteenistuse-komisjoni arhiiv.

2) Sõrendused ja [...] on kõikjal minu.

vikuks, ära märkides lühidalt nende ehitamise organiseerimise, ehituse, materjali ja asukoha, kirjeldanud võrdlemisi täpsalt mälestussammastel tarvitatud tekste, märke ja kujundeid kui kunstiajalooliselt väärtuslikke esemeid.

Raamatusse on asetatud kolme kunstniku (Melnik, Starkopf, Adamson) pilt-ülesvõtted ühes lühema elulookirjeldusega, sest nende kavandite järele on valmistatud enamik meie Vabadussõjas langenud kangelaste mälestussambaid.

Raamatu lõppu on asetatud tabelid püstitatud mälestussammaste hindade võrdluseks ja nende avamise järjekorra kohta, samuti kaart sammaste levimise üle. Nimetatud tabelist selgub, et Eestis on avatud 1921.—1926. a. 17. oktoobrini 47 mälestussammast, 1 välismaal — Soomes. Esimene samm on püstitatud 1921. aastal — Kuusalus. Kõige kallim samm on Virumaa langenud sõdurite mälestussammas Rakveres (pronks, tsement), mis on maksma läinud 1 600 000 mk. Kõik mälestussambad kokku maksavad umbes 19 225 775 mk. Kõige rohkem on avatud mälestussambaid 1925. — 14; kõige vähem 1921. aastal — 2.

Nii tekst kui ka ülesvõtted on trükitud („Postimehe“ trükkokjas) kriitpaberile; sellepärast on ka pildid väga selged, reljeefsed ja puhtad.

Vaatamata raamatu kalli hinna peale (600 mk.) peaks see raamat laia levimise osaliseks saama. Iga eestlane, kellele kallid meie riiklik iseseisvus ning selle saavutamine ja selle puhul kaotatud inimohvrid, muretseb vist hea meelega selle raamatu, kui elava dokumendi, mis räägib raskest ja võidurikkast saavutisest — riiklikust iseseisvusest. Langenute mälestus on selles raamatus väärikalt ja eeskujuliselt jäädvustatud.

Raamatu teise ossa, mis ilmub hiljemini, kavatses autor asetada teised mälestusmärgid, -tahvlid jne., mis püstitatud Vabadussõjas langenute mälestuse jäädvustamiseks.

K. Ehrmann.

„Sõduri“ 10-aastase juubeli number.

Eesti Vabariigi 10-aastase juubeli puhul ilmus meie sõjanduseajakiri „Sõdur“ suurendatud kujul, sisaldades terve rea üsna väärtuslikku kirjandust, muu seas ka meie lähema sõja — Vabadussõja ajaloo kohta, mis seda rõõmustavam, et meil on senini siin veel palju lünki.

Sõja-ajaloolistest kirjutistest eeskätt mainimisväärsed on sõjaministri N. Reegi „Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19.—23. VI. 1919“. Autor on andnud, toetudes üsna avarale allikmaterjalikogule, sellest lahingust üksikasjalikuma analüüsi. Kujutis on selge ja asjalik. Üsna huvitav on ka kolonel K. Parts'i artikkel: „Soomusrongide tegevusest Vabadussõja murrang-ajajärgul Põhja (Viru) väerindel“. Ka see artikkel põhjeneb allikmaterjalil ja nagu eelminegi osalt isiklikel mälestusil ning tähelepanekuil. Artiklis: „Eesti Brestis“ on Ed. Laaman osava ja tagajärjrika Bresti rahu läbirääkimisi puudutava allikmaterjali abiga suutnud selgust juurde tuua Eesti küsimuse lahendamisse Bresti rahu-läbirääkimistel. Kel huvi on meie iseseisvuse ajal ilmunud sõjandusliku ja sõjaajaloolise kirjanduse kohta, see lugegu A. Traksmanni kirjutist: „Eesti sõjakirjandus aastatel 1918—1928“, kus eriti on rõhku pandud meie sõjandusliku perioodilise kirjanduse tekkimis- ja arenemis-

loole. Peale nimetatute on veel mitmed väiksemad kirjutised, nagu Vabadussõja kangelase kapten Anton Irv'e lühike tegevuse iseloomustamine ja teised.

H. Sepp.

Rope Kojonen: **Õnn**, soome keelest L. Leeman. „Sõnavara“ kirjastus, Tartus, 1927, 74 lk., 1 kr. (E. Noorsoo Karskusliidu väljaanne nr. 11.)

Enesekasvatuslik kirjandus on noorsoole hädavajaline. Ei kool ega kasvataja, ei vanemad ega sõbrad suuda lahendada kõiki areneva nooruse küsimusi ja vajadusi, eriti veel meie madala perekonna- ja isikukultuuri esinemes, kus vanemal ja kasvatajal enestel pole küllalt teadmisi, pedagoogilist oskust ega kõlblist karakterit. Värskeid, optimismisisendavaid, tahtekannustavaid, konkreetseid ja praktilisi juhtnööre sisaldavaid raamatuid on noortele vaja. Sääraseid käsiraamatuid, nagu seda on Payot' „Tahtekasvatamine“ noorte vanemale astmele ja täiskasvanuile. Raamatuid, mis avaksid südameid, mis paneksid silmad sätendama elurõõmust ning teotahetest ja mis ilma vastumeelse moraaltsemise ja üldsõnalise targutusega juhiksid tervele ja töökale elule. See on kooskõlas küll ka tänapäeva pedagoogikaga ja psühholoogiliselt põhjendatud mõte.

Rope Kojose „Õnn“ ei ulatu minu arvates kaugeltki elujuhtiva kirjanduse kõrgema tasapinnani. Selle raamatu ridades on vähe vaimustavat, jõuduandvat, tahtet ning elurõõmu virgutavat tungjõudu ja vähe praktilise elukorralduse juhiseid. Seda isalikkumantsemist me juba tunneme ja säärane salvitud toon ei suuda võita noorsoo paremiku usaldust. Tuleb hinnata E. Noorsoo Karskusliidu püüet pakkuda noortele enesekasvatuslikku kirjandust, aga ei saa pidada küllalt põhjendatuks just käesoleva, vastava kirjanduse alal ei millegi poolest väljapaistva raamatukese väljaandmist esijärjekorras. Kuivõrt väärtuslikum sellest vesisest soome brošüürist oleks olnud näit. sama teemat käsitlev J. Payot' uusim raamat „Õnne vallutamine“, mis idealistlik-voluntaristlikust seisukohast annab hoopis konkreetsema käsitluse õnnest inimese elus ja selle saavutamise teist ning vahendeist. Või sama autori maailmasõja järel ilmunud „Vaimline töö ja tahe“. Need teosed ühes „Tahtekasvatamisega“ moodustavad raamatute sarja, mis on enesekasvatusliku kirjanduse ületamatu paremik ja oleksid igapäevaseks tarvitamiseks vajalikud nii õpilasele, üliõpilasele kui üldse vaimlisele ning kehalisele töötajale. Ja mitte ainult need. Ka näit. Edv. Lehmanni, Luther H. Gulicki, R. Gerlingi j. t. teosed omavad kahtlemata palju suuremi praktilist ja asjatundlikumat teoreetilist väärtust kui Kojose raamatuke. Mainitud teosed ei ole muidugi mitte kirjutatud spetsiaalselt noorsoole, aga ega Kojosegi teos pole määratud just kõige nooremale.

R. Kojose „Õnn“ on keskpärane ja vähepakkuv teos. Enesekasvatusliku kirjanduse alal, ometi on seegi raamat parema puudumisel kasuga loetav. Ennemini küll oleks õpilasele soovitatav Foers-teri „Elujuht“ ja eriti Payot' „Tahtekasvatamise“ praktiline osa. — Tundub, et tõlge ei suuda originaali laitmatult katta.

August Palm.

Vastutav toimetaja : J. V. Veski. Väljaandja : Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1928.

Eesti Kirjanduse Seltsi

Usaldusmeeste nimestik.

Usaldusmehed võtavad vastu sooviavaldusi Seltsi liikmeks astumiseks, liikmemakse ja kuukirja „Eesti Kirjanduse“ tellimisi.

ABJA 6-kl. algkooli juhataja **Peeter Nõmm**.

ABRUKA algkooli juhataja **Aleksei Vagane**.

AMEERIKA: **Andres Pranspill**, 2136 42 St. Long Island City, New-York, U. S. A.

AUDRU vallasekretär **August Pihlap**.

AVINURME algkooli juhataja **Oskar Kask**.

ELVA: **Johannes Johanson-Jaanson**, aadr. Tartu, Pepleri tän. 26, 4

HAAPSALU: Läänemaa Ühisgümnaasiumi õpetaja **Nikolai Tann**.

HALJALA vallasekretär **Rudolf Stein**.

HIUMAA: õpetaja **Evald Kuslapuu**, aadr. Kõrgesaare postiaj.

JÄNEDA algkooli juhataja **August Lubj**.

JÄRVA-MADISE: **Albu** algkooli juhataja **Johannes Raudsepp**.

JÄRVA-PEETRI: Viisu kooli juhataja **J. Steinberg**, aadr. Esna postiajentuur.

JÕGEVA: **Julius Aamisepp**, aadr. Sordikasvandus.

JÕHVI: kooli abijuhataja **Peeter Veevo**.

JÕÖPRE-LAVASSAARE 5-kl. algkooli juhataja **Johann Prikmann**, aadr. Pärnu kaudu.

KAARLI: **P. Ruubel-Kõrnitse**, kirj. aadr. Viljandi, „Päevalehe“ abitalitus.

KADRINA: **A. Krimm**, aadr. Tärklisevabrik.

KAMBJA kõrgema algkooli juhataja **Karl Kirss**.

KARULA: kaupmees **J. Kompus**.

KARUSE: **Voldemar Reimann**, Hanila Kõmsi.

KIHELKONNA: Rootsiküla 6-e kl. algkooli juhataja **Eduard Hõbenik**.

KILINGI-NÕMME 4 kl. algkooli juhataja **Madis Nõmmik**.

KODAVERE: Pala valla sekretär **Eduard Brückel**.

KOGULA: Vana-Lõve algkooli juhataja **Gustav Nurm**.

KOHTLA-JÄRVE 6 kl. algkooli juhataja **August Eero**.

KULLAMAA: Silla algkooli juhataja **Jüri Uustalu**.

KURESAARE koolinõunik **Bruno Steinberg**, aadr. linnavalitsus.

KUUDE algkooli juhataja **T. Meier**, aadr. Viljandi kaudu.

KUUSALU: Kiiu algkooli juhataja **G. Leht**, aadr. Raasiku kaudu.

LAATRE köster **Peeter Treufeld**.

LAIUSE: **J. Riomar**.

LÜMMADA 6-e kl. algkooli juhataja **August Mäik**.

MEREMÄE: Tobrovo algkooli juhataja **Paul Lupkin**.

MIHKLI: Veltsa 6 kl. algkooli juhataja **Aadu Kollamaa**, aadr. Veltsa postiaj.

MUHU-SUURVALLA: Piirt algkooli juhataja **Anton Sirp**.

MUSTVEE rahukohtunik **H. Priimägi**.

MÄRJAMAA: **Alfred Grünberg**.

NARVA: **Gustav Matto**, aadr. Joala tän. 15.

NARVA-JÕESTU 6-e kl. algkooli juhataja **Hermann Kalmo**.

- NÖMME:** Rudolf Alas, aadr. Kreutzwaldi tänav 22.
- OTEPÄÄ** vallasekretär **Gustav Vulff** ja Vana-Otepää 7 kl. algkooli juhataja **Karl Neumann**.
- PAIDE:** Hans Sepp, aadr. Ühispank. Koolinõunik **Richard Summer**, aadr. Pärnu tän. 92.
- PAISTU** II astme algkooli juhataja **D. Siilats**.
- PALAMUSE** kirikuõpetaja **Arnold Kerem**.
- PETSERI** Maakonna Koolivalitsuse asjaajaja **A. Rassa**.
- PUURMANNI** vallasekretär **J. Sopp**, aadr. Elva kaudu.
- PÄRNU** raamatukaupmehed **J. Karu** ja **A. Küng**.
- PÖLTSAMAA** koolijuhataja **F. Russi**.
- PÕLVA:** Väimela põllutöökooli õpetaja **A. Usin**.
- RAKVERE:** **E. Rosenberg**, aadr. Viru Maavalitsus.
- RAPLA** kirikuõpetaja **J. Liiv**.
- RIIDAJA:** **Hans Martin**.
- ROELA:** Leedimäe 4-kl. algkooli õpetaja **August Arold**.
- RÄPINA:** viljakaupmees **S. Keerd**.
- SANGASTE** kirikuõpetaja **Mihkel Ostrov**.
- SIMUNA** jaoskonnaarst **Dr. Elmar Liblik**.
- SINDI** 6-e kl. algkooli juhataja **Johann Janson**.
- SURJU** 4 kl. algkooli juhataja **Aleksander Riis**.
- TALLINNA:** raamatukaupmees **A. Keisermann**, aadr. Kinga tän. 5. **Tiido Laur**, aadr. Harju Maakonnaavalitsus. **Joh. Lubi**, aadr. Söörensi tän. 3, 4. **O. Tamjärv**, aadr. S. Tatari tän. 14, 5. **Grete Topman - Normak**, aadr. Linna-pank.
- TAPA** Reaalgümnaasiumi õpetaja **Salme Kass**.
- TORMA** vallasekretär **J. Kokamagi**.
- TUDULINNA** algkooli õpetaja **Johannes Elken**.
- TÖSTAMAA** 6-e kl. algkooli õpetaja **Johan Seiman**.
- UUEMÕISA** 6-e kl. algkooli juhataja **Aleksander Urban**.
- VALGA:** **A. Kokult**, aadr. Linna-avalitsus. Kirikuõpetaja **Arnold Tammik**, aadr. Lai tän. 5.
- VARBLA** algkooli juhataja **Viktor Luht**.
- VASTSELIINA** algkooli juhataja **Aleksander Undrits**.
- VILJANDI:** **P. Kuusik**, aadr. Vaksali tän. 5. **J. Leoke**. Õpetaja **Peeter Rängel** ja õpetaja **Johannes Muinaste**, aadr. Viljandi Gümnaasium.
- VILSANDI:** kaptan **Artur Toom**.
- VIRU-NIGULA** köster **Julius Truverk**, aadr. Kabala kaudu.
- VORMSI** kooliõpetaja **K. Valgema**.
- VÄIKE-MAARJA** koolinõunik **M. Meos**.
- VÄNDRA** gümnaasiumi õpetaja **Helene Johani**.
- UUE-VÄNDRA** vallasekretär **Hermann Raid**.
- VÄRSKA** algkooli juhataja **Jaan Hanson**.
- VÕHMA** algkooli juhataja **Karl Saar**.
- VÕRU:** raamatukaupmees **S. Songi**. Koolinõunik **Joosep Sultson**, aadr. Võrumaa Koolivalitsus.

LIIKMEMAKS

1 kr. aastas, eluaegne 20 kr. ühekordselt.

Liikmeks astumise sooviavaldusi ja liikmemakse võtab vastu ka

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo

Tartus, Lai tänav 35, telef. 6-01.